

TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI

ÇALIŞMA TEBLİĞİ NO: 10/02

Türkiye İmalat Sanayiın İthalat Yapısı

Mart 2010

Şeref SAYGILI
Cengiz CİHAN
Cihan YALÇIN
Türknur HAMSİCİ

© Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası 2010

Adres:
Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
İdare Merkezi
Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü
İstiklal Caddesi No: 10
Ulus, 06100 Ankara, Türkiye

Telefon:
+90 312 507 54 02

Faks:
+90 312 507 57 33

Burada yer alan görüşler yazarlarına ait olup Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının görüşlerini yansıtmamaktadır. Tebliğler hakem değerlendirmesi sürecinden geçmektedir. Hakemlik süreci Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü tarafından yönetilmektedir.

Türkiye İmalat Sanayiinin İthalat Yapısı *

Şeref SAYGILI ^(a)

Cengiz CİHAN ^(b)

Cihan YALÇIN ^(c)

Türknur HAMSİCİ ^(a)

Özet

Bu çalışma, Türkiye imalat sanayiinde ithal girdi kullanımını artıran faktörleri araştırmaktadır. Bu amaçla, büyük ölçekli 145 firmaya uygulanan anket yoluyla firmaların ara ve yatırım malı ithalatına yönelmelerinin nedenleri incelenmiştir. Bu artışın iki temel kaynağı bulunmaktadır: Bunlar, (i) firmaların büyük bölümünün artan oranda ithal ara ve yatırım malı kullanması, ve(ii) sanayinin üretim yapısının ithal girdi kullanım oranı daha yüksek olan sektörler lehine değişmesidir. Birinci faktörle ilgili olarak, bazı temel ara ve yatırım mallarında yurt içi üretim miktarının yeterli düzeyde olmaması, Çin ve Hindistan gibi ülkelerden daha ucuza temin imkanı, dış ticaret rejimi (dahilde işleme rejimi ve Gümrük Birliği), döviz kurunun gelişimi, kaliteli ara ve yatırım malı kullanma ihtiyacı, küresel üretim ağları (dikey uzmanlaşma yapıları) ve yabancı sermayeli şirketlerin örgütlenme yapıları ile yurt dışı kredi imkanının firmaların ithalat kararlarını etkilediği tespit edilmiştir. İkinci faktöre yönelik olarak ise yeni uzmanlaşma yapısında öne çıkan (hızlı büyüyen) sektörlerde (motorlu kara taşıtları, diğer ulaşım araçları, elektrikli makine, ana metal gibi) ithal girdi kullanım oranlarının geleneksel emek-yoğun sektörlerden daha yüksek olduğu ve sektörel üretim yapısındaki değişimin sanayi genelinde ithal girdi kullanım oranını artırdığı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İthal girdi kullanımı, Üretimin sektörel bileşimi, Döviz kuru, Dikey uzmanlaşma, Küresel üretim ağları.

JEL Sınıflaması: F14, L16, L60

* a) Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü, E-mail: seref.saygili@tcmb.gov.tr, turknur.hamsici@tcmb.gov.tr; b) Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü ve OECD, E-mail: cengiz.cihan@oecd.org; c) Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü ve Dünya Bankası, E-mail: cyalcin@worldbank.org. İletişim Adresi: Şeref Saygılı, TCMB, Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü, İstiklal Cad. No: 10, Ulus 06100 Ankara.

Bu çalışmada ifade edilen görüşler yazarlara ait olup, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın görüşlerini yansıtmaz.

Anket formlarının hazırlanmasında ve bu raporun yazım aşamasındaki değerli katkılardan dolayı Hakan Kara'ya, Gülbün Şahinbeyoğlu'na, Zafer Yükseler'e, Ercan Türkan'a, Yusuf Işık'a, Mesut Saygılı'ya, Gökhan Yılmaz'a ve Hülya Saygılı'ya teşekkürü borç biliriz. Çalışmayı akademik yönden değerlendiren Prof. Dr. Erol Taymaz ve Doç. Dr. Alpay Filiztekin'in çok değerli görüşlerinden faydalandığımızı ve yeni çalışmalar yapma yönünden bizi yüreklendirdiklerini belirtmek isteriz. Ayrıca, anket formlarının hazırlanması ve firmalarla iletişimin sağlanmasındaki desteklerinden dolayı başta İlknur Dumanlı, Nurgün Çakmanus, Ayla Karabay, Canan Ündücü, Pınar Civelek, Gül Gökçek, Gülser May ve Onur Yıldırım olmak üzere, Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü, Para Politikası Destek Hizmetleri Müdürlüğü çalışanlarına ve firma ziyaretlerinin yapıldığı illerde bulunan Merkez Bankası Şubeleri elemanlarına yardımlarından dolayı teşekkür ederiz. Diğer yandan, değerli çalışma zamanlarının bir bölümünü bizlerle görüşmeye ve anket formlarımızın doldurulmasına ayıran firmaların yardım ve işbirliği olmaksızın bu çalışmanın yapılmasının mümkün olmadığını vurgulamak isteriz. Öte yandan, firma görüşmelerin etkin bir şekilde yürülmesine sağladıkları destekten dolayı Selami Karlıdağ'a, Fesih Demirer'e, Gonca Ündül'e ve Burcu Ünüvar'a teşekkür ederiz.

İÇİNDEKİLER

1- GİRİŞ	1
2- TÜRKİYE EKONOMİSİNİN DIŞ TİCARET YAPISI	6
2.1. Giriş	6
2.2. İhracat ve İthalat Yapısı	6
2.3. Dış Ticaret Açığının Gelişimi	9
3- DIŞ TİCARET YAPISINA YÖNELİK İKTİSAT YAZINI	16
3.1. Giriş	16
3.2. Dış Ticaret Teorileri	16
3.3. Diğer Ülkeler Üzerine Yapılan Uygulamalı Çalışmalar	20
3.1.1. Kaliteli Ara ve Yatırım Malına Erişim ve Teknoloji Transferi	22
3.1.2. Bölgesel Ekonomik Bütünleşme Hareketleri	25
3.1.3. Küreselleşme, Çokuluslu Şirketler ve Endüstri-içi Ticaret	26
3.4. Türkiye Ekonomisi Üzerine Yapılan Uygulamalı Çalışmalar	29
4- ANKET ÇALIŞMASININ YÖNTEMİ VE KAPSAMI	32
4.1. Giriş	32
4.2. Anketin Yöntemi	33
4.3. Anketin Kapsamı	41
5- İMALAT SANAYİİN ÜRETİM VE MALİYET YAPISI	49
5.1. Giriş	49
5.2. İmalat SanayiİN Maliyet Yapısı	49
5.3. İmalat SanayiİN Maliyet Yapısındaki Değişim	53
6- İMALAT SANAYİİNDE İTHAL GİRDİ KULLANIMI	62
6.1. Giriş	62
6.2. Girdi – Çıktı Tabloları	62
6.3. Anket Kapsamındaki Firmaların Muhasebe Kayıtları	66
7- İMALAT SANAYİİNDE İTHAL GİRDİ KULLANIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	73
7.1. Giriş	73
7.2. Üretim ve Dış Ticaretin Sektörel Yapısındaki Değişim	74
7.3. Firmaları İthalata Yönlendiren Faktörler	81
7.4. İthal Girdi Kullanımının Sektörel Boyutu	106
7.5. Anket Sonuçlarının Değerlendirmesi	110
7.6. Dış Ticaret Açığının Orta-Uzun Vadeli Görünümü	120
8- GENEL DEĞERLENDİRME	121
KAYNAKLAR	128
EK-1: ÜRETİM VE İHRACATIN İTHALAT GEREĞİ KATSAYISI	133
EK-2: TABLolar.....	135

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1. Ana Mal Grupları İtibarıyla İhracatın ve İthalatın Dağılımı	7
Tablo 2.2. Sektörler İtibarıyla Dış Ticaret Dengesi	13
Tablo 2.3. Cari İşlemler Dengesi	14
Tablo 3.1. Almanya'nın İhracat Yapısının Gelişimi	21
Tablo 3.2. Bazı Avrupa Ülkelerinde İhracatın İthal Girdi Bileşeninin Payı	22
Tablo 4.1. Anket Kapsamındaki Firmaların Sektörel Dağılımı	41
Tablo 4.2. Anket Kapsamındaki Firmalara ve İmalat Sanayiinin Geneline Yönelik Temel Göstergeler	42
Tablo 4.3. Çalışan Sayısı Gruplarına Göre Anket Kapsamındaki Firmaların İstihdam ve Üretim Yapısı	43
Tablo 4.4. Çalışan Sayısı Gruplarına Göre İmalat Sanayii Genelinde İstihdam ve Üretim Yapısı...	43
Tablo 4.5. Çalışan Sayısı Gruplarına Göre Anketteki Firmaların İmalat Sanayii Genelini ve Hedeflenen İmalat Sanayii Toplamını Temsil Oranları	44
Tablo 4.6. Anketteki Firmaların İmalat Sanayiini Temsil Oranları	44
Tablo 4.7. Anket Kapsamındaki Firmaların En Büyük 1000 Sanayi Kuruluşu İçerisindeki Yeri ...	45
Tablo 4.8. Anketteki Şirketlerin Bulundukları Sektörü Temsil Oranları	46
Tablo 4.9. Anket Kapsamındaki Firmalarda ve İmalat Sanayii Genelinde İhracata Dönüklük Oranları ...	47
Tablo 4.10. Firmalara Ait Temel Finansal Göstergeler ve Mülkiyet Yapısı	48
Tablo 5.1. Sanayi Sektörlerinin Temel Maliyet Yapısı	51
Tablo 5.2. Sanayi Sektörlerinin Üretim Maliyeti Yapısının Gelişimi	55
Tablo 5.3. Sektörel Üretim Yapısı ve Büyüme Oranları-Petrol Sektörü Hariç Anket Kapsamındaki Firmalar	58
Tablo 5.4. Sektörel Üretim Yapısı ve Büyüme Oranları-Türkiye İmalat Sanayii Geneli	59
Tablo 6.1. İthal Hammadde ve Malzeme Kullanımının Gelişimi-Anket Sonuçları	68
Tablo 6.2. Hammadde ve Malzeme Kullanımında Yerli Payının 2002-2007 Dönemindeki Gelişimine Yönelik Firma Değerlendirmeleri	72
Tablo 7.1. Firmaları İthalata Yönlendiren Faktörler	86
Tablo 7.2. Hammadde ve Malzeme Alımında Firmaları İthalata Yönlendiren Faktörler-Basit Ortalama..	86
Tablo 7.3. Makine-Teçhizat Alımında Firmaları İthalata Yönlendiren Faktörler- Basit Ortalama	87
Tablo 7.4. Hammadde ve Malzeme İthalatına Etki Eden Faktörler ve Firmaların Önceliklendirmesi (firma sayısı)	87
Tablo 7.5. Hammadde ve Malzeme İthalatına Etki Eden Faktörler ve Firmaların Önceliklendirmesi (yüzde dağılım)	88
Tablo 7.6. Hammadde ve Malzeme İthalatına Etki Eden Faktörler-(Basit Ortalama)	89
Tablo 7.7. Makine-Teçhizat İthalatına Etki Eden Faktörler -(Basit Ortalama)	91

EK TABLO LİSTESİ

Tablo Ek 5.1. Sektörel Üretim Yapısı ve Büyüme Oranları-Anket Kapsamındaki Firmalar	135
Tablo Ek 6.1. Doğrudan ve Dolaylı İthalat Gereği Katsayıları	135
Tablo Ek 7.1. Yerli Hammadde ve Malzeme Kullanımının Gelişimi-Anket Sonuçları	136
Tablo Ek 7.2. Hammadde ve Malzeme Kullanımında Yerli Payının Gelişimine Yönelik Finansal Tablo Bilgileri	136
Tablo Ek 7.3. Hammadde ve Malzeme Alımında Firmaları İthalata Yönlendiren Faktörler- Sektör-İçi Ağırlıklı Ortalama	137
Tablo Ek 7.4. Makine-Teçhizat Alımında Firmaları İthalata Yönlendiren Faktörler- Sektör-İçi Ağırlıklı Ortalama	137
Tablo Ek 7.5. Sektörler İtibarıyla Makine-Teçhizat Alımında Firmaları İthalata Yönlendiren Faktörler (Basit Ortalama)	138
Tablo Ek 7.6. Hammadde ve Malzeme İthalatına Etki Eden Faktörler -Firma Önceliklendirmeleri (Sektör-İçi Ağırlıklı Ortalama)	139
Tablo Ek 7.7. Makine-Teçhizat İthalatına Etki Eden Faktörler -Firma Önceliklendirmeleri (Sektör-İçi Ağırlıklı Ortalama)	141

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1. İhracatın Sektörel Dağılımı	8
Şekil 2.2. Temel Mal Grupları İtibarıyla Dış Ticaret Hadleri	10
Şekil 2.3. Bazı Mal Grupları İtibarıyla Dış Ticaret Hadleri	10
Şekil 2.4. Ara Mali İthalatı Endeksinin Sanayi Üretimi Endeksine Oranı	12
Şekil 2.5. Enerji Fiyatları ve Cari İşlemler Dengesinin GSYH'ya Oranı	14
Şekil 2.6. Büyümenin Talep Kaynakları	15
Şekil 3.1. İhracat ve İthalatın Toplam Arz İçindeki Paylarının Gelişimi	31
Şekil 4.1. Anket Çalışmasının Akış Şeması	39
Şekil 4.2. Anket Kapsamındaki Firmaların İlk ve İkinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşu İçerisindeki Yeri	45
Şekil 4.3. Anket Kapsamındaki Firmaların İl Bazında Dağılımı	47
Şekil 5.1. Hammadde ve Malzeme Maliyetinin Üretim Maliyeti (Sınai Maliyet) İçerisindeki Payı-Anket Kapsamındaki Firmalar	52
Şekil 5.2. Firmaların Üretim Maliyetinin Yapısı – Petrol Sektörü Hariç Anket Kapsamındaki Firma Bilgileri	56
Şekil 5.3. Sanayi Sektörlerinde Üretim Maliyetinin Yapısı- Petrol Sektörü Hariç İmalat Sanayi Geneli	57
Şekil 5.4. Toplam Üretim Maliyet İçerisinde Hammadde ve Malzeme Payının Gelişimi (Firmaların (Basit) Birikimli Ortalaması)	57
Şekil 5.5. Sektörlerin Maliyet Yapısı ve Üretim Paylarının Gelişimi	61
Şekil 6.1. İmalat Sanayii Sektörlerinde Üretimin İthalat Gereği Katsayıları	64
Şekil 6.2. 1998-2002 Döneminde İmalat Sanayii Sektörlerinde Üretimin İthalat Gereği Katsayılarının Değişimi	64
Şekil 6.3. İmalat Sanayii Sektörlerinde İthalat-Toplam Arz Oranları	65
Şekil 6.4. 1997-2007 Döneminde İthalat-Toplam Arz Oranı Farkı	66
Şekil 6.5. Toplam Hammadde ve Malzeme Maliyeti İçerisinde İthal Payının Gelişimi-Anket Kapsamındaki Firmalar	69
Şekil 6.6. İthal Hammadde ve Malzemenin Toplam Üretim Maliyeti ile Toplam Hammadde ve Malzeme Maliyeti İçerisindeki Payı-Türkiye İmalat Sanayii Geneli	70
Şekil 6.7. Hammadde ve Malzeme Maliyetinde İthal Payının Gelişimi (2002-2007)- Firmaların Birikimli Basit Ortalaması	71
Şekil 6.8. Hammadde ve Malzeme Kullanımında Yerli Payının 2002-2007 Dönemindeki Gelişimine Yönelik Firmaların Değerlendirmesi	72
Şekil 7.1. İmalat Sanayiinin Sektörel Üretim Yapısındaki Değişim, 2002-2007	76
Şekil 7.2. Sektörel Üretim ve İhracat Yapısındaki Değişim (2002-2007)	77

Şekil 7.3. Hammadde ve Malzeme Maliyeti İçinde İthalat Payı-Anket Sonuçları	77
Şekil 7.4. Sektörler İtibarıyla Yerli Hammadde ve Malzeme Payı ve Sektörel Üretim Yapısında Değişim, 2002-2007	78
Şekil 7.5. Hammadde ve Malzeme Maliyetinin Yerli ve İthal Bileşenleri – Petrol Sektörü Hariç İmalat Sanayii Geneli	78
Şekil 7.6. Faaliyetin Bir Bölümünün Devredildiği Yan Sanayi	81
Şekil 7.7. Firmaları Hammadde ve Malzeme İthalatına Yönlendiren Faktörler (Firma Sayısı) ...	84
Şekil 7.8. Firmaları Makine-Teçhizat İthalatına Yönlendiren Faktörler (Firma Sayısı)	85
Şekil 7.9. Ucuza Temin Amacıyla Yapılan Hammadde ve Malzeme İthalatı Oranları	94
Şekil 7.10. Daha Kaliteli ve/veya Kesintisiz Temin Amacıyla Yapılan Hammadde ve Malzeme İthalatı Oranları	97
Şekil 7.11. Hammadde ve Malzeme Maliyetinde Yerli Payı-Anket Sonuçları	99
Şekil 7.12. Hammadde ve Malzeme Maliyeti İçerisinde İthal Payının Değişimi	100
Şekil 7.13. Yurt İçi Üretimin Olmaması veya Yurt İçi Üretim Miktarının Yetersizliği Nedeniyle Yapılan Hammadde ve Malzeme İthalatı Oranları	101
Şekil 7.14. Başka Şirketlerle İlişkiler (Firmanın Organizasyon/Mülkiyet Yapısı) Nedeniyle Yapılan Hammadde ve Malzeme İthalatı Oranları	105
Şekil 7.15. Yurt Dışı Kredi İmkânı Nedeniyle Yapılan Hammadde ve Malzeme İthalatı Oranları	106
Şekil 7.16. Hammadde ve Malzeme İthalatının Kaynakları	111
Şekil 7.17. Hammadde ve Malzemedede İthalata Yönelimi Etkileyen Faktörler	118
Şekil 7.18. Makine-Teçhizatı İthalata Yönelimi Etkileyen Faktörler	119

BÖLÜM 1

Giriş

1980’li yıllarla birlikte küresel ekonominin üretim ve dış ticaret yapısı kapsamlı bir dönüşüm sürecine girmiş, bu dönüşüm 1990’lı ve 2000’li yıllarda hız kazanmıştır. Küreselleşme olarak adlandırılan bu dönüşüm sürecinin üç temel itici gücü bulunmaktadır. Bunlar; mal ve sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamaların azaltılması, bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve ulaştırma maliyetlerinin düşmesidir. Bu süreçle birlikte çok sayıda ülke küresel ekonomik sisteme entegre olmuş, bilgi ve teknolojiye ulaşma imkanı artmış, pazar ölçeği genişlemiştir. Söz konusu dönüşüm sürecinin ülkeler veya firmalar açısından iki önemli yansıması olmuştur. Bunlardan birincisi, üretim maliyetinin görece düşük olduğu ülkelerin küresel sisteme entegre olması neticesinde ülkeler arasındaki uzmanlaşma/işbölümü yapısının değişmesi, ikincisi ise genişleyen pazar ölçeği sonucunda hem rekabet baskısının hem de potansiyel getiri imkanlarının artmasıdır.

Küreselleşmeye paralel olarak, üretim süreci “uluslararası” bir yapıya dönüşmüştür. Bir çok sektördeki gelişmiş ülke firmaları organizasyon yapılarını değiştirerek (dikey uzmanlaşma) üretim sürecinin emek yoğun bölümlerini veya doğrudan yabancı yatırımları yoluyla bütününi işgücünün daha bol olduğu, çoğunlukla küresel sisteme yeni entegre olan ülkelere kaydırmıştır. Bunun yanında, gelişmiş ülkelerdeki birçok firma doğrudan üretim faaliyetine son vererek tasarım ve pazarlama faaliyetinde uzmanlaşmış (küresel alıcı firmalar), üretimi dünyanın farklı bölgelerinde bulunan firmalar eliyle yapmaya yönelmiştir. Ölçek ekonomilerinin güçlü olduğu alanlarda yoğun bir konsolidasyon (firma iflasları, birleşmeler ve devaralmalar) yaşanmış, bazı malların üretimde uzmanlaşan az sayıda küresel firma ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Türkiye gibi önceki dönemde emek yoğun faaliyetlerde uzmanlaşan ülkeler bir yandan gelişmiş ülke firmalarının oluşturduğu dikey uzmanlaşma yapılarına daha güçlü bir şekilde entegre olmuş veya küresel alıcıların alt tedarikçileri olarak dış pazarlara daha güçlü bir şekilde açılma fırsatı yakalamış, diğer yandan benzer üretim desenine sahip olan, ancak üretim maliyetinin daha düşük olduğu emek yoğun ülkelerin yoğun rekabet baskısı altında kalmıştır.

Küreselleşme, üretimde kullanılan çok sayıda ara ve yatırım malının düşük maliyetle dünyanın farklı bölgelerinden kolaylıkla temin edilmesine imkan sağlamıştır. Bu imkan, söz konusu ithal girdileri kullanan firmalara rekabet gücü avantajı kazandırırken, bu malları görece yüksek maliyetle üreten firmaları olumsuz etkilemiştir. Öte yandan, üretim ve kalite standartlarındaki gelişmeler, artan oranda kalite duyarlılığı yüksek olan pazarlara yönelinmesi veya küresel üretim ağları ile küresel alıcıların belirlediği standartlar, firmaların üretimde kullandıkları girdilerin niteliğine daha fazla önem vermesini gerektirmiştir.

Yukarıda ana hatlarıyla sunulan küresel ölçekteki dönüşüm üretim ve dış ticaret göstergelerinde kapsamlı bir değişime neden olmuştur. Sanayinin sektörel bileşiminde bazı sektörlerin payı hızla gerilerken bazılarının payında önemli artışlar görülmüştür. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının üretim ve dış ticaretteki payı artış göstermiş, küresel alıcıların ortaya çıkması ülkelerin ihracat rakamlarına önemli katkı yapmıştır. Dikey uzmanlaşma yapıları (küresel üretim zincirleri veya ağları) endüstri-içi ticareti artırarak dış ticaret hacminin hızla genişlemesine neden olmuştur. İthalatın üretim hacminden daha yüksek oranda büyümesi sonucu, çok sayıda ülkede birim üretim değeri içerisindeki ithal girdi payında artış gözlenmiştir. Öte yandan, ağırlıkla gelişmekte olan ülkelerin arasında fiyat rekabetinin söz konusu olduğu mallarda dünya fiyatları hızla gerilemiş ve bunun sonucunda dış ticaret hadlerinde önemli değişim yaşanmıştır.

Küresel ekonominin üretim ve dış ticaret yapısında yaşanan değişimi Türkiye ekonomisi özelinde de gözlemek mümkündür. Nitekim, sanayinin üretim yapısında önemli yer tutan tekstil-giyim-deri gibi emek yoğun sektörlerin payı gerilerken, bu sektörlerin hem üretim hem de ihracattaki yerini taşıt araçları, elektrikli makine, ana metal ve işlenmiş metal gibi emek yoğunluğunun görece daha düşük olduğu sektörler almaya başlamıştır. Dış ticaret hacminde önemli düzeyde artış görülmüş, 1990 yılındaki %24,5 olan dış ticaret hacminin milli gelire oranı 2008 yılında %52,3'e çıkmıştır. Dışa açıklık oranının artmasında endüstri-içi ticaretin önemli katkısı olmuştur. 1996-2000 döneminde ortalama olarak 46,8 olan imalat sanayii endüstri-içi ticaret oranı 2002-2007 döneminde %61,4'e çıkmıştır (Aydın ve diğ. (2007)).

Dış ticaret açığı veya daha geniş bir tanımla cari işlemler açığı, Türkiye ekonomisinin sürdürülebilir yüksek oranlı büyüme oranına ulaşmasının önündeki temel engellerden biri olmuştur. Nitekim, genişleyen cari açık 1994 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizleri tetikleyici bir işlev görmüştür.

Dış ticaret açığı temelde iç pazara üretim yapan sektörlerin ithal ara malı kullanımı ile yatırım ve tüketim malı ithalatından kaynaklanmaktadır. İhracata dönük sektörlerin dış pazarlarda ulaşacağı başarı da oluşacak dış ticaret açığının veya fazlasının düzeyini belirlemektedir. Bu çerçevede, ihracata dönük sektörlerdeki üretimin ithal ara ve yatırım malı ile ilişkisi önem taşımaktadır. İhracatçı sektörlerin ağırlıkla yerli ara ve yatırım malı kullanıyor olması durumunda, ihracat artışı dış ticaret açığının kapatılmasına güçlü bir şekilde katkı yapacak, aksi durumda ise bu katkı sınırlı düzeyde kalacaktır.

İhracat ve ithalat miktarları yanında, dış ticaret hadlerinin (ihraç malları fiyatının ithal malları fiyatına oranı) düzeyi ve gelişimi de dış ticaret açığının oluşmasında büyük önem taşımaktadır. İhracat fiyatlarının ithalat fiyatlarından daha düşük olması dış ticaret açığının oluşmasına etki edebilecek, ihraç malların ithal mallara göre fiyatının ucuzlaması dış ticaret açığını daha fazla genişletecektir.

Türkiye ekonomisinin artan oranda küresel ekonomiye bütünleşmesi neticesinde üretim ve ihracat hacmi önemli artış göstermiştir. Nitekim, 1990'lı yıllarda %3,5 olan yıllık büyüme oranı 2002-2008 yılları arasında %6 düzeyine yükselmiştir. Aynı dönemlerde yıllık ihracat artışı miktar bazında %8,4'ten %12,7'ye, dolar bazında ise %9,1'den %22,8'e çıkmıştır. Ancak, üretim ve ihracattaki artış ithalat hacminin daha yüksek oranda artmasını da beraberinde getirmiştir. Nitekim, 1994-2008 döneminde, fiyat etkisinden arındırılmış ara malı ithalatı, sanayi üretimine oranla 2,5 kat daha hızlı artış sergilemiştir. Dış ticaret hadleri gerilemiş, özellikle ana ihracat kalemi olan nihai malların fiyatı, temel ithalat kalemi olan ara mallarının fiyatına göre önemli düşüş göstermiştir. Sonuçta, bir yandan üretimde kullanılan ithal girdi miktarının artması, diğer yandan dış ticaret hadlerinde görülen düşüş nedeniyle dış ticaret açığı, veya daha geniş bir tanımla cari işlemler açığı, sürdürülebilir yüksek oranlı büyüme önünde bir endişe kaynağı olmaya devam etmiştir. İçinde bulunduğumuz dönemde daralan yurt içi talep ve gerileyen emtia fiyatlarına bağlı olarak cari işlemler açığı düşmekle birlikte, ekonomik büyüme oranının güçlenmesiyle birlikte cari açık sorununun tekrar ön plana çıkacağı açıktır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ekonomisinin ithalat yapısını kapsamlı bir şekilde araştırmaktır. Bu çerçevede, çalışma, dünya ve Türkiye ekonomisinin üretim ve dış ticaret yapısında yaşanan değişimi, Türkiye'ye özgü politika uygulamalarını ve iktisat yazınındaki teorik ve uygulamalı çalışmaların bulgularını dikkate alarak, üretim sürecinde artan oranda ithal girdi kullanımına yol açan dinamikleri ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda, Türkiye Cumhuriyet

Merkez Bankası (TCMB) bünyesinde 2008 yılı başında bir araştırma projesi başlatılmıştır. Projede, üretim sürecinde ithal ara ve yatırım malı kullanımı konusuna odaklanılmış; bu kapsamda, imalat sanayii firmalarına uygulanan anket yoluyla ara malı ve yatırım mallarının giderek daha fazla oranda ithal edilmesine neden olan sürecin daha yakından incelenmesi amaçlanmıştır. Bunun yanında, sanayinin yatırım, istihdam ve ihracat yapısı; firmaların 2001 yılı sonrasında uyguladıkları büyüme ve rekabet gücü stratejileri; firmaların kamu politikalarından etkilenme biçimleri, kamudan beklentileri ve gelecek döneme yönelik stratejileri; küresel krizin firmalar üzerine etkisi gibi konuların da incelenmesi hedeflenmiştir.

Yukarıdaki temel amaçlar doğrultusunda, biri “temel sayısal göstergeler” (Form 1), diğeri ise “genel değerlendirme soruları” (Form 2) başlıklarını taşıyan iki adet anket formu oluşturulmuş ve ikinci formun firmaların üst düzey yöneticileri ile yapılacak yüz yüze görüşmeler yoluyla doldurulması kararlaştırılmıştır. 2009 yılının Haziran ayı sonunda firma ziyaretleri tamamlanmıştır.

Anket kapsamındaki firmalar, Türkiye sanayi coğrafyasının genel yapısı dikkate alınarak önemli sanayi merkezlerinden seçilmiştir. Bu doğrultuda, başta İstanbul olmak üzere, İzmit, Sakarya, Bursa, İzmir, Ankara, Gaziantep, Adana, Denizli, Kayseri, Eskişehir, Mersin, Zonguldak, Aydın, Manisa ve Kırşehir’de sektöründe ağırlığı bulunan 145 firma ile görüşülmüştür. Görüşme yapılan firmaların ağırlıkla ihracat oranı ve/veya ithal girdi kullanımı yüksek sektörlerden olması benimsenmiştir. Bu kapsamda, tekstil-giyim-deri-ayakkabı, motorlu kara taşıtları ve diğer taşıt araçları, beyaz eşya, elektrikli makine, makine imalat, kimya-ilaç, kauçuk-plastik, kağıt-basım-ambalaj, ana metal, işlenmiş metal, metalik olmayan mineraller (cam, seramik), mobilya, büro ve bilgi işlem cihazları, tıbbi cihazlar sektörlerine odaklanılmıştır.

Anket kapsamındaki firmalar çoğunlukla ölçekleri büyük, kurumsallaşma düzeyi yüksek, küresel ekonomik sisteme entegrasyonu daha üst aşamada olan firmalardır. Diğer bir ifadeyle, anket kapsamındaki firmaların önemli bir bölümü Türkiye ekonomisinin üretim ve dış ticaret yapısının değişmesinde öncü rolü oynama potansiyeli sahip firmalardan oluşmaktadır. Bu firmaların anket kapsamına alınmasıyla Türkiye ve dünya ekonomisinde geçmiş dönemde meydana gelen ve gelecek dönemde ortaya çıkabilecek olası değişimin araştırma sonuçlarına daha sağlıklı bir şekilde yansıtılabileceği düşünülmüştür. Bu genel amaçlara ek olarak, geçmiş dönemin lokomotif sektörlerinde yaşanan değişimi daha yakından izlemek amacıyla, bu değişimden olumsuz etkilenen firmalar ile sanayi dokusunun geleneksel yapısını temsil edebilecek firmalar da örnekleme dahil

edilmiştir. Böylelikle, sanayide yaşanan değişime yönelik farklı bakış açılarının da anket sonuçlarına yansıtılması hedeflenmiştir.

Anketteki firmalar, incelenmesi hedeflenen imalat sanayii sektörlerinin katma değer açısından %50,1'ini, istihdam açısından %9,4'ünü ve ihracat açısından %28,1'ini kapsamaktadır. İstanbul Sanayi Odası tarafından açıklanan ilk 1000 büyük sanayi kuruluşu dikkate alındığında, bu firmalardan 37 adedi ilk 100, 116 adedi ilk 500, 133 adedi ise ilk 1000 firma arasındadır.

Firmaların muhasebe kayıtlarından elde edilen bilgiler 2002-2007 döneminde sanayi mallarının üretiminde kullanılan ithal girdilerin payında önemli artış olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, Girdi-Çıktı tablolarını kullanarak yaptığımız hesaplamalara göre 1998 ve 2002 yılları arasında üretimin ithalat gereği katsayısı yükselmiştir. Bu artışta, küresel ekonomideki dönüşüme paralel olarak, Türkiye ekonomisinin uzmanlaşma yapısında meydana gelen değişimin önem taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak, incelenen sektörlerin çoğunluğunda ithal girdi kullanımına yönelik eğilimin güçlendiği görülmüştür. Bu çerçevede, bazı temel ara ve yatırım mallarında yurt içi üretim miktarının yeterli düzeyde olmaması, Çin ve Hindistan gibi ülkelerden daha ucuza temin imkanı, dahilde işleme rejimi ve Gümrük Birliği, döviz kuru gelişimi, kaliteli ara ve yatırım malı kullanma ihtiyacı, küresel üretim ağları (dikey uzmanlaşma yapıları) ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile yurt dışı kredi imkanının firmaların ithalat kararlarına etkide bulunduğu tespit edilmiştir.

Takip eden bölümde Türkiye ekonomisinin dış ticaret yapısı incelenmekte, üçüncü bölümde ithalat yapısını şekillendiren faktörlere yönelik mevcut iktisat yazını ve uygulamalı çalışmaların bulguları özetlenmektedir. Çalışmanın altyapısını oluşturan anketin yöntemi ve kapsadığı firmaların özellikleri dördüncü bölümde yer almaktadır. Ankette kapsanan firmaların üretim yapısı ve bu yapıda meydana gelen değişime ilişkin bulgular beşinci bölümde, üretimde kullanılan yerli ve ithal ara mallarının gelişimine yönelik sonuçlar altıncı bölümde ele alınmaktadır. Üretimde ithal ara ve yatırım malı kullanımına etki eden temel dinamikler yedinci bölümde incelenmekte, son bölümde ise genel değerlendirmelere yer verilmektedir.

BÖLÜM 2

Türkiye Ekonomisinin Dış Ticaret Yapısı

2.1 Giriş

1980’li yıllarda uygulamaya konulan ihracata dayalı büyüme stratejisi neticesinde Türkiye ekonomisinin ihracat yapısı, tekstil-giyim-deri, gıda gibi emek yoğun sanayi sektörlerinin ağırlık kazandığı bir değişim geçirmiştir. 1996 yılında Avrupa Birliği (AB) ile Gümrük Birliğinin kurulmasını takip eden dönemde ise toplam ihracat içinde taşıt araçları, elektrikli makine, ana metal ve işlenmiş metal, makine imalat gibi görece sermaye ve ölçek yoğun sektörlerin payı artış göstermiştir. Ancak, ihracatta sağlanan artış yanında ithalatta da büyük boyutlu artışlar görülmüş ve genişleyen cari işlemler açığı 1994 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizlerin tetikleyici unsurlarından biri olmuştur.

2001 yılındaki ekonomik krizden sonra uygulamaya konulan ve 1999 yılında başlatılan reform sürecinin devamı niteliğindeki Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı sonrasında ekonomik göstergelerin bir çoğunda iyileşmeler sağlanmış, büyüme ve ihracatta önemli artış görülmüştür. Ancak, başta petrol olmak üzere, enerji fiyatlarındaki yüksek oranlı artışlar, iç talebin güçlenmesi ve değişen sanayi yapısının gerektirdiği ithal girdi ihtiyacı ithalatın da hızlı bir şekilde artmasına neden olmuştur. Ayrıca, işgücü, enerji, kira gibi üretim faktörleri açısından daha düşük maliyetlere sahip olan Çin ve Hindistan gibi ülkelerin dünya ekonomisiyle artan oranda bütünleşmesi Türkiye’nin emek yoğun sektörlerde görece rekabet gücünü olumsuz etkilemiştir. Bu gelişmeler neticesinde, cari işlemler açığı artmış ve cari işlemler açığının oluşturduğu risk geçmiş dönemlerde olduğu gibi sürdürülebilir yüksek oranlı büyümenin önünde bir endişe kaynağı olarak önemini korumuştur.

Aşağıdaki alt bölümlerde Türkiye ekonomisinin ihracat ve ithalat yapısı ile dış ticaret açığının gelişimi kısaca incelenmektedir.

2.2 İhracat ve İthalat Yapısı

1980 yılındaki dışa açılma süreci sonrasında önemli iyileşme gösteren ihracat performansı 1990’lı yıllarda zayıflamış, 2001 yılındaki ekonomik kriz sonrasında ise yeniden ivmelenmiştir. Türkiye ekonomisinin ihracat performansı temel olarak imalat sanayii tarafından

belirlenmektedir. Nitekim, 1990 yılında %81 olan imalat sanayii ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı, izleyen dönemde önemli artış göstermiş ve 2008 yılında %95 düzeyine çıkmıştır. Ana mal grupları itibarıyla incelendiğinde, ihracatın ağırlıkla sermaye malları ve nihai mallardan oluştuğu, ancak zaman içinde nihai malların payı gerilerken sermaye ve ara mallarının payında artış yaşandığı görülmektedir (bkz. Tablo 2.1).

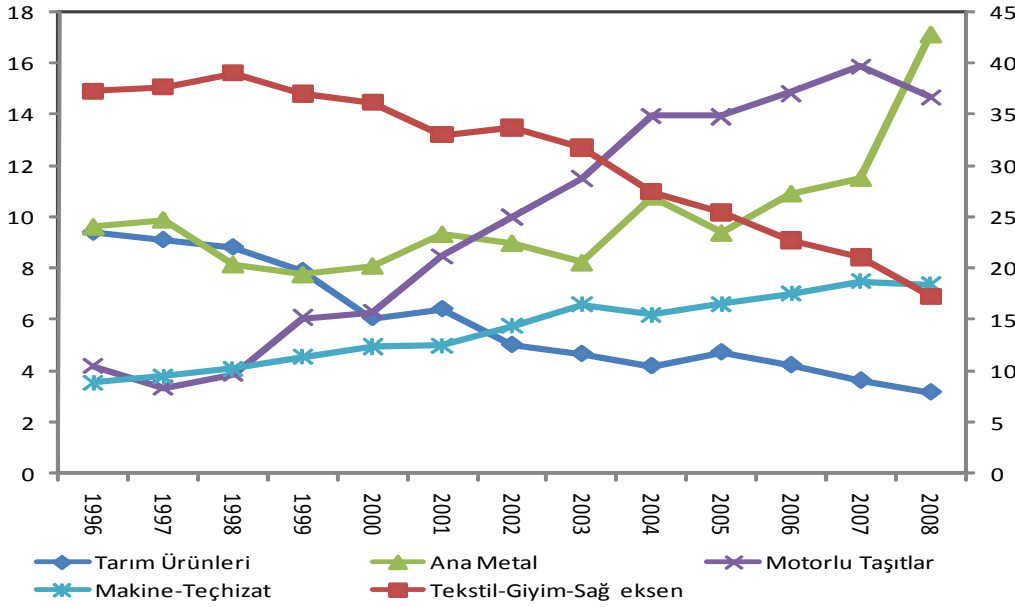
Tablo 2.1: Ana Mal Grupları İtibarıyla İhracatın ve İthalatın Dağılımı (Yüzde)

	İhracat Artış Hızı	İhracat İçerisindeki Pay			İthalat Artış Hızı	İthalat İçerisindeki Pay		
		Sermaye Malı	Ara Malı	Tüketim Malı		Ara Malı	Sermaye Malı	Tüketim Malı
1990	11,5	46,7	2,2	51,1	41,2	79,2	16,1	4,7
1991	4,9	46,9	2,5	50,6	-5,6	72,4	18,1	9,3
1992	8,2	43,4	3,3	53,2	8,7	71,5	20,4	7,5
1993	4,3	42,9	3,5	53,5	28,7	70,8	21,1	7,7
1994	18,0	45,4	4,0	50,6	-20,9	65,9	25,0	8,6
1995	19,5	41,4	3,8	54,7	53,5	71,2	22,4	5,9
1996	7,3	42,1	4,8	53,0	22,2	70,2	22,7	6,8
1997	13,1	42,1	5,1	52,8	11,3	65,9	23,7	10,1
1998	2,7	41,5	5,2	53,3	-5,4	66,1	22,9	10,4
1999	-1,4	40,8	6,8	52,3	-11,4	64,4	23,1	11,7
2000	4,5	41,6	7,8	50,4	34,0	66,0	21,5	11,9
2001	12,8	42,7	8,5	48,7	-24,0	66,1	20,9	12,7
2002	15,1	40,6	7,7	51,2	24,5	73,2	16,8	9,2
2003	31,0	39,1	9,2	51,1	34,5	73,0	16,3	9,5
2004	33,7	41,1	10,3	48,3	40,7	71,7	16,3	11,3
2005	16,3	41,2	10,9	47,4	19,7	69,3	17,8	12,4
2006	16,4	44,2	11,0	44,2	19,5	70,1	17,4	12,0
2007	25,4	46,1	12,8	40,7	21,8	71,4	16,7	11,5
2008	23,1	51,3	12,7	35,7	18,8	72,7	15,9	11,0

Kaynak: TÜİK.

Toplam ihracatın sektörel bileşimi dikkate alındığında, tekstil-giyim-deri ve tarım gibi geleneksel emek yoğun sektörlerde rekabet gücü kayıpları yaşandığı, bu sektörlerin ihracattaki öncü rolünü ise ölçek ekonomilerinin ve sermaye yoğunluğunun görece daha baskın olduğu ulaşım araçları, makine-teçhizat, ana metal gibi sektörlerin aldığı gözlenmektedir (bkz. Şekil 2.1). Çin, Hindistan gibi Asya ülkelerinin emek yoğun sektörlerde dünyanın önemli üretim merkezleri konumuna gelmeleri emek yoğun sektörlerin Türkiye ihracatındaki ağırlığının azalmasına önemli katkı sağlarken, gelişmiş ülke firmalarıyla dikey uzmanlaşmanın güçlenmesi yeni öncü sektörlerin ortaya çıkmasındaki temel itici güç olmuştur.

Şekil 2.1: İhracatın Sektörel Dağılımı (yüzde pay)

Kaynak: TÜİK.

Türkiye ekonomisinin ithalatı ağırlıklı ara mallardan oluşmaktadır. Bu mal grubunun toplam ithalat içerisindeki payı 2008 yılında %72,8 olarak gerçekleşmiştir. Ara, yatırım ve tüketim malları ayırımında ele alındığında, bu mal gruplarının ithalat içerisindeki payının görece istikrarlı bir seyir izlediği, ancak bununla beraber özellikle 1996 yılından sonra tüketim mallarının payında istikrarlı bir artış olduğu, buna paralel olarak yatırım mallarının payında azalış yaşandığı dikkat çekmektedir. Ekonomideki talep gelişmelerine bağlı olarak dalgalanmalar göstermekle birlikte, AB ile yapılan Gümrük Birliği ve Dünya Ticaret Örgütü'yle yapılan anlaşmaların gereği olarak koruma oranlarında gerçekleşen azalışın yerli tüketim mallarına kıyasla ithal tüketim mallarının fiyatlarında düşüşe neden olduğu, bunun da tüketim malı ithalatını desteklediği öne sürülmektedir (bkz. Temel, Tanrıkulu, Yener ve Yalçın (1995)).

Diğer yandan, son yıllarda petrol fiyatları başta olmak üzere, ara malı fiyatlarında görülen artışa ek olarak, üretim miktarı ile üretimde kullanılan ithal girdi arasındaki ilişkinin güçlenmesi nedeniyle toplam ithalat içindeki ara malı payının yüksek düzeyini koruduğu görülmektedir (bkz. Tablo 2.1). Nitekim, 1994-2008 döneminde, fiyat etkisinden arındırılmış ara malı ithalatı, sanayi üretimine oranla 2,5 kat daha hızlı artış sergilemiştir (bkz. Şekil 2.4). Bu durum, temel olarak dikey uzmanlaşmanın güçlenmesi ve endüstri-içi ticaretteki artış gibi sanayinin üretim ve uzmanlaşma yapısındaki değişimi yansıtan başlıca göstergelerden birisidir. Diğer yandan, son yıllarda düşen birim işgücü maliyetleri (verimlilik artışı) ve sermaye girişleri sonucu Türk Lirası

önemli oranda değer kazanmıştır. Özellikle endüstri-içi ticaretin artması ve sanayi üretiminde ithal girdi kullanımının yaygınlaşması ihracatın döviz kuruna duyarlılığını sınırlandırırken, dış talebe olan duyarlılığı artırmıştır (Aydın, Saygılı ve Saygılı, 2007). Buna karşın, değerlendirilen Türk Lirası özellikle sermaye ve tüketim malı ithalatının hızlanmasına katkıda bulunmuştur.

Düzey olarak birçok ülkenin gerisinde kalmakla birlikte, son yıllarda endüstri-içi ticarete belirgin artışlar olmuştur (Aydın ve diğerleri, 2009). 1996-2000 döneminde ortalama olarak yüzde 46,8 olan imalat sanayii endüstri-içi ticaret oranı 2002-2007 döneminde yüzde 61,4'e çıkmıştır. Bu hızlı artış, daha ziyade makine-teçhizat, motorlu kara taşıtları, elektrikli makine, radyo,TV, haberleşme teçhizatı ve cihazları gibi sektörlerden kaynaklanmıştır. Söz konusu sektörlerde dikey uzmanlaşmanın derinleşmesi, mal farklılaştırılması, çokuluslu şirketlerin bu sektörlerle müdahil olması ile ucuz ithal girdi temini bu gelişmeyi destekleyen başlıca faktörlerdir. Bu gelişme neticesinde, başka ülke örneklerinde de görüldüğü gibi, üretimin katma değer yaratma oranında gerileme meydana gelmiştir (Yükseler ve Türkan, 2008).

2.3 Dış Ticaret Açığının Gelişimi

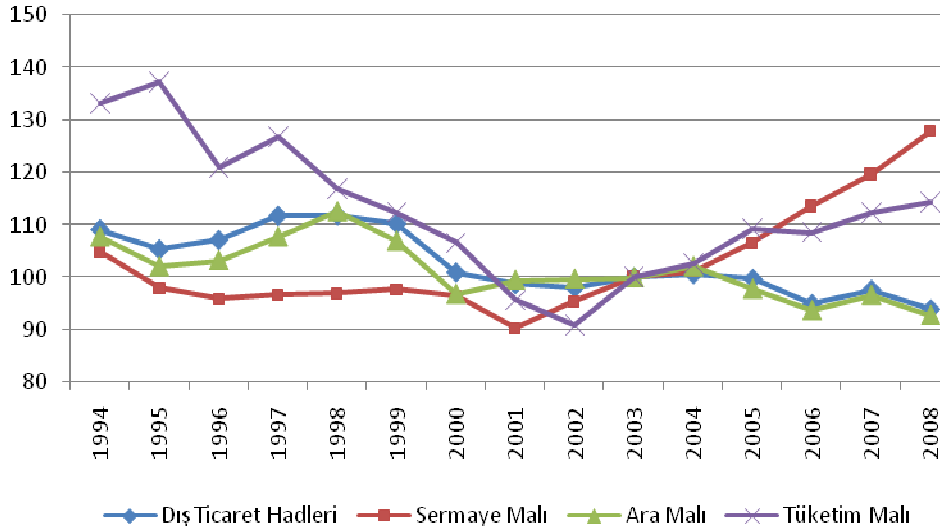
Son çeyrek yüzyılda, dış talepteki artışa ve sanayinin üretim desenindeki değişime paralel olarak, Türkiye'nin dış ticaret hacminde hızlı bir büyüme gözlenmiş ve dış ticaretin bileşiminde önemli değişim yaşanmıştır. Dünya genelinde olduğu gibi, Türkiye'de de mal ve hizmet dış ticaretinin GSYH'ya oranı hızla artmış ve 1990 yılındaki %24,5 olan bu oran 2008 yılında %52,3'e çıkmıştır.¹ Dış ticaretin payındaki hızlı artışta, yüksek iç ve dış talebin etkisine ek olarak, üretim sürecinde ithal girdilerin giderek daha yoğun olarak kullanılması ve petrol başta olmak üzere, ara malı fiyatlarındaki hızlı artışın da rolü bulunmaktadır (bkz. Şekil 2.2).

Türkiye'nin ihracatında önemli yer tutan tüketim ve sermaye mallarının fiyatının, ithalatta önemli yer tutan ara malının fiyatlarına göre gerileme eğilimi gösterdiği, bu eğilimin 2003 yılı sonrasında güçlendiği görülmektedir (bkz. Şekil 2.3). Söz konusu eğilimde, enerji ve emtia fiyatlarındaki artışa bağlı olarak ara malı fiyatlarının yükselmesi önem taşımakla birlikte, ihracat içerisinde önemli yer tutan tekstil-giyim-deri gibi geleneksel emek yoğun sektörlerde gelişmekte olan ülkeler arasında meydana gelen yoğun fiyat rekabetinin de etkisi olmuştur. Türkiye ekonomisinin üretim ve ihracatında önemli yer tutan bu mal grubunda dünya fiyatlarının hızla gerilemesi dış ticaret hadlerindeki bozulmayı derinleştirmiş ve dış ticaret açığının genişlemesine

¹ 1990 yılı değeri, yeni milli gelir serisi baz alınarak ve eski serinin büyüme oranları kullanılarak hesaplanmıştır.

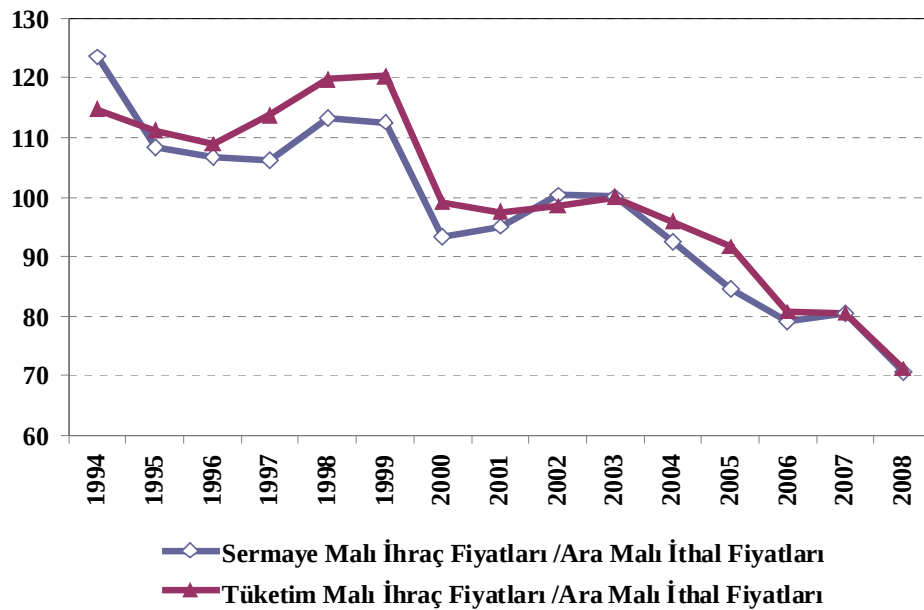
katkı yapmıştır. Nitekim, imalat sanayiine yönelik (birim) ihracat fiyat endeksi ile karşılaştırıldığında, Aralık 1994- Ekim 2009 döneminde ihracat fiyatları tekstil sektöründe %13,7, giyim sektöründe %11,1, deri ve ayakkabı sektöründe ise %49,3 oranında gerileme göstermiştir.

Şekil 2.2: Temel Mal Grupları İtibarıyla Dış Ticaret Hadleri (2003=100)

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Şekil 2.3: Bazı Mal Grupları İtibarıyla Dış Ticaret Hadleri (2003=100)

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

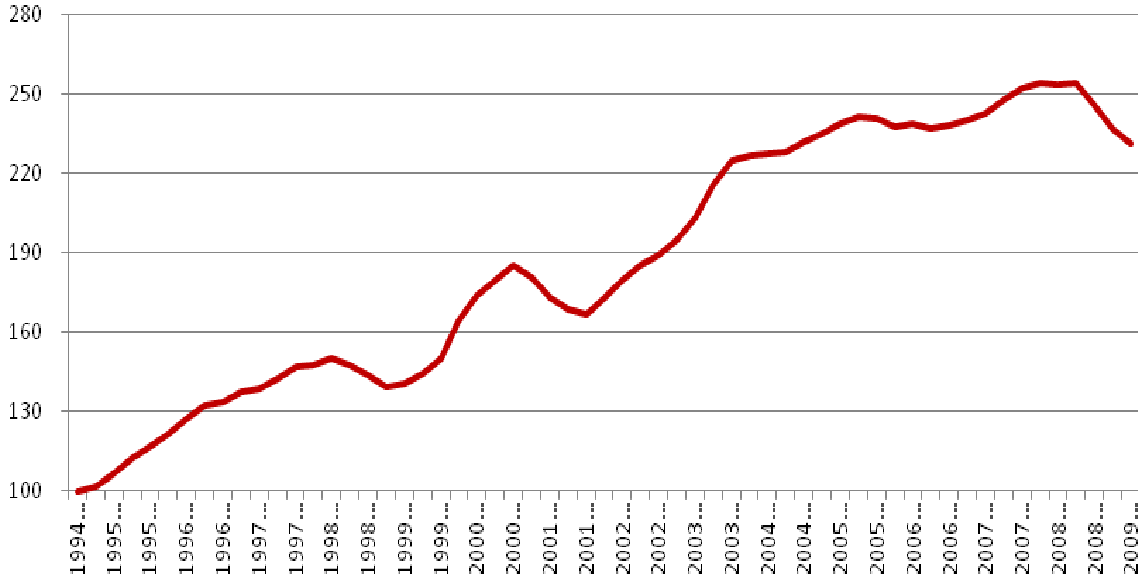
Türkiye, tarihsel olarak ara (hammade ve malzeme) ve sermaye (yatırım) malları ithalatına bağımlı bir sanayi yapısına sahip olmuştur. İhracat görece yüksek bir performans sergilemekle birlikte, bir yandan iç pazara dönük sektörlerin büyümesi, diğer taraftan yatırım ve tüketim malı talebinin uyardığı ithalat artışı nedeniyle oluşan dış ticaret açığı makroekonomik istikrar önünde risk oluşturmıştır.

Türkiye ekonomisinde dış ticaret açığının başlıca kaynağı enerji, kimya, ana metal, makine-teçhizat, haberleşme, radyo-televizyon, tıbbi ve optik aletler gibi ara ve sermaye malı sektörleridir. Bu sektörlerin bir bölümünde ihracat önem taşımakla birlikte, söz konusu sektörlerde ağırlıkla iç pazara yönelik üretim yapılmaktadır.

Ağırlıkla iç pazarda, dolaylı olarak da ihraç edilen malların üretiminde kullanılan enerji ithalatı dış ticaret açığının gelişiminde büyük önem arz etmektedir. Nitekim, artan enerji fiyatlarının da katkısıyla, 2008 yılı itibarıyla enerjideki dış ticaret açığı toplam dış ticaret açığının %59,4'ünü oluşturmuştur. Ara malı ithalatının temel kaynağını oluşturan (sanayi üretiminde kullanılan) işlenmiş ve işlenmemiş hammaddelerin dış ticaret açığı 2002-2007 döneminde 3 kattan fazla artış sergilemiştir. 2007-2008 yıllarında sermaye mallarının dış ticaret açığında iyileşme görülmüştür. Bu gelişme, yurt içinde sermaye malının üretiminde sağlanan iyileşme ve yavaşlayan yatırım harcamalarından kaynaklanmıştır. Diğer yandan, başta tekstil-giyim, gıda ve dayanıklı tüketim malları olmak üzere, tüketim malları grubu dış ticaret dengesi fazla vermekte, ancak bu fazla toplam dış ticaret açığını giderek daha az bir oranda karşılayabilmektedir (bkz. Tablo 2.2).

Yukarıda vurgulandığı üzere, son yıllarda dış ticaret dengesinin yüksek oranlarda açık vermesinde sanayinin giderek daha fazla oranda işlenmiş ve işlenmemiş hammadde ithal etmesi etkili olmuştur. Ara malı ithalatının sanayi üretimiyle ilişkisinin gelişimini değerlendirmek amacıyla ara malı ithalatı endeksinin toplam üretim endeksine oranı hesaplanmıştır (bkz. Şekil 2.4). Bu oran, 1994-2008 döneminde yüzde 150 gibi keskin bir artış sergilemiş, ekonomik faaliyetlerin yavaşladığı veya resesyona girildiği dönemlerde (1999, 2001, 2006 ve 2008-2009) gerileme göstermiştir. Söz konusu oranın sergilemiş olduğu bu eğilim, ekonomideki kısa vadeli talep gelişmeleri de önem taşımakla birlikte, üretimin ihtiyaç duyduğu ithal ara malı oranının uzun dönemli artış gösterdiğini ve bu durumun da önemli ölçüde yapısal dinamiklerle ilişkili olabileceğini işaret etmektedir.

Şekil 2.4: Ara Malı İthalatı Endeksinin Sanayi Üretim Endeksine Oranı (1994=100)

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo 2.2’den de görüleceği üzere, başta enerji olmak üzere, Türkiye temel hammaddelerde ithalatçı ülke konumundadır. İthal enerjiye olan bağımlılık ödemeler dengesinin kırılgan bir yapıya sahip olmasında önem taşıyan nedenlerin başında gelmektedir. Son yıllarda emtia fiyatlarında yaşanan hızlı artış Türkiye’nin dış ticaret açığının ve dolayısıyla cari işlemler dengesinin temel belirleyicilerinden biri olmuştur. Enerji fiyatlarındaki artıştan arındırılmış cari işlemler açığı 2008 yılı sonu itibarıyla 1,6 milyar ABD doları düzeyinde bulunmakla birlikte, enerjideki fiyat artışlarının içerildiği cari işlemler açığı 30,7 milyar ABD dolarına ve GSYH’ya oranı olarak %4,5’e ulaşmıştır (bkz. Şekil 2.5).

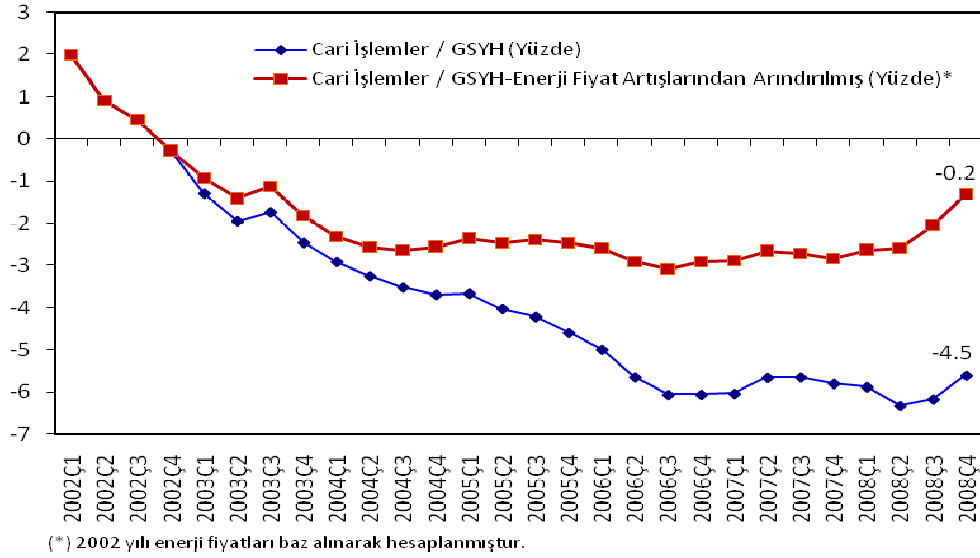
Dış ticaret hadlerindeki bozulmaya ek olarak, Türkiye’nin dış ticaret yapısı özellikle mal ticareti dengesinin sürekli olarak açık vermesine zemin hazırlamaktadır. Bu durum, iç talebin keskin daralma yaşadığı ve dış talebin görece güçlü olduğu 2001 yılı krizinde dahi geçerli olmuştur. Turizm gelirlerinin etkisiyle hizmet ticareti dengesi tarihsel olarak fazla vermekle birlikte, bu fazla mal ticaretinden kaynaklanan yüksek açığı genellikle telafi edememiştir. Ayrıca, Türkiye’nin sermaye ithalatçısı konumunda olması ve işçi dövizleri girişinde ortaya çıkan yavaşlamayla birlikte gelir dengesi de yapısal olarak açık üretmekte ve cari işlemler dengesi açığının artmasına katkı yapmaktadır (bkz. Tablo 2.3).

Tablo 2.2: Sektörler İtibarıyla Dış Ticaret Dengesi

	Dış Ticaret Dengesi (Milyar ABD Doları)					Dış Ticaret Dengesinin Dağılımı (%)					Dış Ticaret Dengesi Büyümesine Katkı (% Puan)			
	1996	2002	2006	2007	2008	1996	2002	2006	2007	2008	2002	2006	2007	2008
Toplam	-20,4	-15,5	-54,0	-62,8	-69,9	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	53,9	24,8	16,2	11,4
Sermaye Malı	-9,2	-5,6	-13,9	-13,3	-11,3	45,2	36,2	25,8	21,2	16,2	13,2	3,6	-1,2	-3,2
Ara Malı	-19,0	-23,0	-61,8	-74,2	-84,0	93,0	148,4	114,4	118,2	120,1	60,3	23,6	23,0	15,6
Sanayi için işlenmiş ve işlenm. ham.	-9,1	-9,6	-25,9	-33,4	-29,0	44,4	61,7	47,8	53,2	41,4	40,5	6,2	14,0	-7,1
Yakıt ve Yağlar (Enerji)	-5,5	-8,5	-25,6	-29,1	-41,5	26,9	55,1	47,4	46,3	59,4	6,6	15,4	6,4	19,8
Sermaye malı aksam ve parçaları	-2,5	-3,4	-5,4	-5,9	-5,7	12,4	22,2	10,0	9,4	8,2	9,3	0,9	1,0	-0,3
Diğer	-2,3	-1,5	-4,9	-5,8	-7,8	11,2	9,4	9,1	9,2	11,1	3,9	1,2	1,6	3,1
Tüketim Malları	7,9	13,6	21,7	25,0	25,6	-38,7	-87,6	-40,1	-39,8	-36,6	-21,0	-1,9	-6,2	-0,9
Binek otomobilleri	-0,7	0,5	1,4	2,1	2,9	3,7	-3,1	-2,5	-3,3	-4,2	-1,0	-3,0	-1,3	-1,3
Dayanıklı tüketim malları	0,3	2,6	5,3	5,5	5,4	-1,6	-16,7	-9,8	-8,8	-7,7	-10,2	-0,5	-0,4	0,2
Yarı dayanıklı tüketim malları	4,7	6,3	7,3	8,5	7,7	-22,8	-41,0	-13,4	-13,6	-11,0	-11,1	1,3	-2,3	1,3
İşlenmiş ve İşlenmemiş Gıda	2,7	2,4	5,2	5,9	6,6	-13,1	-15,8	-9,6	-9,5	-9,4	2,7	0,1	-1,4	-1,0
Diğer	1,4	1,7	2,6	2,9	3,0	-6,7	-11,0	-4,7	-4,6	-4,3	-1,6	0,2	-0,7	-0,1
Diğer	-0,1	-0,5	0,0	-0,3	-0,2	0,5	2,9	0,0	0,4	0,3	1,5	-0,6	0,5	-0,1

Kaynak: TÜİK ve kendi hesaplamalarımız.

Şekil 2.5: Enerji Fiyatları ve Cari İşlemler Dengesinin GSYH'ya Oranı

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo 2.3: Cari İşlemler Dengesi (Milyar Dolar)

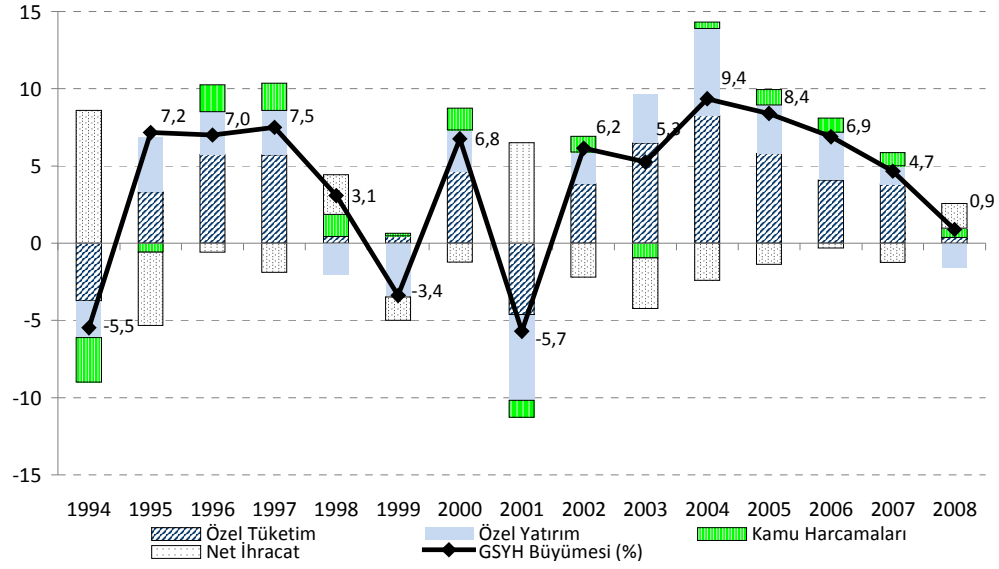
	Cari İşlemler Dengesi	Mal Ticareti Dengesi	İhracat	İthalat	Hizmet Ticareti Dengesi	Hizmet Geliri	Hizmet Gideri	Gelir Dengesi	Gelir	Gider	Cari Transfer
1995	-2.3	-13.2	21.6	34.8	9.6	14.9	5.3	-3.2	1.5	4.7	4.4
1996	-2.4	-10.3	32.1	42.3	6.7	13.1	6.4	-2.9	1.6	4.5	4.1
1997	-2.6	-15.0	32.1	47.2	10.9	19.2	8.3	-3.0	1.9	4.9	4.5
1998	2.0	-14.0	30.7	44.8	13.5	23.2	9.7	-3.0	2.5	5.5	5.5
1999	-0.9	-9.8	29.0	38.8	7.5	16.4	8.9	-3.5	2.4	5.9	4.9
2000	-9.9	-22.1	30.8	52.9	11.4	19.5	8.1	-4.0	2.8	6.8	4.8
2001	3.8	-3.4	34.7	38.1	9.1	15.2	6.1	-5.0	2.8	7.8	3.0
2002	-0.6	-6.4	40.7	47.1	7.9	14.0	6.1	-4.6	2.5	7.0	2.4
2003	-7.5	-13.5	52.4	65.9	10.5	18.0	7.4	-5.6	2.2	7.8	1.0
2004	-14.4	-22.7	68.5	91.3	12.8	22.9	10.1	-5.6	2.7	8.3	1.1
2005	-22.1	-33.0	78.4	111.4	15.3	26.8	11.4	-5.9	3.6	9.5	1.5
2006	-32.1	-41.0	93.6	134.6	13.7	25.4	11.7	-6.7	4.4	11.1	1.9
2007	-38.2	-46.7	115.4	162.0	13.3	28.6	15.3	-7.1	6.4	13.5	2.2
2008	-41.7	-53.0	140.8	193.8	17.5	34.8	17.3	-8.2	6.9	15.0	2.0

Kaynak: TCMB.

Dış ticaret açığının gelişimi talep yönlü faktörler açısından ele alındığında, özellikle iç talebin canlı olduğu ve petrol fiyatlarının arttığı dönemlerde dış ticaret açığının yüksek düzeylere ulaştığı ve net ihracatın büyümeye katkısının negatif olduğu görülmektedir (Şekil 2.6). Yurt içi talebin canlı olduğu dönemlerde, yurt içi tasarrufların yatırımları, döviz gelirlerinin ise ithalatı ve dış borç servisini karşılamada yetersiz kalması, Türkiye ekonomisinin dış sermaye girişine duyarlılığını ve kırılganlığını artırmaktadır. Bu kapsamda, dış ticaret açığının gelişimini

incelemek açısından, üretim ve iç talep boyutlarının kapsamlı bir şekilde dikkate alınmasının gerekli olduğu görülmektedir.

Şekil 2.6: Büyümenin Talep Kaynakları

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

BÖLÜM 3

Dış Ticaret Yapısına Yönelik İktisat Yazını

3.1 Giriş

Önceki bölümde ortaya konulan bulgular, dış ticaret açığının Türkiye ekonomisinin önemli sorunlarından birisi olduğu, büyüme oranı ve dış ticaret arasındaki yakın ilişki nedeniyle yüksek büyüme hızına ulaşılan dönemlerde dış ticaret açığının hızla arttığı ve bu artışın büyümenin sürdürülebilirliğine yönelik kaygıları beraberinde getirdiği şeklindeki görüşleri destekler niteliktedir. Bu itibarla, konunun dış ticaret teorileri ve mevcut uygulamalı çalışmalar çerçevesinde incelenmesi büyük önem taşımaktadır.

Bu bölümde, genel olarak dış ticaret yapısına, özel olarak da dış ticaretin ithalat boyutuna etki eden faktörlerin genel bir değerlendirmesi sunulmaktadır. Böylelikle 6. ve 7. bölümlerde kapsamlı bir biçimde incelenecek olan Türkiye ekonomisinin ithalat yapısına yönelik teorik altyapının oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, aşağıda öncelikle dış ticaret teorilerinin kısa bir değerlendirmesi sunulmakta, takip eden iki alt bölümde ise konuya yönelik diğer bazı ülke örnekleri ve Türkiye üzerine yapılan uygulamalı çalışmaların sonuçlarına yer verilmektedir.

3.2 Dış Ticaret Teorileri

Bir ülkenin dış ticaret yapısının söz konusu ülkenin sahip olduğu doğal ve beşeri kaynak zenginliği, uzmanlaşma düzeyi, rekabet gücü ve sahip olunan ekonomik modelin sürdürülebilirliği gibi konularda önemli bilgiler sunduğu konusunda geniş bir fikir birliği bulunmaktadır. Bu kapsamda, zamanla gelişen ve yenilenen dış ticaret teorileri ülkelerin dış ticaret yapılarını anlamada önemli bir işlev görmüştür.

Genel olarak, iktisat teorileri dış ticaret konusuna büyüme ve kalkınma ekseninden bakmıştır. Bu teorilerin büyük bir bölümüne göre dış ticaret, ortaya koyacağı dinamik ve statik kazanımlar (faydalar) nedeniyle büyüme sürecini ve refah artışını olumlu etkilemektedir.² Dış ticarete açılmanın uzmanlaşma ve iş bölümüne imkân vererek kaynakların daha etkin kullanılmasını sağlayacağı, rekabet baskısını artırarak firmaların daha verimli çalışmasına neden olacağı,

² Dış ticaretin büyüme ve kalkınma üzerinde olumsuz etkilerde bulunacağını öne süren yaklaşımlar da bulunmaktadır. Örneğin A.Emmanuel (1972)'e göre zengin ve yoksul ülkeler arasındaki ticaret eşitsiz değişime neden olmaktadır. Öte yandan, Singer-Prebisch Tezine göre sanayi ve tarımsal ürünlerin gelir esnekliğinin farklı olması ve teknolojik gelişmelerin etkisi nedeniyle, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki ticaret az gelişmiş ülkelerin aleyhine olacaktır (Singer (1950), Prebisch (1950)).

üretim veya pazar ölçeğini artırarak ölçek ekonomilerinden yararlanılmasına olanak sağlayacağı ve başka ülkelerde üretilen yeni teknolojilere ulaşma imkânı sununacağı öne sürülmektedir.³ Nitekim, çok sayıda çalışmada dış ticaret gerek büyüme gerekse de verimlilik artışını açıklamada dikkate alınan temel değişkenlerden birisidir (bkz. Stern ve Porter (2000), Dollar (1992), Sachs ve Warner (1995), Romer ve Rivera-Batiz (1991), Saygılı, Cihan ve Yavan (2006)).

Dış ticaretin sunacağı kazanımlar konusunda genel bir uzlaşma bulunmakla birlikte, dış ticaretin ortaya çıkmasını sağlayan veya ülkelerin dış ticaret yapısını (hangi malların ihraç edilip hangi malların ithal edileceğini) şekillendiren faktörler konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Klasik dış ticaret teorilerinin öncüsü olarak kabul edilen David Ricardo'ya göre ülkeler arasındaki mutlak ve karşılaştırmalı üstünlükler nedeniyle ticaret oluşmaktadır. Ülkeler arasında mutlak veya karşılaştırmalı üstünlüklerin oluşmasına neden olan faktör ise işgücü verimliliğindeki farklılıklardır.

E. Heckscher ve B. Ohlin tarafından 1900'lü yılların başında geliştirilen faktör donanımı teorisine göre, ülkelerin faktör donanımları (zenginlikleri) arasındaki farklılıklar verimlilik farklılığına (mutlak veya karşılaştırmalı üstünlüğe) neden olmaktadır. Buna göre, bir ülkede hangi üretim faktörü (işgücü veya sermaye) bol ise o ülke bu üretim faktörünün yoğun olarak kullanıldığı malları ucuza üretme imkanına sahip olmakta ve bu malları diğer ülkelere ihraç etmektedir. Benzer şekilde, eğer üretim sürecinin yoğun olarak kullanıldığı faktör bir ülkede kıt ise ilgili ülke bu malı ithal etmektedir. Bu modelde, teknolojik yönden ülkeler arasında bir farklılık bulunmamakta, fakat üretilen malların faktör gereksinimleri farklılık göstermektedir. Dolayısıyla, modelde dış ticaretin oluşmasının nedeni malların faktör gereksinimlerinin ve ülkelerin faktör donanımlarının farklı olmasıdır.

Bilginin (teknolojinin) bir üretim faktörü olarak üretim süreçlerinde giderek daha önemli rol oynamaya başlaması ve dış ticarete aksak rekabete dayalı piyasa mekanizmasının yaygınlaşması ülkelerin dış ticaret yapılarını açıklamada yeni teorilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

D. B. Keesing (1966)'e göre özellikle mamul malların ticaretinde ülkeler arasındaki nitelikli işgücü farklılığı önemli bir açıklama gücüne sahiptir. Bugünkü dış ticaret gelişmelerini açıklamada öne çıkan ve M. Postner (1961) tarafından geliştirilen "teknoloji açığı" teorisine göre ülkeler arasındaki teknolojik yetenek farklılıkları dış ticaretin ortaya çıkmasındaki temel

³ Dış ticaret ve büyüme arasındaki ilişkiye yönelik bir değerlendirme için bkz. Dowrick (1997).

etkendir. Bu teoriye göre yeni ürünler öncelikle teknolojik yönden daha yetkin ülkelerde üretilmekte ve diğer ülkelere ihraç edilmekte, ithalatçı ülkelerin zaman içerisinde söz konusu yeni ürünü (teknolojiyi) taklit etmesi sonucu ticaretin yönü değişmektedir (Wolff (1997)).

R. Vernon (1966) “ürün dönemleri” olarak adlandırılan teorisiyle (product cycle model), “teknoloji açığı” teorisine önemli katkı yapmıştır. Buna göre, bilgi birikimine dayalı olarak geliştirilen yeni bir ürün öncelikle iç pazara sunulmakta, bu ürünün olgunlaşmaya başlamasıyla birlikte üretim hacmi artmakta ve iç pazar yanında dış pazarlara da sunulmaktadır. Üretim sürecinin standartlaşmasıyla birlikte maliyet kaygıları öne çıkmakta ve üretim lisans ve/veya doğrudan yabancı sermaye yatırımları yoluyla işgücü maliyetinin düşük olduğu ülkelere kaydırılmaktadır. Bu aşamaya ulaşıldığında, başlangıçta bu malı ihraç eden ülke ithalatçı konumuna gelmektedir. Bu yaklaşım günümüzde giderek önem kazanan çokuluslu şirketlerin davranışlarının ve özellikle Doğu Asya ülkelerinin dünya ticaretinde değişen konumlarının açıklanmasında önem arz etmektedir.

Yukarıda özetlenen teorik yaklaşımlar ülkelerin dış ticaret yapılarını açıklamada işgücü ve sermaye donanımı, teknolojik birikim gibi arz faktörlerini dikkate almaktadır. Ancak, bu yaklaşımlar yanında, ülkeler arasındaki talep farklılıklarının dış ticaret akımlarını belirlediğini öne süren görüşler de bulunmaktadır. Bu çerçevede, B. Linder (1961)’e göre homojen olmayan sanayi ürünlerinde (farklılaştırılmış ürünler) dış ticareti açıklayan faktör ülkelerin farklı talep yapılarıdır.

1980’li yıllarda gündeme gelen içsel büyüme teorileriyle birlikte dış ticaret teorileri de yeni bir ivme kazanmıştır (Krugman (1979, 1980, 1990, 2000), Helpman ve Krugman (1986), Grossman ve Helpman (1993)). Bu teorilerde dış ticaret akımlarında ön plana çıkan endüstri-içi ticaret ve dikey uzmanlaşma gibi olgular ölçek ekonomileri ve tekelleri rekabet gibi mikro ekonomi temelli kavramlarla açıklanmaya başlanmıştır.

Küreselleşme sürecinin ivme kazanması sonucu artan rekabet baskısı, maliyetleri düşürme ve verimliliği artırma çabalarını da beraberinde getirmiştir. Verimliliği artırma ve maliyetleri düşürme güdüsü bazı sektörlerde üretim aşamalarının uluslararası düzeyde dikey olarak bölünmesi ve parçalı hale (vertical fragmentation veya vertical specialization) gelmesiyle sonuçlanmıştır. Daha önceleri bir ürünün tüm üretim aşamaları aynı ülkede gerçekleşirken, yeni dönemde üretim aşamaları verimlilik ve maliyet unsurları dikkate alınarak farklı ülkelerde gerçekleşmeye başlamıştır. Üretimin başka ülkelerde gerçekleşen aşamaları temel olarak iki şekilde olmuştur. Birincisi, ana firmanın ara girdi üretimini yapmak üzere ilgili ülkedeki

firmaya ortak olması veya stratejik işbirliğine gitmesi; ikincisi ise, ana firmanın hedef ülkede veya pazarda doğrudan kurulu firma satın alması veya yeni fabrika inşa etmesi şeklinde gerçekleşmektedir.⁴

Ülkelerin dünyadaki coğrafi konumları ve özellikle önemli dış pazarlara yakınlığı (veya uzaklığı) dış ticaret yapısını etkileyebilmektedir. Taşımacılık maliyeti yakın zamanda önemli bir düzeyde gerilemiş olmakla birlikte, fiyatlarıyla karşılaştırıldığında hacim veya ağırlık yönünden bazı ülkeler için dış ticarete konu olması güç olan bazı mallar (örneğin, çimento, demir, sünger, vb.) başka ülkeler açısında kolaylıkla ithal veya ihraç edilebilir mallar olmaktadır. Dolayısıyla, coğrafi konumları ülkelerin hangi malların üretiminde uzmanlaşacakları konusunda önem arz etmeye devam etmektedir.

Son olarak, çevre, sağlık, güvenlik gibi konulara yönelik yapılan hukuki ve kurumsal düzenlemeler endüstrilerin kuruluş yerini ve dolayısıyla dış ticaret akımlarını etkileyebilmektedir. Nitekim, gelişmiş ülkelerde uygulanan sıkı çevre standartları çimento, demir-çelik, bazı kimyasal ürünler gibi birçok endüstrinin bu standartların daha gevşek olduğu az gelişmiş ülkelere kaymasına neden olmuş, kirlilik yaratan endüstrilerin ihracatı temiz endüstrilerin ihracatından çok daha hızlı artış göstermiştir (Seyidoğlu (2001)).

Özetle, iktisat yazınındaki teorik yaklaşımlar ülkelerin dış ticaret yapısını oldukça geniş bir yelpazedeki faktörlerle ilişkilendirmektedir. Bu faktörler ekonomilerin arz ve talep yapılarına göre gruplandırılabilceği gibi, fiyatla ilişkili ve fiyat-dışı faktörler adı altında da sınıflandırılabilir. Burada dikkat çeken husus, ekonomilerin ve firmaların değışen yapısı, üretim sürecinin daha fazla bilgiye (teknolojiye) bağımlı hale gelmesi, gelişmiş ülkelerde çevre standartlarının sıkılaştırılması gibi fiyat-dışı unsurların teorik yaklaşımlarda daha ön plana çıkmaya başlamasıdır. Diğer taraftan, yukarıda ana hatlarıyla sunulan teorik modelleri istatistiki yöntemlerle sınayan çok sayıda uygulamalı çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların bulguları, teorik yaklaşımların üzerinde daha fazla yoğunlaşmaya başladığı fiyat-dışı faktörlerin dış ticaret yapısını şekillendirmede önem taşıdığı yönündedir (Wolff (1997), Gustavsson ve diğ. (1997), Fagerberg (1997)).

⁴ Dış ticaret teorilerinin gelişimiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Bayraktutan (2003).

3.3 Diğer Ülkeler Üzerine Yapılan Uygulamalı Çalışmalar

Dış ticaret teorilerindeki gelişim esas itibarıyla küresel ekonominin yapısında meydana gelen değişimi ve bu değişimde önemli rol oynayan firmaların organizasyon yapısını ve stratejilerini yansıtmaktadır. Diğer bir ifadeyle, özellikle bazı Uzak Doğu Asya ülkelerinin dış ticaret sistemine başarılı bir şekilde entegrasyonu, dünya ekonomisinin büyük bölümünde öne çıkan serbestleşme yönündeki politikalar, çokuluslu şirketlerin dünya üretim ve dış ticaret hacminde daha fazla yer tutmaya başlaması, çevre, sağlık gibi üretim standartlarının uluslararası düzlemde yaygınlık kazanması gibi hususların yarattığı etkiler doğal olarak iktisat teorilerinde de karşılık bulmuştur. Nitekim, endüstri-içi ticaret, dikey uzmanlaşma, tekelci rekabet, ürün dönemleri, teknoloji açığı, doğrudan yabancı sermaye yatırımları gibi yeni dış ticaret teorilerinin üzerinde odaklandığı kavramlar esas itibarıyla dünyada üretim ve dış ticaret yapısında meydana gelen köklü değişimi anlamaya yönelik çabanın ürünleridir.

Üretim ve dış ticaret yapısındaki değişimin en temel yansımalarından birisi ithal girdilerin üretimde kullanılan toplam girdiler içerisindeki payının artmasıdır. Bu durum, dış ticaretin milli gelir içindeki payında belirgin artışlar veya ticaret hacminin hem üretim hacminden hem de katma değer miktarından daha hızlı artması biçimlerinde gözlenebilmektedir. Dolayısıyla, çok sayıda ülkede, önceki dönemlerle kıyaslanmayacak ölçüde, üretimin ‘uluslararasılaştığı’ ve birim üretimin daha az katma değer yarattığı bir dönem yaşanmaktadır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik olarak yapılan uygulamalı çalışmalar söz konusu değişimin boyutları konusunda önemli bilgiler sunmaktadır. Almanya ihracat değeri açısından dünyada lider ülke konumundadır. Loschky ve Ritter (2006) tarafından Girdi-Çıktı Tabloları kullanılarak yapılan çalışmaya göre Almanya’nın yüksek ihracat performansında bu ülke mallarına yönelik güçlü dış talep yanında, söz konusu malların üretiminde kullanılan ithal girdinin payının artması da etkili olmuştur. Nitekim, Almanya’nın ihracatındaki ithal girdi bileşeninin payı 1995 yılında yüzde 31 iken 2005 yılında yüzde 42 düzeyine çıkmıştır. Tablo 3.1’de Almanya’nın ihracatının katma değer ve ithal girdi bileşeni sektörel düzeyde verilmektedir. Yazarlar tarafından incelenen sektörlerin tümünde 1995-2005 döneminde birim ihracat değeri içerisindeki ithal girdi payının artış gösterdiği, buna paralel olarak yaratılan katma değer payının azaldığı görülmektedir. Bu durumun, önceleri yurt içinde üretilen bazı ara mallarının ücret düzeyinin düşük (üretim maliyetinin) olduğu ülkelere kaydırılmasından, Alman şirketlerinin ise marka oluşturma ve tasarım süreçlerine odaklanmasından (dikey uzmanlaşma) kaynaklandığı öne sürülmüştür.

Tablo 3.1: Almanya'nın İhracat Yapısının Gelişimi (*)
(Yüzde)

Sektörler	1995	2005
Kimya		
- Yurt İçi Katma Değer	70,8	47,8
- İthal Girdiler	19,6	21,6
Makine-Teçhizat		
- Yurt İçi Katma Değer	75,0	68,0
- İthal Girdiler	16,5	18,9
Motorlu Araçlar		
- Yurt İçi Katma Değer	67,3	61,0
- İthal Girdiler	23,2	30,6
Diğer Sektörler		
- Yurt İçi Katma Değer	60,8	54,0
- İthal Girdiler	17,6	21,8

Kaynak: Loschky ve Ritter (2006).

(*) Tablodaki değerler birim ihracatın yarattığı katma değer ve kullandığı ithal girdi oranını göstermektedir.

Almanya ekonomisinin üretim ve dış ticaret yapısında yaşanan değişim diğer bir çok Avrupa ülkesinde de görülmektedir. Breda, Capariello ve Zizza (2008) tarafından yapılan hesaplamalara göre 1995-2000 döneminde Avrupa'nın belli başlı ekonomilerinde ihracatın ithal girdi bileşeninde belirgin artışlar olmuştur (bkz. Tablo 3.2). Başka bir ifadeyle, bu ülkelerde ihracata yönelik üretimde kullanılan ithal girdilerin toplam girdiler içindeki payı önemli düzeyde artış göstermiştir. İncelenen ülkeler petrol ithalatçısı olduğundan, petrol fiyatlarındaki değişimin bu rakamların daha yüksek hesaplanmasına neden olduğu, ancak petrol fiyatlarındaki artışın etkisi arındırıldığında söz konusu eğilimin (Fransa hariç) geçerliliğini koruduğu sonucuna varılmıştır.

Dış ticaret teorisinde ortaya çıkan gelişmeler ve uygulamalı çalışmaların bulguları dikkate alındığında, üretimde kullanılan ithal girdi payındaki artışa etki edebilecek faktörleri aşağıdaki üç temel başlık altında sınıflandırmak mümkündür. Bu sınıflandırma bir yandan üretim ve dış ticarete yaşanan değişimin temel dinamiklerini ortaya koyabileceği gibi, aynı zamanda bu çalışmanın odaklandığı temel konulardan birisi olan “Türkiye imalat sanayiinde firmaların neden ithal ara ve yatırım malı kullanımına yöneldikleri” sorusunun cevabına ışık tutacaktır.

Tablo 3.2: Bazı Avrupa Ülkelerinde İhracatın İthal Girdi Bileşeninin Payı
(Yüzde)

		İmalat Sanayii	Toplam Ekonomi
İtalya	1995	27,5	24,4
	2000	30,6	27,2
Almanya	1995	23,9	21,5
	2000	31,0	27,9
Hollanda	1995	42,6	33,8
	2000	48,1	37,3
Belçika	1995	49,9	41,5
	2000	54,3	46,6
Fransa	1995	23,7	20,5
	2000	24,5	20,5
İngiltere	1995	28,4	23,0
	2000	-	-
İspanya	1995	33,5	27,5
	2000	42,9	34,9

Kaynak: Breda, Capariello ve Zizza (2008).

3.3.1 Kaliteli Ara ve Yatırım Malına Erişim ve Teknoloji Transferi

1980’li yıllarla birlikte yaygınlık kazanan serbestleşme ve dışa açılma yönündeki politikaların etkilerine yönelik iktisat yazınında çok sayıda uygulamalı çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların birçoğu serbestleşme ve dışa açılma sürecinin büyüme ve verimlilik artışını olumlu etkilediği sonucuna varmaktadır. Serbestleşme ile büyüme/verimlilik artışı arasında pozitif yönlü bir ilişkinin ortaya çıkmasına etki edebilecek farklı mekanizmalar bulunmaktadır.⁵ Bunlardan birisi, dış pazarlara açılma sonucunda, yeni teknolojilere patent veya lisans yoluyla doğrudan, daha kaliteli ara ve yatırım malının yurt dışından temini (ithali) yoluyla dolaylı olarak (embodied technological change) ulaşılabilmesidir. Firmaların büyüme ve verimlilik artışı sağlamasında her iki yöntem de önem taşımakla birlikte, ülkeler arasındaki dış ticaret akımları, ara ve yatırım malında içerilmiş olan yeni teknolojilerin ithalat yoluyla başka ülke veya firmaya aktarılmasında önemli bir işlev görmektedir. Zira, özellikle gelişmekte olan ülkelerin teknoloji geliştirme yetkinlikleri sınırlıdır ve verimlilik artışı sağlama ile iç ve dış pazarlarda rekabet güçlerini artırma bakımından bu ülkeler gelişmiş ülkelerde ortaya konulan teknolojik gelişmeleri firmalarına aktarmak durumundadır.

⁵ İthal ara malı kullanımı ile verimlilik arasında güçlü bir bağ olmadığı sonucuna ulaşan çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin, Biesebroeck (2003)’e göre Kolombiya ekonomisindeki verimlilik artışı daha yüksek teknoloji içeren girdilerin kullanımından kaynaklanmamaktadır. Muendler (2004) Brezilya üzerine yaptığı çalışmada malzeme ve makine-teçhizat ithalatının katma değer artışına sınırlı katkı sağladığı sonucuna ulaşmıştır.

Almeida ve Fernandes (2008) Dünya Bankası tarafından 2002 ile 2005 yılları arasında yapılan ve 60 dolayında ülkeyi kapsayan Yatırım Ortamı Anketinin verisini kullanarak uluslararası düzeydeki teknoloji transferlerinin biçimlerini araştırmıştır. Çalışma, özellikle yerli mülkiyetinde olan (yabancı ortağı olmayan veya yabancı mülkiyetinde bulunmayan) firmaların yeni teknolojileri makine-teçhizat (yatırım malı) ve ara malı ithalatı kanalıyla yurt dışından temin ettikleri sonucuna varmaktadır.

Kasahara ve Rodrigue (2005) Şili imalat sanayiinde bulunan firmalar üzerine yaptığı çalışmada üretim sürecinde kullanılan ithal ara mallarının verimlilik artışında etkili olduğu, ihracata yönelme ve yabancı sermaye ile ortaklık yanında, ara malı ithalatı kanalıyla küresel pazarlara entegre olan firmaların daha yüksek teknolojik gelişme hızlarına ulaştıklarını belirtmektedir.

Endonezya imalat sanayii firmalarını kapsayan çalışmada Amity ve Konings (2007) dış ticaret üzerindeki sınırlamaların azaltılmasının (gümrük vergilerinin azaltılmasının) verimlilik üzerine yaptığı etkiyi ara ve nihai mallar ayırımında incelemiştir. Çalışmanın bulgularına göre, gümrük vergilerinin azaltılması nihai mallarda sadece rekabetçi piyasa koşullarının geçerli olduğu sektörlerde, ara mallarında ise hem rekabetçi piyasanın hem de aksak rekabetin söz konusu olduğu sektörlerde verimlilik artışına katkı yapmaktadır.⁶ Gümrük vergilerinin azaltılmasının nihai mallarda iç pazardaki rekabeti artıracığı ve bunun da verimlilik artışına neden olacağı belirtilmektedir. Ara malları açısından ise gümrük vergilerinin azaltılması sonucunda daha nitelikli ve farklılaştırılmış hammadde-malzemenin kullanılabileceği, bu malları kullanan ve üreten firmalar (teknolojik yönden daha donanımlı tedarikçiler) arasında oluşacak yakın etkileşim neticesinde ise bilgi aktarımının gerçekleşeceği öne sürülmektedir.

Goldberg ve diğ. (2008, 2009) tarafından Hindistan üzerine yapılan iki ayrı çalışmada, 1990'lı yıllarda dış ticaretin serbestleştirilmesi sonucu yeni ürün ve ürün çeşitliliğinin arttığı, bunun da büyük bölümü sanayileşmiş ülkelerden ithal edilen ara mallarıyla mümkün olabildiği belirtilmektedir. Diğer yandan, Hindistan ekonomisinin son dönemlerde ulaştığı yüksek büyüme oranında, yeni ara mallarının üretim süreçlerine dâhil edilerek üreticilerin önündeki teknolojik kısıtların kaldırılmasının önem taşıdığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede, yazarlar, dış ticaretin serbestleşmesinin sadece ithal ara mallarına daha kolay ve ucuza ulaşılmasını değil, aynı zamanda yeni, daha nitelikli ve farklılaştırılmış (daha çeşitli) girdilerin de üretimde kullanılmasına olanak sağladığını vurgulamaktadır.

⁶ Çalışmada gümrük vergilerinin %10 oranında azaltılması durumunda ara mallarının ithalatından kaynaklanacak verimlilik artışının %12 dolayında, nihai mal ithalatından kaynaklanabilecek verimlilik artışının ise iki kat daha fazla olduğu tahmin edilmiştir.

Halpern ve diğ. (2006) panel veri analizi yöntemi kullanarak Macaristan'daki firmaların ara malı ithal etmelerinin nedenlerini araştırmıştır. Çalışmada, firmaların ürün çeşitliliğini artırma veya ürünün kalitesini iyileştirme amacıyla ithalata yöneldikleri tespit edilmiştir. Firmaların üçte ikisinin ürün çeşitliliğini artırmak amacıyla ara malı ithal ettiği tahmin edilmiştir. Ayrıca, incelenen firmaların genelinde, ithal ara malı kullanımının %14 düzeyinde verimlilik artışına neden olduğu sonucuna varılmıştır.

Yılmaz ve Mody (2002) 1967-1990 döneminde ithal ikamesi ve ihracata dönük büyüme politikaları uygulayan gelişmekte olan ülkeleri inceledikleri çalışmada, makine ithalatının üretim maliyetlerinin azaltılmasında önem taşıdığı, bunun da ihracata dönük büyüme politikası uygulayan ülkelerin rekabet güçlerine katkı yaptığı sonucuna ulaşmıştır. Bunun yanında, yazarlar makine ithalatının teknoloji transferinin önemli bir aracı olduğunu, bu durumun da gelişmekte olan ülkelerdeki teknolojik yenilik faaliyetlerinin güçlenmesinde önem arz ettiğini belirtmektedir. Benzer şekilde, Lee (1995) 1960-1985 dönemine ait verileri kullandığı ve 89 adet gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin büyüme performanslarını ekonometrik olarak incelediği çalışmada ithal makine-teçhizatın toplam yatırımlar içerisindeki payının artmasının, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, büyüme oranını olumlu etkilediği sonucuna varmaktadır. Yazar bu durumun, yerli olanlara göre, ithal yatırım mallarının daha ucuz ve verimliliği olmasından kaynaklandığı öne sürmektedir.

Saygılı ve Cihan (2008) tarafından 1987-2007 döneminde Türkiye ekonomisinde büyümenin kaynaklarının araştırıldığı çalışmada, sermaye birikiminin (yatırım) %80 dolayındaki payla büyümenin temel dinamiğini oluşturduğu, firmalarca kullanılan makine-teçhizatın ağırlıklı ithalat yoluyla karşılanması nedeniyle, yurt dışından dolaylı olarak transfer edilen teknolojinin yüksek büyüme ve verimlilik artışı sağlamada önem taşıdığı öne sürülmüştür.

Aydın ve diğ. (2009) küresel ekonomideki dış ticaret eğilimlerini inceledikleri çalışmada, gelişmiş ülkelerin daha çok ara mallarında, gelişmekte olan ülkelerin ise nihai mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları sonucuna ulaşmaktadır. Bu tespit, gelişmekte olan ülkeler açısından, gelişmiş ülkelere ara malı ithalinin önemli bir teknoloji transferi aracı olduğunu teyit etmektedir.

3.3.2 Bölgesel Ekonomik Bütünleşme Hareketleri ⁷

Dış ticaretin serbestleştirilmesi yanında, gümrük birliği, serbest ticaret bölgeleri ve iktisadi birlik gibi oluşumlar da ticaret akımlarının yönü ve düzeyi üzerinde önemli etkide bulunabilmektedir. AB, Asya ve Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) coğrafi bölge esasına dayanan başlıca ekonomik birlik veya bütünleşme hareketleridir. Bu oluşumlar serbestleşme yönündeki politikaları, belirli coğrafi temellere dayalı da olsa, daha farklı bir boyuta taşımıştır. Ekonomik bütünleşme hareketleri sonucunda, bölge içerisindeki dış ticaret hacminin artması yanında, çokuluslu şirketlerin ekonomik faaliyetleri ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları önemli artış göstermiştir. Esas itibarıyla, serbestleşme, bölgesel ekonomik bütünleşme ve küreselleşme süreçlerini, başta çokuluslu şirketler olmak üzere, yeni gelişen firma yapılarının önünü açan uygulamalar olarak değerlendirmek yerinde olacaktır.

Hanson (1996) tarafından Meksika'nın hazır giyim sektörü üzerine yapılan çalışmada bölgesel üretim ağlarının gelişimi incelenmekte, bu kapsamda Meksika'nın emek yoğun sektörlerinin çokuluslu şirketlerle entegrasyonu ortaya konulmaktadır. Hanson, bölgesel üretim ağlarının oluşuyla birlikte çokuluslu firmaların merkezi birimlerinin üretim sürecinin tasarım ve pazarlama gibi nitelikli işgücü ve teknolojik bilgi gerektiren bölümlerinde uzmanlaştığını, emek yoğun faaliyetler olarak nitelendirilen parça birleştirmesinin (montaj) yerel firmalarda yapılmaya başlandığını tespit etmiştir. Yazara göre bu tarz bölgesel üretim ağları geliştirmekte olan ülkelerin dış ticaretinde önemli rol oynamaktadır. Örneğin, Meksika'da 1992 yılında bu kapsamdaki faaliyetlerin toplam ihracat içindeki payı %40'a, imalat sanayii ihracatındaki payı ise %53'e ulaşmıştır.

Hummels ve diğ. (1998) 4 farklı örnek kapsamında dış ticaret yapısında meydana gelen değişimi incelemiştir. Bunlar, ABD-Kanada arasındaki otomotiv sektörüne yönelik ikili anlaşma, Meksika-ABD arasındaki sınır ticaretindeki düzenlemeler, Japonya ile Asya ülkeleri arasındaki elektronik sektörü ticareti ve Opel firmasının İspanya'daki bağlı ortaklıklarıdır. Yazarlar, çokuluslu şirketlerin üretim sürecini çeşitli aşamalara böldüğünü ve her bir aşamanın, üretim maliyetini düşürecek ve üretimin yüksek etkinlikte yapılmasını sağlayacak biçimde, farklı ülkelere kaydırıldığını (dikey uzmanlaşma) öne sürmüştür. Çalışmanın bulgularına göre, son dönemlerde dünya ticareti içerisindeki ara malının payının artmasında bu yapılanmanın önemli etkisi bulunmaktadır.

⁷ Bölgesel ekonomik bütünleşme hareketlerinin küreselleşme sürecinin bir parçası olması nedeniyle, burada sunulan değerlendirmeler ile takip eden alt bölümdeki değerlendirmelerin paralellikler taşıyacağı dikkate alınmalıdır.

Koukouritakis (2004), AB'ye üyelikle birlikte Yunanistan ekonomisinde artan dış ticaret açığının nedenlerini araştırmıştır. Çalışma, yerel üreticilerin uluslararası piyasalarda yüksek rekabet gücüne sahip olmaması nedeniyle, AB'ye tam üyelik sonrasında ithalatın yerel üretimin yerini aldığını, ihracatın ise zayıf bir performans gösterdiğini tespit etmektedir. Yerel firmaların rekabet gücünün zayıf kalması ürün farklılaştırması yapılamaması ve/veya yeni ürünler üretilmemesiyle ilişkilendirilmiştir. Yazar, Yunanistan'da üretilen malların büyük kısmında yoğun bir biçimde ithal hammadde ve malzeme kullanıldığını, dolayısıyla, ithalat ve ihracatın birbirinden bağımsız hareket etmediğini öne sürmektedir. Çalışmada yapılan ekonometrik tahminler, Yunanistan'ın AB'ye girmemiş olması durumunda 1993 yılındaki dış ticaret açığının gerçekleşen rakamdan %65 oranında daha düşük olacağını göstermiştir.

3.3.3 Küreselleşme, Çokuluslu Şirketler ve Endüstri-içi Ticaret

Yapılan akademik çalışmalar dünya ticaretinin bileşiminde nihai malların payı azalırken ara mallarının payının arttığını, bu değişimin imalat sanayii ürünlerine yönelik dünya ticaretinin yüzde 30'una ulaştığını tahmin etmektedir (Hummels ve diğ. (2001), Feenstra ve Hanson (2003)). Bu durumun, üretim yapılarının yatay uzmanlaşmadan dikey uzmanlaşmaya dönüşmesinden kaynaklandığı öne sürülmektedir. Nitekim, Feenstra (1998)'ya göre 1970-1990 döneminde dünya genelindeki ihracat artışının üçte biri dikey uzmanlaşmadan kaynaklanmıştır.

Küreselleşme, birçok mal grubunda üretim sürecini “uluslararası” bir yapıya dönüştürmüş, üretim faaliyetinin tüm aşamalarının tek bir ülkede yapılmasından (yatay uzmanlaşma) ziyade, her bir aşamasının farklı bir ülkede yapıldığı yapıya (dikey uzmanlaşma) geçilmiştir. Firmalar piyasalara yakınlık, teknolojik birikim, doğal kaynak deseni, işgücü maliyeti gibi faktörleri dikkate alarak üretim faaliyetinin farklı aşamalarını farklı ülkelerde yaparak rekabet gücü avantajı sağlamayı amaçlamıştır.

Ülkelerin üretim süreçlerinin dikey olarak birbirlerine bağlı olması (entegrasyonu), dış ticaret hacminin artmasını sağlamıştır. Dikey uzmanlaşmada, her bir ülke üretim faaliyetinin belirli bir aşamasında aktif olmaktadır. Dolayısıyla, bir ülke tarafından üretilen bir parça, bir üst aşamada başka ülkeye gönderilmekte, bu süreç nihai mal ortaya çıkana kadar devam etmektedir. Sürecin her aşamasındaki mal akımları ihracat ve ithalat olarak dış ticaret rakamlarına (endüstri-içi ticaret) yansımaktadır. Yatay uzmanlaşmada ise böyle bir yapı bulunmamakta, üretimin her bir aşaması aynı ülkede yapıldığından dış ticaret hacmi sınırlı kalmaktadır. Dikey uzmanlaşma, ağırlıklı çokuluslu şirketlerin farklı ülkelerdeki bağlı ortakları veya iştirakleri aracılığıyla yapıldığından, bu süreç doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını da artırmaktadır. Öte yandan,

ölçek ekonomilerinin geçerli olduğu tekelleri rekabet piyasalarında firmalar ürün farklılaştırılması yoluyla pazar paylarını artırmayı amaçlamakta ve sonuç olarak özellikle sanayileşmiş ülkeler arasındaki (endüstri-içi) ticaret artış göstermektedir.

Aşağıda, küreselleşme süreci ve bu süreçle eşanlı olarak gelişen dikey uzmanlaşma, doğrudan yabancı sermaye yatırımları gibi faktörlerin dış ticaret yapısına etkisini inceleyen bazı uygulamalı çalışmaların sonuçları üç ayrı başlık altında özetlenmektedir.

Ara Malının Ucuza Temini

Kleinert (2003) ithal ara malı kullanımındaki artışın üç farklı nedenden kaynaklanabileceğini belirtmiştir. Bunlar, sırasıyla, dış kaynak kullanımı (outsourcing), küresel kaynak kullanımı (doğrudan yabancı sermaye yatırımları) ve çokuluslu firmaların üretim ağları veya üretim zincirleridir (dikey uzmanlaşma). Dış kaynak kullanımı, dış ticaretin serbestleşmesi sonrasında firmaların üretimde kullandıkları girdileri en ucuza tedarik edebilmesini ifade etmektedir. Nitekim, Çin, Hindistan, Bangladeş, Vietnam gibi büyük ve işgücü maliyetinin düşük olduğu ülkelerin, Rusya, Ukrayna gibi doğal kaynak zenginliğinin bulunduğu Eski Doğu Bloku ülkelerinin küresel ekonomik sisteme entegrasyonu ve buna ek olarak ulaştırma maliyetinin düşmesi ve bilişim-iletişim teknolojilerinin hızla gelişmesi çok sayıda ara malının ve hammaddenin düşük maliyetle dünyanın farklı bölgelerinden kolaylıkla temin edilmesine olanak sağlamıştır.

Çokuluslu Şirketler, Dikey Uzmanlaşma ve Endüstri-içi Ticaret

Mevcut iktisat yazınının, dış ticaret yapısındaki değişimi açıklamak amacıyla üzerinde odaklandığı temel faktör, başta çokuluslu şirketler olmak üzere, firmaların üretimi örgütleme (düzenleme) biçiminde yaptığı değişimdir. Uygulamalı çalışmalarda dikey entegrasyon, firmalara uygulanan anket çalışmaları veya Girdi-Çıktı tabloları kullanılarak hesaplanan birim ihracat değerindeki ithal girdi payı dikkate alınarak incelenmektedir.

Çokuluslu firmalar, ana şirket ile iştirakler arasında yapılan ara malı ticaretiyle dikey üretim ağları oluşturmaktadır. Yapılan çalışmalar, birçok ülkede çeşitli sektörlerde (örneğin, otomotiv, kimyasallar, metalik olmayan mineraller) bu tarz yapılanmaların yaygın olduğunu göstermektedir.

Hanson ve diğ. (2005), ABD'deki çokuluslu firmalarda bu süreci incelemiştir. Çalışma ABD ekonomisinde, ihracatın yarısından fazlasının çokuluslu firmalarca gerçekleştirildiğini, imalat

sanayii ihracatının büyük kısmının ise ara malı olduğunu tespit etmiştir. ABD'deki Ekonomik Analiz Bürosuna (Bureau of Economic Analysis) göre 1999 yılında söz konusu küresel firmaların ihracatının yüzde 93'ü diğer ülkelerdeki iştiraklerince işlenmek üzere gönderilen ara mallarından oluşmuştur (Hanson ve diğ. (2005; 664)).

Kleinert (2003) tarafından 7 OECD ülkesinin incelendiği çalışmada ithal ara malı kullanımında meydana gelen artışta çokuluslu firma ağlarının önemli rolü bulunduğu öne sürülmektedir. Benzer şekilde, Hummels ve diğ. (1998)'nin 10 OECD ülkesindeki dış ticaret yapısını incelediği çalışmada çokuluslu şirketlerin üretimin her bir alt bileşenini farklı ülkelerdeki iştirakleri vasıtasıyla yaptığı, son yıllarda dünya ticaretinde özellikle ara mallarının payında görülen artışta bu yapılanmanın önemli etkisi olduğu belirtilmiştir. McDonald ve Milner (1997) İngiltere ekonomisi için dikey entegrasyonu inceledikleri çalışmasında, ara mallarında uzmanlaşılması durumunda elde edilen getirinin, nihai mallarda uzmanlaşılması durumunda elde edilecek getiriden daha yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır.

Almanya'nın ihracat değeri içerisindeki ithal ara malı payının hızla arttığını hesaplayan Loschky ve Ritter (2006)'a göre bu durum Alman şirketlerin üretim süreçlerini yeniden düzenlemelerinden kaynaklanmaktadır. Hanson (1996) Meksika ile ABD arasındaki ticaret yapısının değişiminde çokuluslu şirketlerin dikey entegrasyon yapısına geçmesinin önem taşıdığını belirtmektedir.

Miroudot ve Ragoussis (2009)'in Girdi-Çıktı Tablolarını kullanarak yaptığı hesaplamalara göre dikey uzmanlaşma OECD ülkeleri arasındaki ticaretin yaklaşık üçte birini kapsamakta ve son yıllarda özellikle hizmetler sektöründe artış göstermektedir. Dikey uzmanlaşmanın dış ticarete etkisini temsil eden birim ihracat değerindeki ithal girdi payının OECD ülkeleri arasında %50-60 aralığındaki bir oranla en yüksek olduğu ülkelerin Lüksemburg, Macaristan ve İrlanda, bu oranın en düşük olduğu ülkelerin %10 dolayındaki oranla Rusya, Hindistan ve Brezilya olduğu hesaplanmıştır. Çalışmaya göre, söz konusu oran Türkiye için %22 dolayındadır. Genel olarak, dikey uzmanlaşmanın ihracata katkısının küçük ölçekli ekonomilerde daha yüksek olduğu tahmin edilmiştir. Diğer yandan, çalışmaya göre 1995-2005 döneminde dikey uzmanlaşmaya bağlı ihracatın payı %20 dolayında artış göstermiş, bu artışın en yüksek olduğu ülkeler, sırasıyla, Japonya, Yunanistan, Çin, Polonya ve %65 dolayındaki rakamla Türkiye olmuştur.⁸ Yazarlara göre, bu dönemde Türkiye ekonomisinin ihracatı içerisindeki dikey uzmanlaşmaya bağlı ihracat payı temel mallarda (primary goods) %40 ve hizmetlerde %18 oranında azalırken,

⁸ Çalışmadaki OECD ülkelerinin büyük bir bölümü için yapılan analizler 1995-2005 dönemini kapsamalarına rağmen, Türkiye verisi 1996-2002 dönemine aittir.

imalat sanayiinde %100 oranında artmıştır. İmalat sanayiine yönelik bu rakamın Polonya'dan sonraki en yüksek rakam olması dikkat çekmektedir. Son olarak, çalışma bulgularına göre OECD ülkeleri ortalamasında dikey entegrasyonun en güçlü olduğu sektörler rafine edilmiş petrol, ofis makineleri ve bilgisayar, Radyo-TV ve diğer haberleşme araçları ile taşıt araçlarıdır.

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYSY)

DYSY dikey uzmanlaşma yapılarının oluşumunda büyük önem taşımaktadır. Ancak, DYSY ile dış ticaret yapısı arasındaki ilişki dikey uzmanlaşma ile sınırlı değildir. Dikey uzmanlaşma yapısı oluşturma amacından bağımsız olarak, DYSY kimi zaman ilgili ülkenin iç pazarından yararlanmak, kimi zaman da üretimi ilgili ülkede daha ucuza yapıp başka pazarlara ihraç etmek amacını da taşıyabilmektedir. Kleinert (2003) ithal ara malı kullanımında dünya genelinde meydana gelen artışın üç önemli nedeninden birisinin küresel (ucuz) kaynak kullanımı olduğunu, bunun da DYSY kanalıyla gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Teorik beklentilerle uyumlu olarak, Aydın ve diğ. (2009) tarafından yapılan ve 21 adet yükselen piyasa ekonomisini kapsayan çalışmada, nedensellik sınamaları yoluyla, DYSY'nın üretimin ithalata bağımlılığını artırdığı sonucuna varılmaktadır.

3.4 Türkiye Ekonomisi Üzerine Yapılan Uygulamalı Çalışmalar

Türkiye ekonomisindeki ithal girdi kullanımının gelişimini inceleyen sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların büyük bölümü Girdi-Çıktı Tabloları kullanarak üretimin doğrudan ve dolaylı ithalat gereği katsayılarını hesaplamıştır (Temel, Tanrikulu, Yener ve Yalçın (1995), Şenesen (2005), Eşiyok (2008), Türkan (2006), Yükseler ve Türkan (2008)). Söz konusu çalışmaların ortak bulgusu, Türkiye'de sanayinin giderek daha fazla oranda ithalat girdisi kullanan bir yapıya dönüştüğü, bu durumun da ekonomiyi dış denge açısından daha da kırılgan hale getirdiği yönündedir.

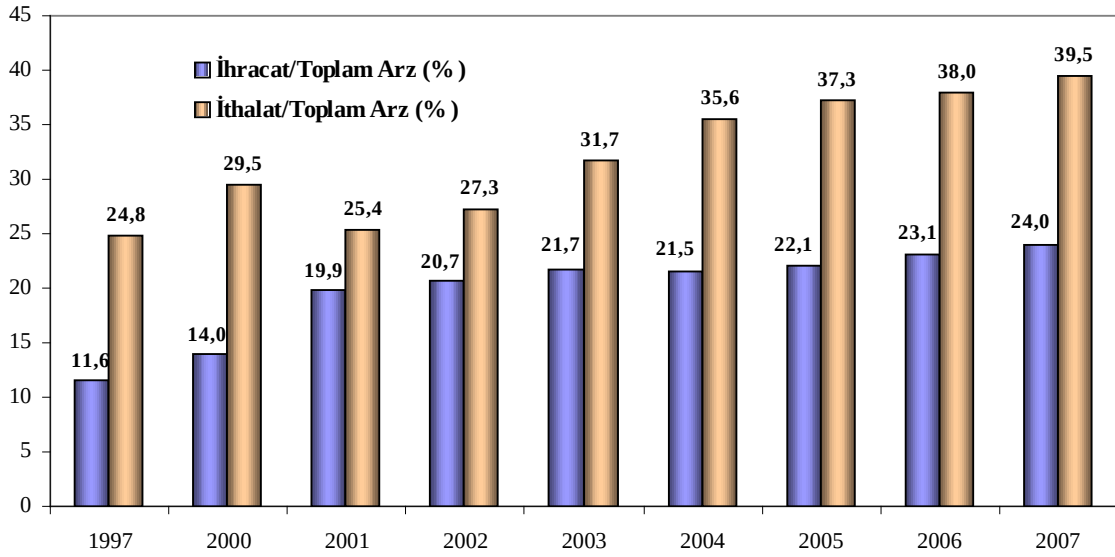
Üretimin ithal girdi bileşiminin artmasına yönelik farklı nedenler öne sürülmektedir. Eşiyok (2008) bu durumu kur gelişimiyle ve Gümrük Birliği ile ilişkilendirmiş ve bu faktörlerin ticarete konu olmayan sektörlerle yatırımı teşvik ettiğini, ihracata yönelik büyümeyi olumsuz etkilediğini ve tüketim malı ithalatını desteklediğini ileri sürmüştür. Diğer yandan, Sönmez (2005) ithalat bağımlılığındaki artışı riskli bir gelişme olarak değerlendirmiş, kur politikasının yanı sıra dahilde işleme rejiminin bu gelişmede temel rolü oynadığını ileri sürmüştür.

Türkan (2006) İMKB Şirket Yıllıklarını kullanarak yaptığı sektörel bazlı hesaplamalarda 2003-2005 döneminde üretim maliyeti içerisindeki ithalat payının arttığını tespit etmiş, bu durumun da Türk Lirasının ilgili dönem boyunca değerlendirilmesinden kaynaklandığını belirtmiştir.

Aydın, Saygılı ve Saygılı (2007) tarafından Girdi-Çıktı Tablosu kullanılarak yapılan çalışmada üretim içerisindeki ithalat payının arttığı ve bunun sanayinin sektörel yapısındaki değişimden kaynaklandığı öne sürülmüştür.

Türkiye imalat sanayiinin üretim ve dış ticaret yapısındaki değişimi en kapsamlı biçimde inceleyen çalışma Yükseler ve Türkan (2008)'a aittir. Bu çalışmada, 1998 yılına ait Girdi-Çıktı Tablosu kullanılarak üretim ve arz serileri 2007 yılına kadar oluşturulmuş, ithalatın ve ihracatın toplam arz içindeki payları hesaplanmıştır (bkz. Şekil 3.1). Çalışmada, 2001 sonrası dönemde ithalatın toplam arza oranındaki artışın ihracatın toplam arza oranındaki artıştan daha hızlı olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca, imalat sanayii genelinde ithalat-üretim oranının hızlı bir biçimde arttığı, ancak ihracat-toplam arz oranının bu hızlı artışı desteklemediği tespit edilmiştir. İncelenen göstergeler dikkate alındığında, imalat sanayiinde üretimin ithalata bağımlılığının arttığı sonucuna varılmıştır. Bu durum, imalat sanayiinin alt sektörlerinde de gözlenmiştir. 2007 yılına ait hesaplamalarına göre, bilgi işlem cihazları, tıbbi ve optik aletler, diğer ulaşım araçları, elektrikli makine ve cihazlar, kimya, makine-teçhizat gibi imalat sanayii sektörlerinde ithalat-toplam arz oranlarının yüzde 50'nin üzerinde olduğu saptanmıştır. Diğer yandan, 1997-2007 döneminde ithalat-toplam arz oranının en fazla arttığı sektörlerin başında elektrikli makine ve cihazlar, deri işleme ve ayyakkabı, ana metal, haberleşme cihazları, tekstil, tıbbi ve optik aletler, mobilya, kâğıt gelmektedir.

Şekil 3.1: İhracat ve İthalatın Toplam Arz İçindeki Paylarının Gelişimi

Kaynak: Yükseler ve Türkân (2008).

Yükseler ve Türkân (2008) Türkiye ekonomisinin üretim ve dış ticaret yapısının 2001 yılındaki ekonomik kriz sonrasında “ithalatlaşma” sürecine girdiğini ve bunun da dört ana faktörle ilişkili olduğunu öne sürmüştür. Bunlar; imalat sanayii üretim yapısının ithal girdi oranı yüksek sektörler lehine değişmesi, endüstri-içi ticaretin (dikey uzmanlaşmanın) hızla artması, Türk Lirasının değerlenmesi ve Çin, Hindistan gibi ülkelerin küresel pazarlara entegrasyonudur. Yazarlar, Türkiye ekonomisinin yaşadığı değişimi etkileyen önemli bir unsurun dünya genelindeki üretimin önemli bir kısmının Asya’ya kayması olduğunu belirtmişlerdir. “Asyalılaşma” olarak adlandırılan bu süreçte Türkiye’nin ithalatı da bu bölgeye kaymaya başlamıştır. İthalat yapısında görülen bu değişimin, yerli firmaların uluslararası piyasalardaki rekabet güçlerini koruma stratejilerinin bir sonucu olduğu vurgulanmıştır.

Aydın ve diğ. (2009) tarafından yapılan çalışmada ortaya konulan iki tespit bu çalışmanın yapılması ve ortaya koyacağı sonuçlar açısından önem taşımaktadır. Bunlardan birincisi, birim ihracat miktarı başına ithal ara malı oranının Türkiye ekonomisinde benzeri gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksek olmasıdır. Çalışmanın ortaya koyduğu ikinci tespit ise Türkiye ekonomisinin nihai mallardaki karşılaştırmalı üstünlüğünün ara mallarından daha yüksek olduğu ve bu durumun güçlenme eğilimi sergilediği yönündedir. Bu tespitler, Türkiye ekonomisinde üretimde kullanılan ithal ara malı oranının yüksek bir düzeyde olduğunu ve bu oranının yükselme eğilimi sergilediğini göstermektedir.

BÖLÜM 4

Anket Çalışmasının Yöntemi ve Kapsamı

4.1 Giriş

İktisadi birimlerin davranışları ve bu davranışların sonucu olarak oluşan iktisadi ve sosyal sorunlar veya sonuçlar çoğunlukla ülke geneli veya sektörel düzeylerde toplulaştırılmış (makro) sayısal göstergeler kullanılarak araştırılmaktadır. Araştırma yöntemi olarak genellikle en yeni istatistiki veya ekonometrik yöntemlerin kullanıldığı bu çalışmalarda kimi zaman nedensellik sınamaları yapılmakta, kimi zaman da araştırma konusu değişken ile bu değişkene etki edebilecek başka değişkenler arasındaki etkileşimin yönü ve düzeyi incelenmektedir.

Araştırma konusu ekonomik ve sosyal sorun, süreç veya sonuçları incelemekte kullanılabilecek diğer bir yöntem anket çalışmasıdır. Bu yöntemde, doğrudan ekonomik birimlerin görüşlerine başvurulmakta ve söz konusu birimlerin davranış biçimleri, bu davranış biçimlerine etki eden faktörler ve davranış biçimlerinin olası yansımaları incelenebilmektedir. Anket yöntemi, oldukça geniş bir yelpazedeki araştırma konularını incelemekte kullanılabilmekle birlikte, bu yöntem mevcut durumda temel iktisadi sorunların kapsamlı bir şekilde incelenmesinde sınırlı düzeyde kullanılmakta, yöntemin uygulama alanları ağırlıklı sosyal sorunların incelenmesi ile hanehalkı veya firmalardan sayısal veri derlenmesi biçiminde olmaktadır.

İktisat yazınında yaygın olarak kullanılan ekonometrik yöntemle karşılaştırıldığında, özellikle yüz yüze görüşme biçimindeki ankete dayalı araştırma yöntemi bazı avantajlar sunmaktadır. Bu avantajların başında, anket yöntemi kullanılarak araştırma konusunun daha kapsamlı bir şekilde incelenebilmesi gelmektedir. Zira, örneğin firmalara veya hanehalkına uygulanacak yüz yüze görüşme biçimindeki bir anket yoluyla, ekonomik faaliyetlerin ana aktörleri olan bu birimlerin karmaşık sorunlar karşısında uyguladıkları karar süreçlerini (amaçlar, araçlar, yöntemler) ayrıntılı bir biçimde ortaya koymak ve bu karar süreçlerinin olası yansımalarını daha sistematik bir biçimde değerlendirmek mümkündür. İkinci olarak, yüz yüze görüşme yoluyla sadece niceliksel veriler değil, aynı zamanda rakamlara yansıtılması güç olan ve özellikle süreçlere yönelik niteliksel bilgi de elde edilebilmektedir. Diğer yandan, anket yöntemi açık uçlu sorulara imkân verdiği için, herhangi bir kısıtlamaya tabi olmaksızın firmalardan veya hanehalkından bilgi edinmek de mümkündür. Son olarak, yüz yüze yapılan görüşmelerde anket uygulamasının herhangi bir bölümünde daha önce planlanmayan (anket formunda bulunmayan) hususlara yönelik önemli ek bilgiler de alınabilmektedir. Bu itibarla,

yüz yüze görüşmeler anket uygulanan birimlerle anketi uygulayan kişiler arasında etkileşime imkân vererek araştırma konusunun detaylı incelenmesine olanak sağlamaktadır.

Diğer yandan, yüz yüze görüşme biçiminde yürütülen anket yönteminde bazı yetersizlikler de söz konusudur. Firma temsilcilerinin ve/veya hanehalkının yargılarına ve anketi uygulayanların değerlendirmelerine karşı duyarlı olması, oldukça uzun bir zaman dilimini kapsayabilen zaman serilerine dayanan analizlere göre geçmiş döneme yönelik görece sınırlı bilgi alınabilmesi bunlardan başlıcalarıdır. Bunlara ek olarak, elde edilecek sonuçlar örneklemin kapsamına göre değişebilmekte ve anketin uygulandığı zaman da (örneğin ekonomik daralmanın veya genişlemenin yaşandığı dönemler) bu sonuçlar üzerinde etkili olabilmektedir.

Öte yandan, ekonometrik yöntem başta olmak üzere, diğer yöntemlerde olduğu gibi, araştırmanın kalitesi, anket yönteminin tasarım ve uygulama biçimiyle yakından ilişkilidir. Diğer bir ifadeyle, araştırma sonrasında ulaşılabilecek sonuçlar anketin tasarımına ve uygulanma biçimine oldukça duyarlıdır. Bu çerçevede, çok sayıda anket çalışması posta veya anketör kullanılarak yapılabilmekle birlikte, araştırma kapsamının detaylı analizleri içermesi durumunda yüz yüze görüşmelerin doğrudan araştırmacıların içinde bulunduğu gruplarla yürütülmesi önem arz etmektedir. Benzer şekilde, anketin uygulanacak birimler tarafından önemsenmesi (anket formlarının araştırma konusunda yetkin olan kişiler tarafından doldurulması ve ankete yeterli zamanı ayırması) araştırma sonucunda sağlıklı bilgilere ulaşmak açısından büyük önem taşımaktadır.

Aşağıda, temel amacı Türkiye imalat sanayiinin ithalat yapısını incelemek olan ve bu kapsamda yapılan yüz yüze görüşme yoluyla firmaların hangi nedenlerle ara ve yatırım mallarında ithalata yöneldiklerini ortaya koymayı hedefleyen anket çalışmasına yönelik bilgiler sunulmaktadır. Bu çerçevede, aşağıdaki alt bölümde anket çalışmasının tasarım, örneklem seçimi ve uygulama süreçleri aktarılmaktadır. Anketin kapsamı ve imalat sanayiini temsil gücü üçüncü alt bölümde ele alınmaktadır.

4.2 Anketin Yöntemi

Araştırma konusunun içeriği ile araştırmada kullanılacak yöntem arasında paralellik bulunmalıdır. Bu çerçevede, Türkiye imalat sanayiinin ithalat yapısını firmaların bakış açısından incelemenin önemli sonuçlar ortaya koyacağı düşünülmüş ve bu amaçla firmalarla yüz yüze görüşmeyi kapsayan bir araştırma projesi oluşturulmuştur. Araştırma projesinin kapsamı ithalat yapısının incelenmesi ile sınırlı değildir. Esas itibarıyla, proje bir bütün olarak imalat sanayiinin yapısal özelliklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, anket kapsamına imalat

sanayii sektörlerinin üretim, yatırım ve istihdam yapısı, beşeri sermaye düzeyi ve Ar-Ge faaliyetleri, dış pazarlara açılmanın temel itici unsurları, verimlilik artışının kaynakları, firmaların kamu politikalarından etkilenme biçimleri ve kamudan beklentileri, firmaların rakip ülke firmalarına göre dış pazarlardaki rekabet gücü, firmaların mali durumları ve küresel krizden etkilenme düzeyleri gibi çok sayıda konu da dâhil edilmiştir. Araştırma projesinin tasarım ve uygulama süreçlerinin gelişimine yönelik bilgiler aşağıda sunulmaktadır (bu projenin tüm aşamalarını özetleyen akış şeması için bkz. Şekil 4.1).

İlk aşamada anket formlarının tasarımı yapılmıştır. Bu çerçevede, araştırma konularını farklı alt gruplar altında ele alan, biri Temel Sayısal Göstergeler (Form 1), diğeri de Genel Değerlendirme Soruları (Form 2) başlıklarını taşıyan iki adet taslak anket formu oluşturulmuştur. Taslak anket formlarının hazırlanma süreci yaklaşık 6 ay kadar sürmüştür. Taslak formlardan Form 1’de 17 soru ve Form 2’de 48 soru yer almıştır. Formların tamamlanmasından sonra anketin ön uygulama (pilot) aşamasına geçilmiştir. Ancak, ön uygulama aşaması tamamlandığında küresel ekonomik kriz başlamıştır. Küresel krizin firmalar üzerindeki olası etkilerini anlamaya yönelik sorular ve ön uygulama aşamasında elde edilen bulgular dikkate alınarak 12 adet soru daha formlara eklenmiştir. Nihai aşamada, anket formları 77 sorudan oluşmuş olup Form 1’de 22, Form 2’de ise 55 soru bulunmaktadır.

Form 1’de mülkiyet yapısı, pazar payı, üretim hacmi gibi genel firma bilgileri ve üretimin maliyet yapısı, dış ticaret faaliyetleri, yatırım ve istihdam yapısı, bilanço bilgileri gibi firmaların muhasebe kayıtlarında bulunabilecek sayısal göstergeler talep edilmektedir. Form 2’de ise firmaların performanslarını etkileyen ana unsurlar, verimlilik ve ihracat artışının temel dinamikleri, üretim süreçlerinde yaşanan dönüşüm, geçmiş dönemde uyguladıkları ve gelecek dönemde uygulamayı planladıkları temel politikalar, önümüzdeki döneme yönelik risk algılamaları, küresel pazardaki rakipleri ve rekabet güçleri, kamudan beklentileri, küresel mali krizden etkilenme düzeyleri gibi hususlara yönelik firmaların niteliksel değerlendirmeleri sorulmuştur. Bu formda, temel araştırma konusu olan ithalat yapısına yönelik olarak ise firmaların üretimde kullandıkları *ithal ara (hammadde ve malzeme)* ve *yatırım mallarının (makine-teçhizat)* ne kadarlık bölümünü hangi nedenlerle yurt dışından temin ettikleri, toplam ara malı kullanımında ithalat payının nasıl bir seyir izlediği, ithal ara ve yatırım malı kullanımının firmalar üzerinde hangi etkilerde bulunduğu gibi hususlara yönelik değerlendirme soruları bulunmaktadır.

Firmalardan 2002, 2005 ve 2007 yıllarına yönelik sayısal bilgiler (Form 1) ve 2002-2007 döneminin geneline yönelik değerlendirmeleri (Form 2) talep edilmiştir. Muhasebe kayıtlarının sınırlı bir dönemi kapsayabilmesi ve 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin sayısal göstergeler üzerinde yaratacağı olumsuz etkiler nedeniyle 2002 öncesi dönem, 2008 yılında başlayan küresel ekonomik kriz nedeniyle de 2007 sonrası dönem anket formlarının kapsamı dışında tutulmuştur. Küresel krizin firmalara etkisini değerlendirmek amacıyla anket formlarına ek sorular dahil edilmiştir.

İkinci aşamada, anket kapsamına alınacak sektörlerin seçimi yapılmıştır. Araştırma temel olarak ithalat yapısının incelenmesini hedeflediğinden, sanayi sektörlerine odaklanmanın uygun olacağı düşünülmüştür. Zira, Türkiye ekonomisinin geneline yönelik toplam ithalatın çok büyük bir bölümü ağırlıkla sanayi sektörlerinin kullandığı ara mallarından oluşmakta, yatırım malları ithalatının temel kullanıcısı da yine bu sektörler olmaktadır.

İmalat sanayii sektörleri arasında ithal girdi kullanımı yönünden önemli farklılıklar bulunmaktadır. Yüksek oranda ithal girdi kullanımı ihracata dönük sektörler yanında ağırlıkla iç piyasaya üretim yapan sektörler için de geçerlidir. Çalışmanın temel amacı dış ticaret açığının temel kaynaklarını incelemek olduğundan, ithal girdi kullanımının görece yüksek olduğu hem dış hem de iç pazarlara dönük sektörlerin araştırma kapsamına alınmasının uygun olacağı düşünülmüştür. İthal girdi oranının yüksekliği yanında, ilgili sektörün sanayi içerisindeki ağırlığı sektör seçiminde dikkate alınan diğer bir faktör olmuştur. Dolayısıyla, araştırma kapsamına dış ticaret rakamlarını gerek ihracat gerek ithalat kanalıyla önemli derecede etkileme gücüne sahip sektörlerin alınmasına dikkat edilmiştir. Bu çerçevede, tekstil-giyim-deri, kağıt ürünleri ve basım, petrol-kimya, plastik-kauçuk, metalik olmayan mineral ürünler imalatı, ana metal, metal ürünleri imalatı (işlenmiş metal), elektronik, elektrikli makine ve cihaz, makine-teçhizat, motorlu kara taşıtları, diğer ulaşım araçları (uçak ve gemi imalatı) ve mobilya sektörleri araştırma kapsamına dâhil edilmiştir.⁹ Gıda, içki, tütün, ağaç ve mantar

⁹ Bu sektörler NACE Rev.2 sınıflandırmasında aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır: Tekstil ürünlerinin imalatı (13), Giyim eşyalarının imalatı (14), Deri ve ilgili ürünlerin imalatı (15), Kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı (17), Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması (18), Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı (19), Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı (20), Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı (21), Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı (22), Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı (23), Ana metal sanayi (24), Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (25), Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı (26), Elektrikli teçhizat imalatı (27), Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı (28), Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı (29), Diğer ulaşım araçlarının imalatı (30), Mobilya imalatı (31) ve Diğer imalatlar (32). Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yapılacak olan analizlerin Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından üretilen verilerle karşılaştırılabilir olabilmesi için NACE Rev.2 sınıflandırması yerine TÜİK'in kullandığı sektör kodları kullanılmıştır.

ürünleri, kok kömürü, çimento, altın işlemeciliği ve mücevherat üretimi, saat imalatı, oyuncak imalatı gibi bazı sektörler kapsam dışında tutulmuştur.¹⁰

İncelencek sektörlerin belirlenmesinden sonra örnekleme yer alacak firmaların seçimi yapılmıştır. Bu aşamada, iki farklı kaynak kullanılmıştır. Öncelikle, Merkez Bankası tarafından yıllık olarak yayınlanan sektör bilançoları kapsamındaki imalat sanayii firmaları incelenmiştir. Ayrıca, İstanbul Sanayi Odası tarafından yayınlanan Türkiye'nin ilk 500 Büyük Sanayi Kuruluşu ile İkinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşu çalışmalarında yer alan imalat sanayii firmaları incelenmiştir. Bunlara ek olarak, örneklem kapsamına alınması düşünülen firmaların İnternet adreslerine bakılarak firmaların güncel bilgilerinden (satış, istihdam, organizasyon yapısı, ürettiği ürünler, ihracat miktarı vb.) yararlanılmıştır.

Yapılan değerlendirmeler sonucunda araştırma kapsamına toplam 166 firma alınmıştır. Bu firmalar ağırlıklı ölçekleri büyük, kurumsallaşma düzeyi yüksek, küresel ekonomik sisteme entegrasyonu daha üst aşamada olan firmalardır. Diğer bir ifadeyle, anket kapsamındaki firmaların önemli bir bölümü Türkiye ekonomisinin üretim ve dış ticaret yapısının değişmesinde öncü rolü oynama potansiyeli sahip firmalardan oluşmaktadır. Bu firmaların anket kapsamına alınmasıyla Türkiye ve dünya ekonomisinde geçmiş dönemde meydana gelen ve gelecek dönemde ortaya çıkabilecek olası değişimin araştırma sonuçlarına daha sağlıklı bir şekilde yansıtılabileceği düşünülmüştür. Bu özellikleri yanında, söz konusu firmaların muhasebe kayıt sisteminin daha gelişmiş olması ve anket çalışmasına daha duyarlı olabilecekleri de dikkate alınmıştır. Bu genel amaçlara ek olarak, özellikle tekstil-giyim-deri gibi geçmiş dönemin lokomotif sektörlerinde yaşanan değişimin daha yakından izlenebilmesi amacıyla, bu değişimden olumsuz etkilenen firmalar ile sanayi dokusunun geleneksel yapısını temsil edebilecek firmalar da örnekleme dâhil edilmiştir. Böylelikle, yaşanan değişime yönelik farklı bakış açılarının da anket sonuçlarına yansıtılması hedeflenmiştir.

Öte yandan, görece küçük ölçekli olmalarına rağmen, tıbbi cihazlar, elektronik, optik gibi sanayi yapısının orta-uzun dönemdeki gelişiminde önem arzeden sektörlerde bulunan firmalar da araştırmada kapsanmıştır.

Firmaların sektörel sınıflandırmasında farklı yapıdaki alt sektörlerin (üretim faaliyetlerinin) aynı üst sektör grubunda yer alabildiği gözlenmiştir. Dolayısıyla, çalışmada sanayi dokusunun alt sektörel yapısındaki farklılıkların mümkün olabildiğince kapsanması ve bu sektörlerdeki

¹⁰ Bu imalat sanayii sektörleri yanında, sanayi sektörlerinden madencilik, elektrik-gaz-su sektörleri de araştırma kapsamının dışında tutulmuştur. Ancak, ileride yapılacak araştırmalarda bu sektörlerin de incelenmesi, sanayi sektörlerinin bütünündeki ithalat yapısının ortaya konulması açısından önem arz etmektedir.

firmaları ithal girdi kullanımına teşvik eden olası farklılıkların araştırma sonuçlarına yansıtılması hedeflenmiştir.¹¹ Bu çerçevede, her bir alt sektörden asgari iki firmanın araştırmada yer almasına dikkat edilmiştir.

Diğer yandan, anket kapsamındaki firmalar (ve alt sektörler) belirlenirken ana ve yan sanayi bağının da incelenebilmesine imkân verecek bir örneklemin oluşturulmasına çalışılmıştır. Böylelikle, sanayi dokusunun bir bütün olarak çalışmada kapsanabilmesi amaçlanmıştır.

Anketin kapsamına sınırlı sayıda küçük ve orta ölçekli firma dâhil edilmiştir. Araştırma sürecinde bu tercihin yapılmasının üç temel nedeni bulunmaktadır. Öncelikle, araştırma projesinin temel amaçlarından birisi Türkiye ekonomisinin yüksek oranlı büyüme performansı gösterdiği 2002-2007 döneminde hızlı bir biçimde artan ara ve yatırım malı ithalatıyla (dış ticaret açığı) üretim faaliyetleri arasındaki ilişkinin ortaya konulmasıdır. Dolayısıyla, araştırma kapsamına öncelikle üretim kapasitesi ve dış ticaret hacmi yüksek olan büyük ölçekli firmaların alınmasının uygun olacağı düşünülmüştür.

Diğer yandan, küçük ölçekli firmalar genellikle dolaylı ithalat (ithalatçı şirketlerden veya tüccarlardan alım) yapmakta ve bu ithalat rakamları muhasebe kayıtlarına yansıtılamamaktadır. Büyük ölçekli firmalarda ise ayrı bir ithalat birimi bulunmakta ve bu birimde çalışanlar ithalatla ilgili tüm süreçleri yakından takip etmektedirler.

Öte yandan, araştırma projesinin kısa bir zaman dilimi içerisinde bitirilmesinin planlanmış olması küçük ve orta ölçekli firmaların anket kapsamına sınırlı düzeyde yansıtılabilmesinin diğer bir nedenidir. Zira, küçük ölçekli firmalarla yapılacak kapsamlı anket çalışmaları çok daha geniş bir proje ekibine ve zamana ihtiyaç duymaktadır.

Ancak, anket çalışmasının küçük ölçekli firmaları geniş bir şekilde kapsayacak biçimde tekrarlanmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Kuşku yok ki, böylesi bir çalışma, sanayide yaşanan değişimi ve bu değişimin yansımalarını daha ayrıntılı bir biçimde anlamaya ışık tutacaktır. Fakat, küçük ölçekli firmaların hem kayıt sistemlerinin sınırlı olması hem de üretim süreçlerinin farklı olması nedeniyle anket sorularının farklı bir tasarıma sahip olması gerektiği unutulmamalıdır.

¹¹ Örneğin tekstil-giyim-deri sektörüne yönelik olarak, pamuk girdisi kullanan firmalar yanında yün ve sentetik (polyester) girdisi kullanan firmalar, örme-dokuma faaliyeti yapanlar yanında ev tekstili ve halı- kilim üretenler, çırçırılama, iplik, boyama-baskı yanında konfeksiyon firmaları anket kapsamına alınmıştır. Tekstil-giyim-deri sektöründeki heterojen yapının, farklı derecelerde de olsa, diğer sektörlerin önemli bir bölümünde de bulunduğu gözlenmiş ve söz konusu heterojen yapının anket kapsamının bütününe yansıtılmasına özen gösterilmiştir.

Anket kapsamındaki firmalar belirlenirken, Türkiye sanayi coğrafyası ile uyumlu bir örneklemin oluşturulmasına dikkat edilmiştir. Bu çerçevede, idare merkezleri (genel müdürlükleri) İstanbul, İzmit, Sakarya, Bursa, İzmir, Ankara, Gaziantep, Adana, Denizli, Kayseri, Eskişehir, Mersin, Zonguldak, Aydın, Manisa ve Kırşehir’de bulunan ve sektöründe önemli ağırlığa sahip firmalarla görüşülmesi planlanmıştır.¹²

Üçüncü aşamada, anketin ön uygulamasına (pilot) geçilmiştir. Ön uygulamanın mümkün olabildiğince hızlı ve etkin bir biçimde yapılabilmesi amacıyla, çoğunluğu Ankara ilinde bulunanlar olmak üzere, İstanbul ve Zonguldak illerinden toplam 15 adet firma seçilmiştir. Öncelikle seçilen firmalarla telefon görüşmeleri yapılarak anket hakkında ön bilgi verilmiş ve ankete katılabilecek üst düzey yöneticilerin iletişim bilgileri alınmıştır. Daha sonra, firma yöneticileri ile temasa geçilmiş ve yapılan araştırmanın kapsamı, içeriği ve amaçları hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Bu aşamada, firmalardan 4’ü çeşitli nedenlerle yapılan araştırmaya katılamayacağını beyan etmiştir.¹³ Ön uygulama sürecinde 11 adet firmanın üst düzey yetkililerine anket formları ve isimlerine yazılmış T.C Merkez Bankası Başkanı tarafından imzalanmış bir mektup posta yoluyla gönderilmiştir.

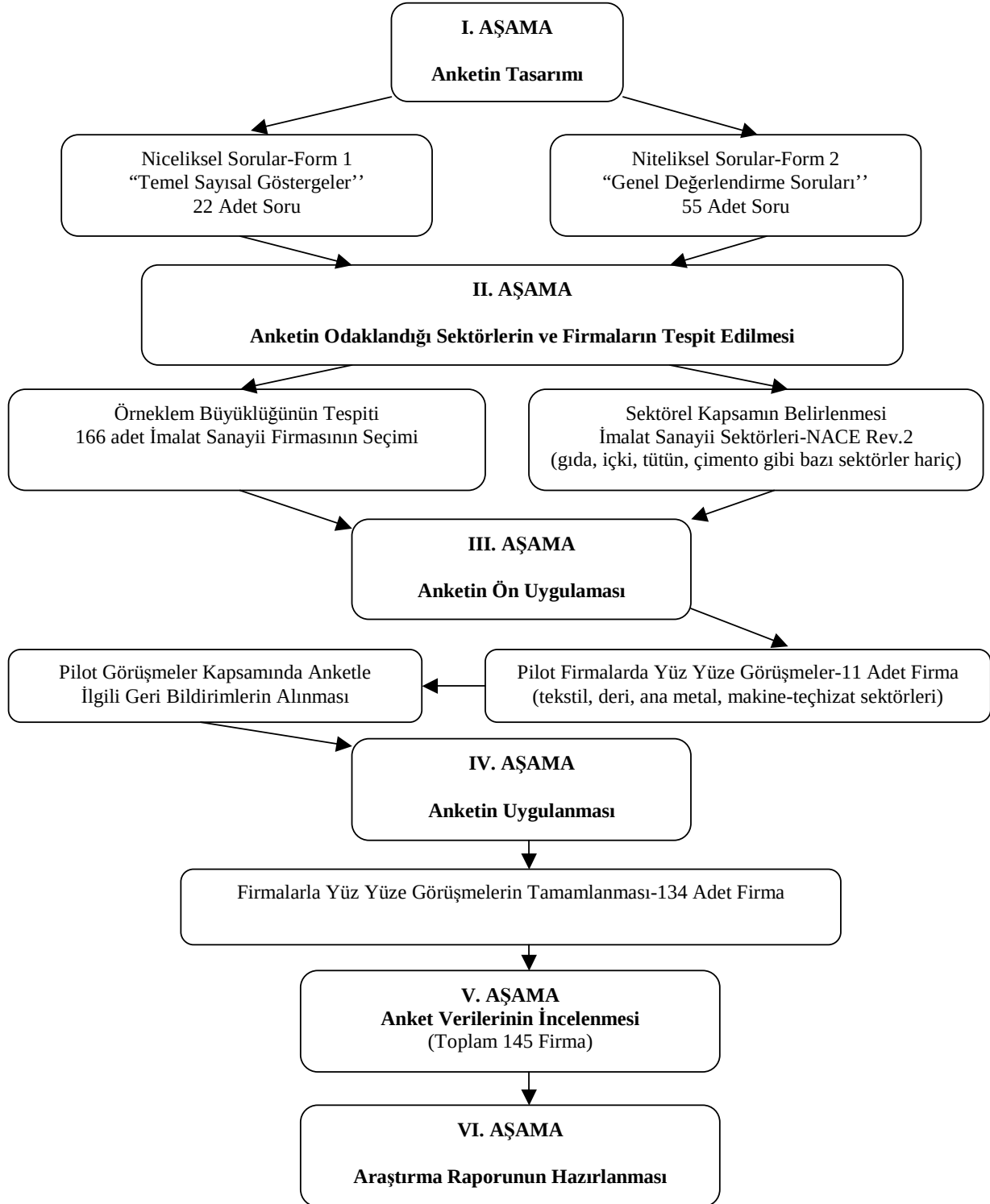
Firmalara gönderilen mektupta anket kapsamında talep edilen firmalara özgü tüm bilgilerin gizlilik ilkesi kapsamında olduğu belirtilmiştir. Mektupta ayrıca, anket formlarının doldurulma yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Bu bağlamda, sayısal göstergelerin talep edildiği Form 1’in firmanın finansman veya muhasebe birimi yetkilileri tarafından doldurulması talep edilmiştir. Anketin niteliksel sorularının bulunduğu Form 2’nin ise yüz yüze yapılacak görüşmeden önce firmaların üst düzey yöneticileri tarafından doldurulması istenmiştir. Firmaların üst düzey yöneticileriyle yapılacak olan görüşmeye Merkez Bankası’ndan 4 kişilik bir uzman grubun katılacağı ve toplantıda Form 2’ye verilen cevapların değerlendirileceği belirtilmiştir.

Yüz yüze yapılacak görüşmelere üst düzey yöneticilerin katılımının talep edilmesinin nedeni, Form 2’de firmaların geçmiş dönem performansları ile orta-uzun döneme yönelik olası stratejilerine ve kamu politikalarından beklentilerine yönelik soruların bulunmasıdır. Ayrıca, firmaların sahip olduğu birikim ve vizyonun da anket kapsamında değerlendirilecek olması, üst düzey yöneticilerin görüşmelere katılmasını gerektiren bir başka unsur olmuştur.

¹² Anket kapsamındaki birçok firmanın idare merkezinin bulunduğu ilin dışındaki il veya illerde üretim birimlerinin olduğu görülmüştür. Dolayısıyla, anket kapsamındaki firmalar burada belirtilen 16 ilden daha fazla sayıdaki ildeki ekonomik faaliyeti yansıtmaktadır.

¹³ Bu firmaların farklı nedenlerle yapılan araştırmaya olumsuz yanıt verdikleri görülmüştür. Bazı firmalar mevcut durumda ciddi mali sıkıntılarının bulunması nedeniyle bu araştırmaya ayıracak zamanlarının olmadığını belirtirken, bazıları çalışmanın amacını ikna edici bulmamış, bazıları ise anket kapsamında istenilen bilgilerin oldukça ayrıntılı olduğunu öne sürmüştür.

Şekil 4.1: Anket Çalışmasının Akış Şeması

Ön uygulama aşaması Ağustos 2008’de tamamlandıktan sonra, Eylül ayından itibaren küresel krizin başlaması sebebiyle, anket görüşmelerine ara verilmiştir. Bu dönemde küresel krizin firmaları, sektörleri ve küresel rakiplerini nasıl etkilediğini anlamaya yönelik olarak anketin her

iki formuna da ek sorular dâhil edilmiştir. Aralık 2008 tarihinden itibaren firma görüşmelerine tekrar başlanmış, öncelikle ön uygulama aşamasında görüşme yapılan 11 adet firmanın küresel krizle ilgili olarak ankete eklenen sorulara yönelik değerlendirmeleri alınmıştır.

Dördüncü aşamada anketin diğer firmalara uygulanması tamamlanmıştır. Aralık 2008-Temmuz 2009 döneminde yapılan firma görüşmeleri kapsamında İstanbul'a beş ve İzmit'e iki defa olmak üzere, Sakarya, Bursa, İzmir, Ankara, Gaziantep, Adana, Denizli, Kayseri, Eskişehir, Mersin, Aydın, Manisa şehirlerine gidilmiştir. Bu aşamada toplam 17 firma çeşitli nedenlerle çalışmaya katılamayacağını bildirmiş ve sonuç olarak ek 134 firma ile görüşme yapılmıştır.

Beşinci aşamada ise Ağustos 2009 itibarıyla firmaların Form 1 ve Form 2'ye verdikleri cevaplar elektronik ortama geçirilmiş ve analizlere başlanmıştır.

Anketin gerek ön uygulama, gerekse sonraki aşamasında firma görüşmelerinin mümkün olduğunca yüz yüze yapılmasına özen gösterilmiş, ancak zaman kısıtı sebebiyle telekonferans yöntemine de başvurulmuştur. Ankette yer alan toplam 145 firmanın yaklaşık yüzde 95'i ile yüz yüze görüşülmüş, geriye kalan yüzde 5'lik kısmıyla da telekonferans yapılmıştır. Genel değerlendirme sorularının yer aldığı Form 2'nin kapsamlı olması sebebiyle, firmalarla yapılan yüz yüze görüşme süresi ortalama 2,5 saat olmuştur.

Ankete cevap verme oranları Form 1 ile Form 2 arasında farklılaşmaktadır. Form 2 ile ilgili olarak görüşme yapılan firmaların tamamının değerlendirmeleri alınmıştır. Form 1'e ise anket kapsamındaki 145 firmadan 130'u cevap vermiştir. Anketin başlangıç aşamasında kapsanması hedeflenen 166 firma dikkate alındığında, Form 1'in cevaplandırılma oranı %78, Form 2'nin cevaplandırılma oranı ise %87 olmuştur. Yüz yüze görüşme yönteminin uygulanması ve Form 1'e göre daha az sayıda sayısal soru içermesi nedeniyle Form 2'yi cevaplandırma oranının daha yüksek olduğu düşünülmektedir.

Kapsamının oldukça geniş ve soruların detaylı olmasına rağmen anket formlarına cevap verme oranları oldukça yüksektir. Ankete cevap verme oranlarının yüksek olmasına etki eden bazı faktörler bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, anket çalışmasının yüz yüze görüşme biçiminde yapılmasıdır. İkinci olarak, yüz yüze görüşme öncesi firma yöneticileriyle yapılan telefon görüşmelerinde proje hakkında ayrıntılı bir bilgilendirme yapılarak anketin önemi ve sağlayacağı katkıların açıklanmasının önem taşıdığı düşünülmektedir.

Firma yöneticilerinden araştırma projesine katkı sağlamalarını talep eden bir mektubun T.C. Merkez Bankası Başkanı tarafından gönderilmesinin de anket çalışmasının yürütülmesine katkı

sağladığı görülmüştür. Bu çerçevede, T.C. Merkez Bankası'nın kurumsal kimliğine ve güvenilirliğine yönelik olumlu algılamanın anket çalışmasının firmalarca önemsenmesinde önem taşıdığı düşünülmektedir.

Posta yoluyla veya anketör kullanmak yerine firma görüşmelerinin projeyi yürüten kurum uzmanlarınca (ekonomistlerince) gerçekleştirilmesinin hem anket çalışmasına yönelik duyarlılığı hem de derlenen bilgilerin güvenilirliğini artırdığı görülmüştür. Öte yandan, kapsamının ağırlıkla büyük ölçekli ve kurumsallaşma düzeyi yüksek firmalardan oluşmasının da anketin cevaplandırılma oranını olumlu etkilemiştir.

4.3 Anketin Kapsamı

Anket çalışmasına dâhil olan 145 firmanın sektörel dağılımına Tablo 4.1'de yer verilmektedir. Bu firmalar, imalat sanayiın sektörel üretim yapısına paralel olarak, ağırlıkla makine-teçhizat-bilgisayar-elektronik-optik, tekstil-giyim-deri, petrol ve kimya ile motorlu kara taşıtları sektörlerinde bulunmaktadır. Çalışmanın planlama aşamasında, sanayide yaşanan değişimin daha yakından izlenebilmesi amacıyla, küçük ve orta ölçekli firmaların yaygın olduğu ve üretim yapısının sektör içinde önemli farklılıklar gösterdiği (heterojen olduğu) tekstil-giyim-deri sektörüne yönelik 30 dolayında firmanın anket kapsamına alınması hedeflenmiştir. Anketin uygulama aşamasında, hedeflenen sayıdaki firmadan bilgi derlenmiştir. Ancak, istatistiki sınıflama yönteminin gereği olarak, bu sektör grubu içerisinde bulunabilecek 6 firma petrol-kimya grubuna dâhil edilmiştir.

Tablo 4.1: Anket Kapsamındaki Firmaların Sektörel Dağılımı

	Adet	Yüzde Pay
Tekstil-Giyim-Deri	24	16,4
Kağıt Ürünleri ve Basım-Yayın	6	4,1
Petrol-Kimya	20	13,7
Plastik-Kauçuk	10	6,8
Metal Dışı Mineral Ürünler	9	6,2
Ana Metal	10	7,5
Metal Ürünleri İmalatı (İşlenmiş Metal)	6	4,1
Makina Teçhizat-Bilgisayar-Elektronik-Optik	37	25,3
Motorlu Kara Taşıtları	13	8,9
Diğer Ulaşım Araçları	6	4,1
Mobilya	4	2,7
TOPLAM	145	100,0

Kaynak: Anket sonuçları.

Uygulamış olduğumuz yargısal örneklem yönteminin bir sonucu olarak, anket kapsamındaki firmalar genellikle büyük ölçekli, ihracata dönüklüğü yüksek, verimlilik ve büyüme performansı açısından sanayi sektöründe meydana gelen değişimde öncü rolü oynayabilecek firmalardan oluşmuştur (bkz. Tablo 4.2). Nitekim, anket kapsamındaki firmaların ortalama büyüklüğü imalat sanayii geneline ait ortalamanın çalışan sayısı açısından yaklaşık 150 katı, üretim ve ihracat miktarı açısından ise yaklaşık 600 katı düzeyindedir. Öte yandan, anket kapsamındaki firmaların ortalama işgücü verimliliği imalat sanayii ortalamasının 3,3 katıdır. Bunların yanında, anket kapsamındaki firmalar 2002-2007 döneminde yıllık ortalama %11,8 oranında büyüme hızına ulaşmış iken, bu oran imalat sanayii genelinde %7,7 olmuştur.

Tablo 4.2: Anket Kapsamındaki Firmalara ve İmalat Sanayiine Geneline Yönelik Temel Göstergeler (2007)

Göstergeler	Anket Kapsamındaki Firmalar	İmalat Sanayii Geneli	Anket Kap. Firmalar/İmalat Sanayii Geneli
Ortalama Çalışan Sayısı (adet)	1 369,0	8,6	159,2
Ortalama Üretim Miktarı (bin TL)	699 234,0	1195,0	585,1
Ortalama İhracat Miktarı (bin Dolar)	203 767,0	318,5	640,8
Ortalama İşgücü Verimliliği (bin TL)	524,9	160,2	3,3
Ortalama Büyüme Oranı (2002-2007), (%)	11,8	7,7	1,5

Kaynak: Anket sonuçları ve TÜİK, Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Not: İmalat sanayii geneline yönelik değerler TÜİK tarafından açıklanan girişim sayısı esas alınarak hesaplanmıştır. Bunun yanında, imalat sanayii geneline yönelik değerler TÜİK tarafından 2003-2006 dönemi için açıklanmış olduğundan, 2007 değerleri tarafımızca tahmin edilmiştir. Büyüme oranı, üretim hacmindeki reel büyümeyi göstermektedir.

Türkiye imalat sanayiinde küçük ölçekli işletmeler oldukça yaygındır (bkz. Tablo 4.3 ve Tablo 4.4). Anket kapsamındaki firmaların yaklaşık %85'i 250 veya üzerinde istihdama sahip iken, imalat sanayii genelindeki firmaların (girişimlerin) %94'lük bölümü 1-19 kişi arasında istihdama sahiptir. Daha önce belirtildiği gibi, muhasebe sistemlerinin gelişmiş olması (özellikle ithal girdi kullanımına yönelik sayısal verilere ulaşılabilme imkanı), küresel ekonomiye entegrasyonda daha üst bir aşamada bulunabilmeleri ve ekonomik yapıda meydana gelen veya gelebilecek değişimde itici gücü oluşturmaları nedeniyle, büyük ölçekli firmaların inceleme kapsamına alınmasına öncelik verilmiştir.

Anket kapsamındaki firmalar istihdam ve üretim hacmi yönünden imalat sanayii genelinin, sırasıyla, %7,2 ve %24,1'ine sahiptir. Anket kapsamının imalat sanayii firmalarını yansıtmaya oranı sadece 250 kişi ve üzerinde istihdama sahip olan firma grupları için yüksek düzeydedir (bkz. Tablo 4.5).

Tablo 4.3: Çalışan Sayısı Gruplarına Göre Anket Kapsamındaki Firmaların İstihdam ve Üretim Yapısı (2007)

(Yüzde)				
Çalışan Sayısı Kategorisi	Firma Sayısı (Adet)	Firma Sayısı	İstihdam	Üretim Miktarı
1-19	-	-	-	-
20-49	-	-	-	-
50-99	9	6,2	0,4	0,2
100-249	14	9,7	1,3	0,9
250-499	33	22,8	6,2	5,6
500-999	33	22,8	12,7	12,9
>=1000	56	38,6	79,4	80,5
Toplam	145	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Anket sonuçları.

Tablo 4.4: Çalışan Sayısı Gruplarına Göre İmalat Sanayii Genelinde İstihdam ve Üretim Yapısı (2006)

(Yüzde)				
Çalışan Sayısı Kategorisi	Firma Sayısı (Adet)	Firma Sayısı	İstihdam	Üretim Miktarı
1-19	283,549	93,7	31,6	11,9
20-49	12,262	4,1	15,2	12,7
50-99	3,101	1,0	8,3	8,0
100-249	2,379	0,8	13,9	14,7
250-499	700	0,2	9,3	12,3
500-999	304	0,1	8,2	12,4
>=1000	164	0,1	13,5	27,9
Toplam	302,459	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Not: TÜİK tarafından çalışan sayısı gruplarına göre üretim ve istihdam yapısı sadece imalat sanayii geneli için sunulmaktadır.

Daha önce belirtildiği gibi, ithal girdi kullanım oranlarının düşük olduğu (örneğin gıda ve çimento sektörü), ihracata dönüklük oranlarının görece sınırlı düzeyde bulunduğu (örneğin tütün ve içki sektörü) veya ithal girdi kullanımının doğal kaynak yapısına bağlı olduğu (örneğin altın işlemeciliği ve mücevherat üretimi) bazı sektörler çalışmanın başlangıç aşamasında anket kapsamı dışında tutulmuştur. Geriye kalan sektörler “Hedef İmalat Sanayii Sektörleri” olarak tanımlanmıştır. Bu sektörler imalat sanayii genelinin katma değer, üretim hacmi ve istihdam yönünden %75 dolayındaki, ihracat yönünden ise %90 dolayındaki bir bölünümünü kapsamaktadır (bkz. Tablo 4.6). Bu hedef sektör grubu dikkate alındığında, ankette bulunan firmalar istihdamın %9,4, üretim hacminin %31,3, ihracatın %34,4 ve katma değer %50,1’lik bölümünü temsil etmektedir.

Tablo 4.5: Çalışan Sayısı Gruplarına Göre Anketteki Firmaların İmalat Sanayii Genelini ve Hedeflenen İmalat Sanayii Toplamını Temsil Oranları (2007)

(Yüzde)

Çalışan Sayısı Kategorisi	İmalat Sanayii Geneli		Hedeflenen İmalat Sanayii Toplamı	
	İstihdam	Üretim Miktarı	İstihdam	Üretim Miktarı
1-19	-	-	-	-
20-49	-	-	-	-
50-99	0,3	0,4	0,3	0,4
100-249	0,6	1,0	0,7	1,0
250-499	4,1	10,1	5,4	10,8
500-999	10,0	22,7	13,0	24,4
>=1000	37,7	73,2	49,0	80,1
Toplam	7,2	24,1	9,4	31,3

Kaynak: Anket sonuçları ve TÜİK Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Not: TÜİK Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri 2003-2006 dönemini kapsamaktadır. 2007 yılına ait tahminler, üretim miktarı için üretim endeksi değeri, istihdam için ise bu değişkenin önceki yıllarda sergilediği eğilim dikkate alınarak tarafımızca yapılmıştır. Ayrıca, çalışan sayısı kategorilerine göre istihdam ve üretim sadece imalat sanayii geneli için açıklandığından, bu değerlerin hedeflenen imalat sanayii toplamına ilişkin büyüklükleri tarafımızca tahmin edilmiştir. Bu tahminde, imalat sanayii geneli ve hedeflenen sektörlerdeki çalışan sayısı gruplarına göre istihdam ve üretim yapısının benzer olduğu varsayılmıştır.

Tablo 4.6: Anketteki Firmaların İmalat Sanayiini Temsil Oranları (2007)

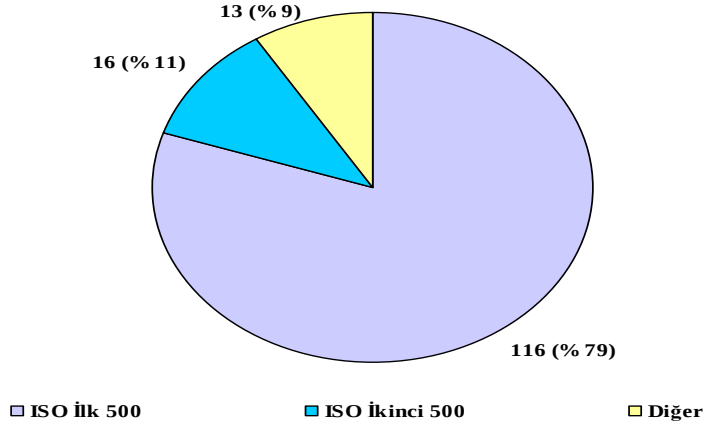
(Yüzde)

	Katma Değer	İstihdam	İhracat
İmalat Sanayii Geneli	100,0	100,0	100,0
Hedeflenen İmalat Sanayii Sektörleri / İmalat Sanayii Geneli	71,7	77,0	88,2
Kapsanan Firmalar/İmalat Sanayii Geneli	35,9	7,2	24,8
Kapsanan Firmalar/Hedeflenen İmalat Sanayii Sektörleri	50,1	9,4	34,4

Kaynak: Anket sonuçları ve TÜİK Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Anket çalışmasının uygulandığı firmaların önemli bir bölümü İstanbul Sanayi Odası tarafından açıklanan ilk 1000 büyük sanayi kuruluşu içerisinde bulunmaktadır. Anketteki firmaların 37'si ilk 100, 116'sı ilk 500 ve 132 adedi ilk 1000 sanayi kuruluşu arasında yer almaktadır (bkz. Şekil 4.2, Tablo 4.7). Bu sanayi gruplarında bulunmayan 13 firmanın bir bölümü tıbbi cihazlar, elektronik ve optik gibi önemli sektörlerde yüksek yurt içi pazar payı olan firmalardır. Anket kapsamında bulunan 132 firma, en büyük 1000 sanayi kuruluşuna ait satış hacminin %38,4'üne, katma değer %37,4'üne, istihdamın %37,4'üne ve ihracatın %50,3'üne sahiptir.

Şekil 4.2: Anket Kapsamındaki Firmaların İlk ve İkinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşu İçerisindeki Yeri (Adet, Yüzde) (2007)

Kaynak: Anket sonuçları ile ISO İlk ve İkinci Büyük 500 Sanayi Kuruluşu çalışması.

Not: Parantez içindeki değerler ilgili firma sayısının anket kapsamı içerisindeki yüzde payını göstermektedir.

Tablo 4.7: Anket Kapsamındaki Firmaların En Büyük 1000 Sanayi Kuruluşu İçerisindeki Yeri (2007)

Firma Grubu	Firma Sayısı (Adet)	Üretimde Satışlar	Katma Değer	İstihdam	(Yüzde)
					İhracat
İlk 100	37	55,3	51,2	45,2	69,3
İlk 500	116	43,7	40,5	35,5	57,1
İlk 1000	132	38,4	37,4	27,4	50,3

Kaynak: Anket sonuçları ve ISO İlk ve İkinci Büyük 500 Büyük Sanayi Şirketi çalışması kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Ankette yer alan firmaların bulundukları sektörü kapsama oranları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır (bkz. Tablo 4.8). Bu oran petrol-kimya, motorlu kara taşıtları ve metal dışı (metalik olmayan) mineral ürünler imalatı sektörlerinde oldukça yüksek, tekstil-giyim-deri, metal ürünleri imalatı ve mobilya gibi küçük ve orta ölçekli üretimin yaygın olduğu sektörlerde sınırlı düzeydedir.

İmalat sanayii geneline göre, anket kapsamındaki firmaların ihracata dönüklük oranı daha yüksek olmasına karşın, incelenen sektörler arasında bu oran önemli farklılıklar göstermektedir (bkz. Tablo 4.9). Uçak ve gemi imalatının kapsandığı diğer ulaşım araçları sektörü, tekstil-

giyim-deri ve motorlu kara taşıtları sektörleri söz konusu oranın yüksek, mobilya, kağıt ürünleri ve basım-yayın ile petrol-kimya sektörleri ise düşük olduğu sektörlerdir.¹⁴

Tablo 4.8: Anketteki Şirketlerin Bulundukları Sektörü Temsil Oranları

	(Yüzde)		
Sektörler	Üretim Değeri	İstihdam	İhracat
Hedeflenen Sektörler Geneli	31,3	9,4	34,4
Tekstil-Giyim-Deri	4,0	2,4	6,6
Kağıt Ürünleri ve Basım-Yayın	19,1	4,4	72,9
Petrol-Kimya	69,9	26,7	56,1
Plastik-Kauçuk	14,8	6,0	25,6
Metal Dışı Mineral Ürünler	55,6	25,0	21,6
Ana Metal	22,9	23,7	22,3
Metal Ürünleri İmalatı (İşlenmiş Metal)	6,0	4,8	5,7
Makina Teçhizat-Bilgisayar-Elektronik-Optik	42,4	14,1	83,4
Motorlu Kara Taşıtları	64,6	33,1	68,6
Diğer Ulaşım Araçları	14,0	10,5	18,2
Mobilya	7,1	1,1	0,9

Kaynak: Anket sonuçları ve İmalat sanayii geneline yönelik veriler, TÜİK, Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Anket kapsamındaki firmaların il bazında dağılımına Şekil 4.3’de yer verilmektedir. Türkiye ekonomisinin sanayi coğrafyasına paralel olarak, bu firmaların büyük bölümü İstanbul, Ankara, Kocaeli, Bursa ve İzmir’de bulunmaktadır. Ancak, çok sayıda firmanın birden fazla ilde üretim biriminin bulunduğu dikkate alındığında, anket sonuçlarının Şekil 4.3’de bulunan illerden daha fazla sayıda ildeki ekonomik faaliyetini yansıtacağı dikkate alınmalıdır.

Daha önce vurgulandığı gibi, anket kapsamına alınacak firmaların ağırlıklı mali yapılarının güçlü, kurumsallaşmış, küresel ekonomik sisteme dış ticaret veya mülkiyet bağı kanalıyla entegre olması benimsenmiştir. Sanayi sektöründeki en büyük 1000 sanayi kuruluşu dikkate alındığında, anket kapsamındaki firmaların kârlılık oranının ve üretim miktarı (satış hasılatı) başına yarattıkları katma değer daha yüksek olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 4.10). Anket kapsamındaki firmalarda kamu mülkiyeti payı oldukça sınırlı bir düzeyde olup, yabancı mülkiyet payı %21,1’lik oranla en büyük 1000 sanayi kuruluşundaki ortalama değerden (%13,8) daha yüksektir. İstanbul Sanayi Odası tarafından açıklanan en büyük 100 sanayi kuruluşunda %23,7 ve en büyük 500 sanayi kuruluşunda %18,8 olan yabancı mülkiyet payı, bu gruplarda yer alan anket kapsamındaki firmalarda, sırasıyla, %35,1 ve %23,3’tür.

¹⁴ Anket kapsamındaki firmaların ve imalat sanayii sektörlerinin dışa açıklık oranları arasında paralellik bulunmaktadır. Ancak, mobilya sektöründe bu oran farklılık göstermektedir. Bu durumun, önemli ölçüde, TÜİK tarafından bu sektörün üretim miktarına yönelik yaptığı tahminlerin yetersizliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

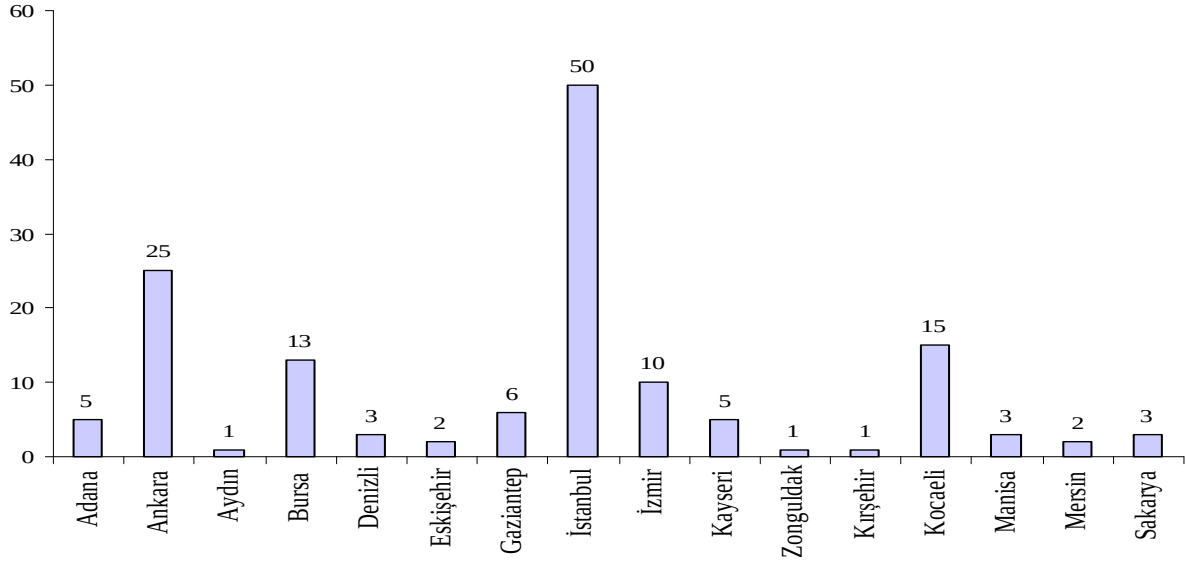
Tablo 4.9: Anket Kapsamındaki Firmalarda ve İmalat Sanayii Genelinde İhracata Dönüklük Oranları (İhracat /Satışlar) (2007)

(Yüzde)

	Anket Kapsamı	İmalat Sanayii Genel
Hedeflenen Sektörler Geneli	38,4	31,3
Tekstil-Giyim-Deri	66,7	40,6
Kağıt Ürünleri ve Basım-Yayın	9,1	2,4
Petrol-Kimya	20,8	22,8
Plastik-Kauçuk	41,9	24,3
Metal Dışı Mineral Ürünler	32,8	17,6
Ana Metal	32,2	33,0
Metal Ürünleri İmalatı (Makine Teçhizat Hariç)	25,3	26,6
Makine Teçhizat-Bilgisayar-Elektronik-Optik	41,8	18,8
Motorlu Kara Taşıtları	58,6	55,2
Diğer Ulaşım Araçları	68,9	53,0
Mobilya	6,8	31,0

Kaynak: Anket sonuçları ve TÜİK Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Şekil 4.3: Anket Kapsamındaki Firmaların İl Bazında Dağılımı (Adet)

Kaynak: Anket sonuçları.

Tablo 4.10: Firmalara Ait Temel Finansal Göstergeler ve Mülkiyet Yapısı (2007)

(Yüzde)

Göstergeler	Anket Kapsamındaki Firmalar (132 Firma)	İlk 1000 Büyük Sanayi Firması
Kâr/Net Aktifler (Aktif Kârlılığı)	8,9	8,1
Kâr/ Öz Sermaye (Öz Sermaye Kârlılığı)	17,1	15,0
Öz Sermaye/Net Aktifler	51,8	53,9
Katma Değer/Satış Hasılatı	30,6	29,0
Kamu Mülkiyeti Payı (basit ortalama)	1,5	2,1
Yerli Özel Mülkiyet Payı (basit ortalama)	77,3	84,2
Yabancı Mülkiyet Payı (basit ortalama)	21,1	13,8

Kaynak: Anket sonuçları ve İSO İlk ve İkinci Büyük 500 Sanayi Kuruluşu çalışması kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

BÖLÜM 5

İmalat Sanayiinin Üretim ve Maliyet Yapısı

5.1 Giriş

Üretimin maliyet yapısı kullanılarak, ithal girdi kullanım oranı başta olmak üzere, ülke, sektör ve firmaların ekonomik faaliyetlerinin niteliğini ve bu nitelikte meydana gelen değişimin yansımalarını incelemek mümkündür. Bu bölümde, anket kapsamındaki firmaların muhasebe bilgilerine dayanılarak, imalat sanayii sektörlerinin temel maliyet yapısı ve bu yapının 2002-2007 dönemindeki gelişimi ortaya konulacaktır.

5.2 İmalat Sanayiinin Maliyet Yapısı

Genel olarak, üretim maliyeti, mal ve hizmet üretmek için kullanılan hammadde, malzeme, makine-teçhizat (sermaye), işgücü, enerji gibi üretimde kullanılan girdilere yapılan ödemelerin toplamını ifade etmektedir. Üretim maliyetine firmaların kârının eklenmesiyle üretim değerine ulaşılmaktadır. Üretim değerinden işgücü ve sermaye gibi üretim faktörlerine yapılan ödemeler (ücret, kira, faiz ve kâr) dışındaki diğer maliyet kalemlerinin (hammadde, malzeme, enerji vb.) çıkarılması sonucu firmalar tarafından yaratılan katma değer elde edilmektedir.

Üretimin maliyet yapısı, firmanın kullandığı *üretim teknolojisinin* niteliği konusunda bilgi sunmaktadır.¹⁵ Bu itibarla, sektörler ve firmalar arasında üretim teknolojisinden kaynaklanan farklılıklar maliyet yapısına yansımaktadır. Örneğin, üretim teknolojisinin emek-yoğun bir nitelik taşıması durumunda işgücü ödemelerinin toplam üretim maliyeti içerisindeki payı da yüksek olmaktadır. Benzer şekilde üretim teknolojisinin yüksek oranda hammadde ve malzeme kullanımını gerektirdiği sektörlerde üretim maliyeti içerisindeki hammadde ve malzemenin payı da yüksek olacaktır.¹⁶

Üretim sürecinin maliyet yapısı esas alınarak incelenmesi, benzeri diğer yöntemlere göre, oldukça geniş kapsamdaki faktörlerin dikkate alınmasına imkan vermektedir. Bu çerçevede,

¹⁵ İktisat yazınında firmalara ait üretim teknolojisi genellikle üretim fonksiyonları kullanılarak tanımlanmaktadır. Üretim fonksiyonu ile maliyet yapısı (maliyet fonksiyonu) arasındaki temel farklılık, üretim fonksiyonunda üretim faktörlerinin sadece miktarları dikkate alınmasına karşın, maliyet fonksiyonlarında bu faktörlerin hem miktarları hem de fiyatları fonksiyona dahil edilmektedir. Dolayısıyla, üretim faktörlerinin göreceli fiyatlarında büyük boyutlu dalgalanmalar olmaması durumunda, her iki yaklaşımın da üretim teknolojisine ilişkin bulguları benzer olacaktır.

¹⁶ Teknolojik değişimin yönü konusunda da maliyet yapısı önemli bilgiler sunabilmektedir. Örneğin, teknolojik gelişmelerin işgücü gereksinimini (sermaye/işgücü oranını) artırması durumunda işgücü maliyetinin toplam üretim maliyeti içerisindeki payı artış gösterecek, teknolojik gelişmenin yansız (neutral) olduğu durumda ise üretim faktörlerinin toplam maliyet içerisindeki payları değişmeyecektir.

söz konusu yöntemde, diğer yöntemlerin odaklandığı işgücü ve sermaye stoku (yatırım) gibi faktörler yanında hammadde, malzeme, enerji, lojistik, pazarlama, genel yönetim giderleri gibi önemli maliyet kalemlerinin de dikkate alınabilmesi nedeniyle, üretim sürecinin daha kapsamlı bir şekilde incelenmesi mümkündür.

Öte yandan, üretimde kullanılan ithal girdi payının boyutlarını ve gelişimini üretimin maliyet yapısını ortaya koyarak incelemek daha anlamlı sonuçlar verecektir. Nitekim, Türkiye ekonomisinde yatırım mallarındaki (makine ve teçhizat) ithalat oranı oldukça yüksek olmakla birlikte, üretimin ithalat ile bağı ağırlıklı ara malı (hammadde ve malzeme) kanalıyla oluşmaktadır. Genel olarak, toplam ithalat içerisinde yatırım malları %15-20 aralığında bir paya sahipken, ara mallarının payı %75 dolayına ulaşmaktadır. Bu durum üretimin maliyet yapısına ithal hammadde ve malzemenin toplam hammadde ve malzeme maliyeti ve/veya toplam maliyet içerisindeki payı olarak yansımaktadır.

Aşağıda yer alan Tablo 5.1’de sanayi sektörlerinin maliyet yapısına ilişkin iki temel gösterge sunulmaktadır. Söz konusu göstergeler 2007 yılına ait olup anket kapsamındaki şirketlerin finansal bilgileri (muhasabe kayıtları) kullanılarak hesaplanmıştır. Firmaların üretim teknolojilerini daha iyi temsil edebilmesini sağlamak amacıyla, üretim maliyetinin kapsamına hammadde ve malzeme maliyeti, enerji ve su giderleri ile brüt (vergi ve SSK primi dahil) işgücü gideri dahil edilmiştir.¹⁷ Bu itibarla, tanımlanan maliyet göstergesi firmaların *sınai maliyetini* göstermektedir.¹⁸ Tabloda sunulan bilgiler, sektörlerin önemli bir bölümünde hammadde-malzeme, enerji-su ve işgücü maliyetinin (sınai maliyetin) üretim değerinin %75’ine karşılık geldiğini göstermektedir. Bu oranın, pazarlama ve satış ağlarının yaygın olduğu dayanıklı tüketim mallarını (beyaz eşya) kapsayan elektrikli makine sektörü ile kağıt ürünleri ve basım, mobilya gibi sektörlerde görece düşük olduğu görülmektedir.

Sektörler arasında önemli farklılıklar bulunmakla birlikte, imalat sanayii genelinde, hammadde ve malzeme maliyetinin hem üretim maliyetine (sınai maliyet) hem de üretim değerine oran

¹⁷ Anket kapsamındaki firmaların amortisman, finansman ve diğer gider kalemlerine yönelik bilgiler de toplanmıştır. 2007 yılı itibarıyla, anket kapsamındaki firmalar için bu maliyet kalemlerinin de kapsandığı toplam üretim maliyetinde amortismanların payının %3,6, net finansman giderlerinin payının %1,3 ve diğer giderlerin payının ise %6,5 olduğu hesaplanmıştır. Ancak, firmaların sermaye maliyetini temsil edebilecek amortisman değişkeninin kullanılan muhasabe yöntemine duyarlı olması; finansman maliyetinin şirketin mali yapısını (borçluluk düzeyini) da yansıtabilmesi ve zaman içerisinde önemli dalgalanma göstermesi; diğer maliyetler kaleminin ise özellikle pazarlama ve satış ağları gibi firmalara özgü organizasyonel yapıya ilişkin özellikleri de kapsamı nedeniyle söz konusu kalemlerin üretim maliyetinin kapsamı dışında tutulmasının daha uygun olacağı düşünülmüştür.

¹⁸ Toplam üretim maliyetini sınai ve ticari maliyet olmak üzere iki bölüme ayırmak mümkündür. Sınai maliyet hammadde ve malzeme, işçilik, enerji ve amortisman gibi mal veya hizmetleri üretmek için yapılan harcamaları ifade etmektedir. Ticari maliyet ise genel idare giderleri, satış ve pazarlama giderleri ve finansman giderlerini kapsamakta ve üretilen mal veya hizmetlerin tüketicilere ulaştırılması için yapılan harcamalara karşılık gelmektedir. Sektörler arasında önemli farklılıklar bulunmakla birlikte, toplam maliyetlerin çok büyük bir bölümünü sınai maliyet oluşturmaktadır.

olarak %88,5 ve %67,4 ile çok yüksek bir paya sahip olduğu görülmektedir. Büyük ölçekli üretim nedeniyle hem Türkiye imalat sanayii, hem de ankette kapsanan şirketler arasında önemli yer tutan petrol sektörü hariç tutulduğunda bu rakamlar %85,2'ye ve %59,9'a gerilemektedir. Toplam üretim maliyeti dikkate alındığında, hammadde ve malzeme payının petrol-kimya (%93,6), motorlu kara taşıtları (%91,1), mobilya (%90,9) ve elektrikli makine (%87,4) sektörlerinde yüksek, metal dışı mineral ürünler (%54,1), diğer ulaşım araçları (%62) ve geleneksel sektörler olarak adlandırılan tekstil-giyim-deri sektöründe (%75,3) görece düşük olduğu görülmektedir (bkz. Şekil 5.1).

Tablo 5.1: Sanayi Sektörlerinin Temel Maliyet Yapısı (2007) (*)

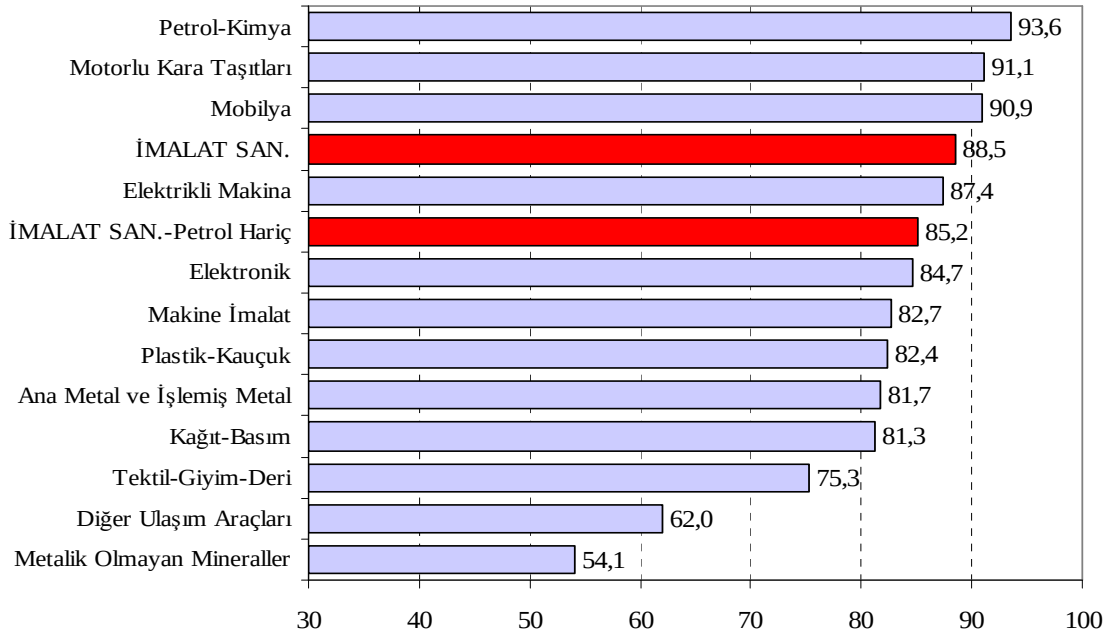
(Yüzde)

Sektörler	Göstergeler	Hammadde ve Malzeme	Enerji ve Su	İşgücü Ödemeleri	Toplam
Tekstil-Giyim-Deri	Üretim Maliyeti	75,3	7,4	17,4	100,0
	Üretim Değeri	56,6	5,5	13,1	75,2
Kağıt Ürünleri ve Basım	Üretim Maliyeti	81,3	7,0	11,7	100,0
	Üretim Değeri	45,2	3,9	6,5	55,6
Petrol-Kimya	Üretim Maliyeti	93,6	2,6	3,8	100,0
	Üretim Değeri	81,4	2,3	3,3	87,0
- Kimya	Üretim Maliyeti	83,8	6,8	9,4	100,0
	Üretim Değeri	56,2	4,6	6,3	67,1
Kauçuk-Plastik	Üretim Maliyeti	82,4	4,6	13,0	100,0
	Üretim Değeri	53,0	3,0	8,3	64,3
Metal Dışı Min.Ürünler	Üretim Maliyeti	54,1	23,3	22,7	100,0
	Üretim Değeri	32,3	13,9	13,5	59,7
Ana Metal ve İşle.Metal	Üretim Maliyeti	81,7	6,4	11,9	100,0
	Üretim Değeri	62,2	4,9	9,1	76,2
Makine İmalat	Üretim Maliyeti	82,7	3,1	14,2	100,0
	Üretim Değeri	57,9	2,2	9,9	70,0
Elektrikli Makine	Üretim Maliyeti	87,4	1,5	11,1	100,0
	Üretim Değeri	50,2	0,9	6,4	57,4
Elektronik	Üretim Maliyeti	84,7	0,7	14,6	100,0
	Üretim Değeri	62,1	0,5	10,7	73,4
Motorlu Kara Taşıtları	Üretim Maliyeti	91,1	1,4	7,5	100,0
	Üretim Değeri	70,3	1,1	5,8	77,1
Diğer Ulaşım Araçları	Üretim Maliyeti	62,0	2,4	35,6	100,0
	Üretim Değeri	46,1	1,8	26,5	74,3
Mobilya	Üretim Maliyeti	90,9	0,7	8,4	100,0
	Üretim Değeri	58,3	0,4	5,4	64,2
İMALAT SANAYİİ (Ortalama)	Üretim Maliyeti	88,5	3,2	8,4	100,0
	Üretim Değeri	67,4	2,4	6,4	76,2
İMALAT SAN.-Petrol Hariç (Ortalama)	Üretim Maliyeti	85,2	3,9	10,9	100,0
	Üretim Değeri	59,9	2,8	7,6	70,3

Kaynak: Anket sonuçları.

(*) Tablodaki üretim maliyeti göstergesi sınai maliyeti temsil etmektedir.

Şekil 5.1: Hammadde ve Malzeme Maliyetinin Üretim Maliyeti (Sınai Maliyet) İçerisindeki Payı-Anket Kapsamındaki Firmalar (Yüzde)

Kaynak: Anket sonuçları.

Firmalarda kullanılan üretim teknolojisinin bir sonucu olarak, üretim maliyeti içerisindeki hammadde ve malzeme payının yüksek olması durumunda diğer maliyet unsurlarının payı düşük olmaktadır. Anket kapsamındaki sektörlerin ortalaması dikkate alındığında, işgücü maliyetinin toplam üretim değeri içerisindeki payı %6,4, üretim maliyeti içerisindeki payı ise %8,4 olarak hesaplanmıştır. Petrol sektörü hariç tutulduğunda işgücü maliyetinin bu göstergelere oranı, sırasıyla, %7,6 ve %10,9 olmaktadır. Toplam üretim maliyetine oran olarak, işgücü maliyetinin payı diğer ulaşım araçları (%35,6), cam ve seramik gibi malların kapsandığı metal dışı mineral ürünler (%22,7) ve tekstil-giyim-deri (%17,4) sektörlerinde yüksektir. Diğer ulaşım araçları sektöründe yer alan hava taşıtları imalatında işgücü maliyeti payının yüksek bir düzeyde bulunduğu, gemi yapımı alanındaki işgücü maliyeti payının da motorlu kara taşıtları sektörünün üzerinde olduğu görülmüştür.¹⁹

İmalat sanayii genelinde toplam üretim maliyeti içerisindeki payı %3,2 (petrol sektörü hariç tutulduğunda %3,9) olarak hesaplanan enerji ve su maliyetinin sektörler arasında önemli farklılık gösterdiği, söz konusu payın metal dışı mineral ürünler (%23,3), tekstil-giyim-deri (%7,4), kağıt ürünleri ve basım (%7), kimya (%6,8) ve ana metal ve işlenmiş metal (%6,4)

¹⁹ Hava taşıtları imalatında işgücü maliyetinin görece yüksek olmasının bu faaliyetlerde istihdam edilen işgücünün niteliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

sektörlerinde yüksek; elektronik (%0,7), mobilya (%0,7), makine imalat (%1,4) ve elektrikli makine (%1,5) sektörlerinde düşük olduğu görülmüştür.

5.3 İmalat Sanayiinin Maliyet Yapısındaki Değişim

Anket kapsamındaki sektörlerin maliyet yapısında 2002-2007 döneminde yaşanan değişim Tablo 5.2’de yer almaktadır. Üretim maliyeti içerisinde en önemli ağırlığa sahip olan hammadde ve malzeme giderlerinin payının gelişimi dikkate alındığında, sektörler arasında önemli farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Söz konusu pay, araştırma kapsamındaki 12 sektörün 4’ünde (tekstil-giyim-deri, kağıt ürünleri ve basım, petrol-kimya ve mobilya) önemli bir değişim göstermez iken, 3’ünde (kauçuk-plastik, metal dışı mineral ürünler ve motorlu kara taşıtları) sınırlı düzeyde artış olmuş, 1’inde (elektronik) gerileme yaşanmış, 4’ünde (ana metal ve işlenmiş metal, makine imalat, elektrikli makine ve diğer ulaşım araçları) ise önemli düzeyde artış göstermiştir. Genel olarak, kısa dönemde üretimin maliyet yapısının, diğer bir ifadeyle üretim teknolojisinin, kapsamlı bir değişim göstermesi beklenmemelidir.²⁰ Bu çerçevede, Tablo 5.2’deki bilgiler ışığında yukarıda yaptığımız sektörel sınıflamanın önemli ölçüde incelenen dönemdeki konjonktürel gelişmelerden (talep dalgalanmaları) söz konusu sektörlerin farklı düzeylerde etkilenmesiyle ve maliyet unsurlarının göreceli fiyat yapılarında meydana gelen değişimle (hammadde ve malzemenin fiyatı ile ücret ve enerjinin fiyatında meydana gelen değişimler) ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Öte yandan, sektörlerde bulunan firmaların olası heterojen yapıları (aynı sektörde bulunmakla birlikte farklı maliyet yapısına sahip firmaların dönem içerisinde farklı büyüme performansı sergilemesi) ve bazı firmaların üretim/organizasyon yapılarında meydana gelen değişim de bu durumun oluşmasına katkı yapabilecektir.

Tablo 5.2’de sunulan sektörel bilgiler ile firmalara ilişkin bilgiler birlikte değerlendirildiğinde, üretim maliyetinin yapısında görülen değişimin ağırlıkla talep gelişmelerinden, diğer bir ifadeyle 2001 yılında yaşanan ekonomik krizden çıkışın etkilerinden kaynaklandığı görülmektedir. Öncelikle, incelenen sektörlerin büyük bir bölümünde 2002-2005 yılları arasında üretim maliyeti içerisindeki hammadde ve malzeme payının yükselmesi, bu durumun krizden çıkışla ilişkili olabileceğini göstermektedir. Benzer şekilde, Şekil 5.4’ten de

²⁰ Firmalarca kullanılan üretim teknolojisinin kısa dönemde kapsamlı bir değişim göstermesi oldukça güç olmakla birlikte, makine ve teçhizatın yenilenmesi yoluyla mevcut teknolojik yapının görece kısa bir zaman dilimi içerisinde iyileştirilmesi mümkündür. Bu kapsamda, yatırım faaliyetinin arttığı dönemlerde firmaların üretim teknolojilerinde bir yenilenme söz konusu olacaktır. Türkiye imalat sanayiinde de 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasında yatırım faaliyeti ivme kazanmıştır. Yatırımlar yoluyla yenilenen teknolojilerin, işgücünden ve enerji maliyetinden tasarruf eden bir nitelik taşımaları söz konusu olabilir. Ancak, bu durumun 3 yıllık kısa bir dönemde maliyet yapısında kapsamlı bir değişimi beraberinde getirmesi beklenmemelidir.

izlenebileceği gibi, anket kapsamındaki firmaların (basit) ortalamasına göre hesaplanan üretim maliyetindeki hammadde ve malzeme payı 2005 yılında ani bir yükseliş göstermiş, izleyen dönemde ise görece istikrarlı bir seyir izlemiştir. Hammadde ve malzeme payındaki bu artışın firmaların önemli bir bölümünde gözlenen bir durum olduğu tespit edilmiştir. Üretim hacmindeki gerilemeye paralel olarak, firmalar hammadde ve malzeme ihtiyaçlarının bir bölümünü ekonomik kriz döneminde artış gösteren stoklardan karşılayabilmekte, bu durumun etkisiyle yurt içi veya yurt dışından alınan hammadde ve malzemede (üretim hacmine oran olarak) azalış meydana gelebilmektedir. Bunun yanında, 2005 yılında hammadde ve malzeme payında görülen artışın ekonomik krizlere duyarlılığın yüksek olduğu sektörlerde daha belirgin bir düzeyde gerçekleştiği görülmektedir. Söz konusu yılda imalat sanayii ortalaması (petrol hariç) 4,1 puan (%5,1) artmasına rağmen, yatırım malı niteliği taşıyan malları üreten (makine imalat ve diğer ulaşım araçları (gemi yapımı)) veya inşaat sektörüne girdi sağlayan (ana metal ve işlenmiş metal) sektörlerdeki artış oranı 9,2-12,4 puan (%13,2-%23,7) arasında olmuştur.²¹

Firmalardan elde ettiğimiz bilgiler, 2002-2007 döneminde elektronik sektörünün maliyet yapısında hammadde ve malzeme payının gerilemesinin, bu sektörde ağırlığı bulunan bazı firmaların organizasyon yapılarını yenilemesinden kaynaklandığını göstermektedir. Bu firmalarda önceleri nihai ürünün bir bölümü yurt içinde üretilirken, son yıllarda nihai ürünün doğrudan ithal edildiği, ana faaliyet alanında ise yazılımın öne çıktığı bir yapılanma söz konusudur. Dolayısıyla, bu firmalarda üretim için gerekli olan hammadde ve malzeme payı azalmakta, özellikle nitelikli işgücünün üretim maliyeti içerisindeki payı artmaktadır.

Anket kapsamındaki firmaların geneli dikkate alındığında, hammadde ve malzemenin üretim maliyeti içerisindeki payı 2002 yılında %86 olmasına karşın, bu oranın 2005 yılında %87,4'e, 2007 yılında ise %88,5'e çıktığı hesaplanmıştır (bkz. Tablo 5.2). Petrol sektörü hariç tutulduğunda, söz konusu paydaki artış oranı daha belirginleşmekte, dönem başında %80,1 olan bu değer izleyen yıllarda, sırasıyla, %84,2 ve %85 olmaktadır (bkz. Şekil 5.2). Anket kapsamındaki firmaların basit ortalaması dikkate alındığında, maliyet unsurlarının paylarında görülen değişimin daha küçük bir boyutta olduğu görülmektedir. Nitekim, bu göstergeye göre 2002 yılında %74,2 olan üretim maliyetindeki hammadde ve malzeme payı 2005 yılında %77,4'e ulaşmış, 2007 yılında ise sınırlı düzeyde bir artış göstererek %77,8'e çıkmıştır.

²¹ Öte yandan, özellikle enerji ve su maliyet unsurunun 2002-2007 arasında izlemiş olduğu seyir de maliyet yapısında bu dönemde gözlenen değişimde krizden çıkış etkilerinin bulunduğunu teyit etmektedir. Ekonomik krizin etkilerini barındıran 2002 yılında bu maliyet kaleminin toplam üretim maliyeti içerisinde %7,2'lik bir paya sahip olduğu, izleyen dönemde bu payın %5 dolayına düştüğü görülmektedir. Bu durumun, kullanılan üretim teknolojisinin gereği olarak, enerji maliyetinin üretim hacmindeki gerileme ile aynı oranda azaltılamamasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Tablo 5.2: Sanayi Sektörlerinin Üretim Maliyeti Yapısının Gelişimi (Yüzde) (*)

Sektörler	Yıllar	Hammadde ve Malzeme	Enerji ve Su	İşgücü Ödemeleri	Toplam
Tekstil-Giyim-Deri	2002	75,5	8,1	16,4	100,0
	2005	76,7	6,1	17,2	100,0
	2007	75,3	7,4	17,4	100,0
Kağıt Ürünleri ve Basım	2002	81,9	9,6	8,5	100,0
	2005	81,7	7,2	11,1	100,0
	2007	81,3	7,0	11,7	100,0
Petrol-Kimya	2002	92,9	2,7	4,5	100,0
	2005	92,4	2,7	4,9	100,0
	2007	93,6	2,6	3,8	100,0
- Kimya	2002	81,3	7,7	11,0	100,0
	2005	82,7	6,3	11,0	100,0
	2007	83,8	6,8	9,4	100,0
Kauçuk-Plastik	2002	79,3	6,3	14,4	100,0
	2005	81,8	5,0	13,2	100,0
	2007	82,4	4,6	13,0	100,0
Metal Dışı Mineral Ürünler	2002	52,1	27,4	20,5	100,0
	2005	52,9	23,1	24,0	100,0
	2007	54,1	23,3	22,7	100,0
Ana Metal ve İşlenmiş Metal	2002	69,7	11,8	18,6	100,0
	2005	78,9	6,9	14,2	100,0
	2007	81,7	6,4	11,9	100,0
Makine İmalat	2002	71,6	5,8	22,6	100,0
	2005	82,0	3,3	14,7	100,0
	2007	82,7	3,1	14,2	100,0
Elektrikli Makine	2002	82,6	2,4	15,1	100,0
	2005	83,9	1,7	14,4	100,0
	2007	87,4	1,5	11,1	100,0
Elektronik	2002	87,8	0,8	11,4	100,0
	2005	88,4	0,6	10,9	100,0
	2007	84,7	0,7	14,6	100,0
Motorlu Kara Taşıtları	2002	88,0	2,1	9,9	100,0
	2005	90,8	1,5	7,6	100,0
	2007	91,1	1,4	7,5	100,0
Diğer Ulaşım Araçları	2002	52,4	3,1	44,5	100,0
	2005	64,8	2,6	32,7	100,0
	2007	62,0	2,4	35,6	100,0
Mobilya	2002	90,4	0,9	8,6	100,0
	2005	91,8	0,5	7,7	100,0
	2007	90,9	0,7	8,4	100,0
İMALAT SANAYİİ (Ağırlıklı Ortalama)	2002	86,0	4,3	9,6	100,0
	2005	87,4	3,3	9,3	100,0
	2007	88,5	3,2	8,4	100,0
İMALAT SAN.(Petrol Sek. Hariç Ağırlıklı Ortalama)	2002	80,1	6,2	13,7	100,0
	2005	84,2	4,0	11,8	100,0
	2007	85,2	3,9	10,9	100,0
İMALAT SANAYİİ (Basit Ortalama)	2002	75,4	7,2	17,3	100,0
	2005	77,4	5,4	17,2	100,0
	2007	77,8	5,3	16,9	100,0

Kaynak: Anket sonuçları.

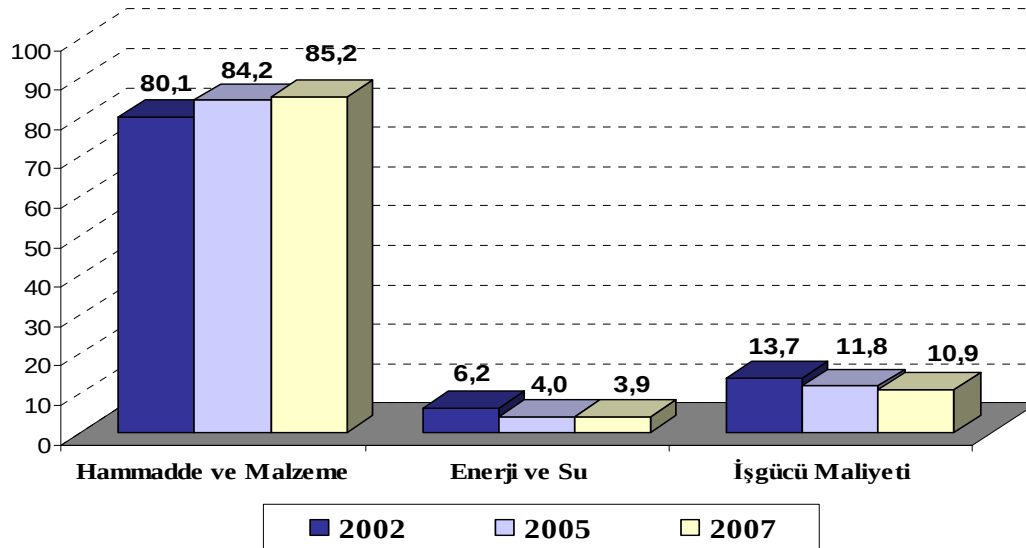
(*) Tablodaki üretim maliyeti göstergesi sınai maliyeti temsil etmekte ve anket kapsamındaki firmaların bilgilerini yansıtmaktadır.

Anket kapsamındaki şirketlerin basit ve ağırlıklı ortalamaları bir arada değerlendirildiğinde, imalat sanayii geneli için hesaplanan maliyet yapısındaki değişimin, ekonomideki talep gelişmeleri yanında, sektörel büyüme oranı farklılıklarından da önemli ölçüde etkilendiği

ortaya çıkmaktadır. Petrol sektörü hariç tutulduğunda, 2002-2007 döneminde imalat sanayii geneli için hesaplanan ortalama maliyet içerisindeki hammadde ve malzeme payı 5,1 puan (%6,3) artarken, enerji ve su maliyetinin payı 2,3 puan (%37,1), işgücü ödemelerinin payı ise 2,8 puan (%20,4) azalış göstermiştir. Fakat, firmaların basit ortalaması dikkate alındığında, aynı dönemde, hammadde ve malzeme payının 2,4 puan (%3,2) artarken, enerji ve su maliyeti payının 1,9 puan (%26,4), işgücü ödemelerinin payının ise 0,4 puan (%2,3) azaldığı hesaplanmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında üretim maliyetinde hammadde ve malzeme payının görece yüksek, enerji ve su maliyeti payı ile işgücü ödemelerinin payının görece düşük olduğu sektörlerin (firmaların) daha yüksek büyüme oranına ulaşması etkili olmuştur.

Tablo 5.3'te anket kapsamındaki sektörlerin (petrol sektörü hariç) 2002-2007 döneminde ulaştıkları büyüme oranları ve toplam üretim içerisindeki paylarının değişimleri bir arada sunulmaktadır. Petrol sektörünün de dahil olduğu anket kapsamındaki imalat sanayii toplamı için aynı bilgiler Tablo Ek 5.1'de yer almaktadır. Türkiye imalat sanayiinin üretim yapısına yönelik TÜİK bilgileri ise Tablo 5.4'te bulunmaktadır. Şekil 5.3'te ise anket kapsamında derlenen üretimin maliyet yapısına ilişkin bilgiler ve TÜİK tarafından açıklanan sektörel üretim payları dikkate alınarak tahmin edilen Türkiye imalat sanayiinin geneline yönelik üretim maliyetinin yapısı aktarılmaktadır.

Şekil 5.2: Firmaların Üretim Maliyetinin Yapısı- Petrol Sektörü Hariç Anket Kapsamındaki Firma Bilgileri (%)

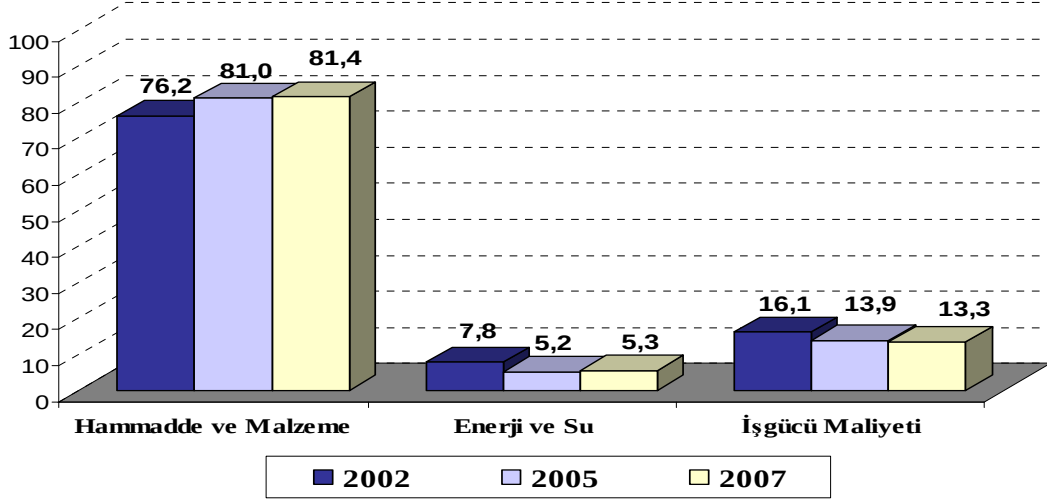

Kaynak: Anket sonuçları.

Türkiye imalat sanayiinin geneline yönelik bilgiler ile anket kapsamındaki sektörel bilgiler karşılaştırıldığında, kapsam farklılığından dolayı imalat sanayii üretiminin sektörel dağılımında

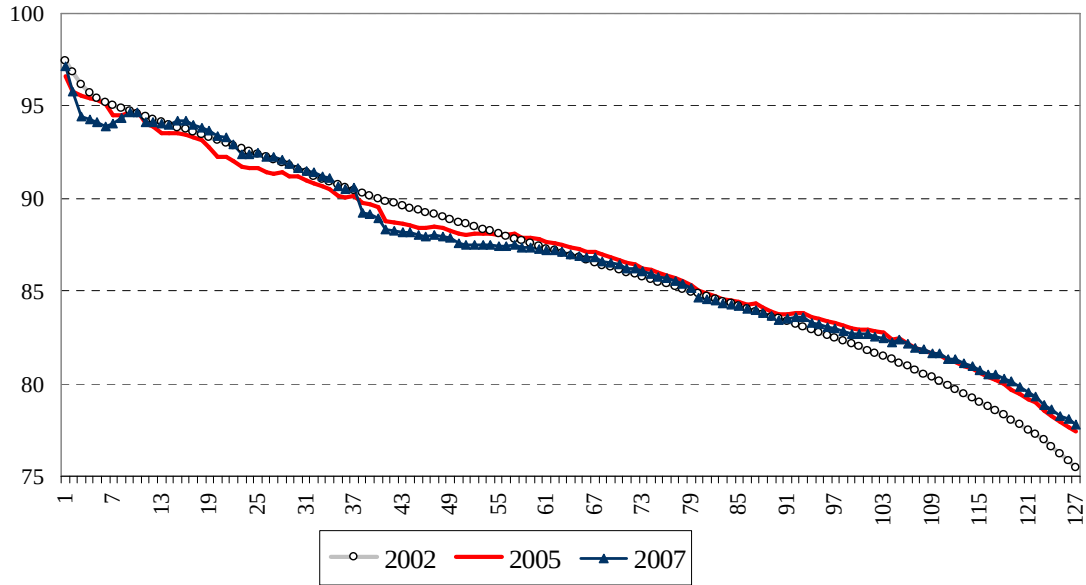
önemli farklılıklar bulunduğu, ancak sektörel büyüme oranı ve sektörel payların gelişiminde benzer eğilimlerin olduğu görülmektedir.²²

Şekil 5.3: Sanayi Sektörlerinde Üretim Maliyetinin Yapısı- Petrol Sektörü Hariç İmalat Sanayii Geneli (%)

Kaynak: Anket çalışmasından elde edilen sektörel üretim maliyetine yönelik bilgiler ve TÜİK Sanayi ve Hizmet İstatistiklerini kullanarak hesapladığımız sektörel üretim payları dikkate alınarak Türkiye imalat sanayii geneli için üretim maliyetinin yapısı tahmin edilmiştir.

Şekil 5.4: Toplam Üretim Maliyeti İçerisinde Hammadde ve Malzeme Payının Gelişimi (Firmaların (Basit) Birikimli Ortalaması), %

Kaynak: Anket sonuçları.

²² Anket kapsamındaki şirketler görece daha yüksek performansa sahip olanlar arasından seçildiğinden, anket kapsamındaki şirketlerin kapsandığı sektörel ortalama Türkiye imalat sanayii geneline yönelik sektörel ortalamadan farklılık göstermektedir.

Tablo 5.3: Sektörel Üretim Yapısı ve Büyüme Oranları-Petrol Sektörü Hariç Anket Kapsamındaki Firmalar (%)

Sektörler	Sektörel Pay			2002-2007	2002-2007
	2002	2005	2007	Döneminde Ort. Büyüme Oranı	Dönemindeki Pay Değişimi
Tekstil-Giyim-Deri	5,7	4,2	3,7	4,5	-2,0
Kağıt Ürünleri ve Basım	1,8	1,5	1,4	9,5	-0,3
Kimya	20,7	15,2	13,8	5,2	-6,9
Kauçuk-Plastik	4,2	3,7	3,6	10,9	-0,6
Metal Dışı Mineraller	3,5	2,6	2,5	7,0	-1,0
Ana Metal ve İşl. Metal Ür.	14,9	14,7	15,3	14,7	0,4
Makine İmalat	2,0	2,9	3,0	24,1	1,0
Elektrikli Makine	11,5	11,5	13,2	17,1	1,6
Elektronik	9,1	7,6	5,2	2,1	-3,9
Motorlu Kara Taşıtları	24,8	34,2	36,4	23,1	11,5
Diğer Ulaşım Araçları	1,2	1,2	1,3	16,2	0,1
Mobilya	0,6	0,6	0,5	10,9	-0,1
TOPLAM	100,00	100,00	100,00	14,1	-

Kaynak: Anket sonuçları.

Türkiye imalat sanayiinin geneline yönelik bilgiler dikkate alındığında (Tablo 5.4), üretim hacminin 2002-2007 döneminde ortalama %8 dolayında arttığı, ancak sektörel büyüme oranlarında büyük farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Nitekim, imalat sanayii üretimi içerisinde en büyük paya sahip olan tekstil-giyim-deri sektörlerinin üretimi (reel olarak) yıllık ortalama %1,4 oranında daralma gösterirken, motorlu kara taşıtları %24,2, diğer ulaşım araçları %20,1, makine imalat %14,4, kauçuk-plastik %12,2, ana metal ve işlenmiş metal %10,9 oranında yıllık üretim artışı gerçekleştirmiştir. Bu farklı büyüme performanslarına paralel olarak, Türkiye imalat sanayiinin üretim yapısında 5 yıl gibi kısa bir süre içerisinde önemli bir değişim görülmüştür. Dönem başı ile karşılaştırıldığında, imalat sanayii üretiminde en önemli yere sahip olan tekstil-giyim-deri sektörünün toplam üretim içerisindeki payı %34,2'den %22,2'ye gerilemiş, motorlu kara taşıtlarının payı %5,8'den %12'ye, diğer ulaşım araçlarının payı %1,2'den %2'ye, makine imalat sektörünün payı %6'dan %8,3'e ve ana metal ile işlenmiş metal sektörünün payı ise %17,8'den %20,8'e yükselmiştir. İzleyen bölümde ele alınan ihracat göstergeleri de üretim yapısında yaşanan bu değişime paralellik göstermektedir. Dolayısıyla, söz konusu değişimi küresel ekonomideki iş bölümünde Türkiye ekonomisinin konumunda meydana gelen değişimin yansımaları olarak değerlendirmek uygun olacaktır.

Tablo 5.4: Sektörel Üretim Yapısı ve Büyüme Oranları-Türkiye İmalat Sanayii Geneli

(Yüzde)

Sektörler	Sektörel Pay			2002-2007	2002-2007
	2002	2005	2007	Döneminde Ort. Büyüme Oranı	Dönemindeki Pay Değişimi
Tekstil-Giyim-Deri	34,2	25,0	22,2	-1,4	-12,0
Kağıt Ürünleri ve Basım	2,2	2,5	2,1	6,3	-0,1
Petrol-Kömür-Kimya	16,9	15,4	15,4	5,4	-1,5
- Petrol-Kömür	8,9	6,2	6,3	0,3	-2,5
- Kimya	8,0	9,2	9,0	10,0	1,0
Kauçuk-Plastik	5,1	5,7	6,3	12,2	1,2
Metal Dışı Mineraller	1,5	1,9	1,6	8,3	0,1
Ana Metal ve İşl. Metal	17,8	17,9	20,8	10,9	3,0
Makine İmalat	6,0	8,1	8,3	14,4	2,2
Elektrikli Makine	4,1	3,5	4,4	8,7	0,3
Elektronik	3,1	3,6	2,6	3,6	-0,5
Motorlu Kara Taşıtları	5,8	12,2	12,0	24,2	6,2
Diğer Ulaşım Araçları	1,2	1,2	2,0	20,1	0,9
Mobilya	2,1	2,8	2,4	9,9	0,3
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	8,0	-

Kaynak: TÜİK Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Not: Anket kapsamındaki sektörel yapıyla uyumun sağlanması amacıyla, TÜİK tarafından sunulan verilerde bazı alt sektörler kapsam dışına çıkarılmıştır. Ancak, sektörel alt ayrımların yetersiz olması nedeniyle benzeri bir hesaplama petrol-kömür sektörleri için yapılamamıştır.

Türkiye imalat sanayiinin üretim yapısında görülen değişim anket kapsamındaki sektörel üretim yapısına da yansımıştır. Ancak, anket kapsamındaki şirketlerin özelliklerinden dolayı, bu değişimin daha sınırlı düzeyde olduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte, Türkiye imalat sanayiinin genelinde olduğu gibi, yüksek büyüme oranları sonucunda motorlu taşıt araçları, makine imalat, diğer ulaşım araçları, ana metal ve işlenmiş metal sektörlerinin üretim payları artış gösterirken tekstil-giyim-deri sektörünün payında düşüş meydana gelmiştir. Türkiye imalat sanayiine yönelik bilgilerden farklı olarak, anket kapsamındaki sektörel bilgiler kimya sektörünün payında gerileme olduğunu göstermektedir.²³

Sektörel büyüme oranlarının farklı olması araştırma konumuz açısından büyük önem taşımaktadır. Zira, üretim maliyeti içerisindeki hammadde ve malzeme payının hızlı büyüme gösteren sektörlerde yüksek, zayıf büyüme sergileyen sektörlerde ise düşük olması sanayi genelinde ara malı kullanımının artması anlamı gelmektedir. Örneğin, anket kapsamındaki şirketler dikkate alındığında, hızlı büyüme gösteren motorlu kara taşıtları ve makine imalat

²³ Kimya sektörünün büyük bir bölümü anket kapsamında bulunmaktadır. Nitekim, bu sektörün büyüme oranı TÜİK verisi ve anket kapsamı için benzer düzeydedir. Fakat, anket kapsamında bulunan diğer sektörler imalat sanayii geneline göre daha yüksek hızla büyüyen firmaları içerdiğinden, kimya sektörünün üretim payında azalış meydana gelmektedir.

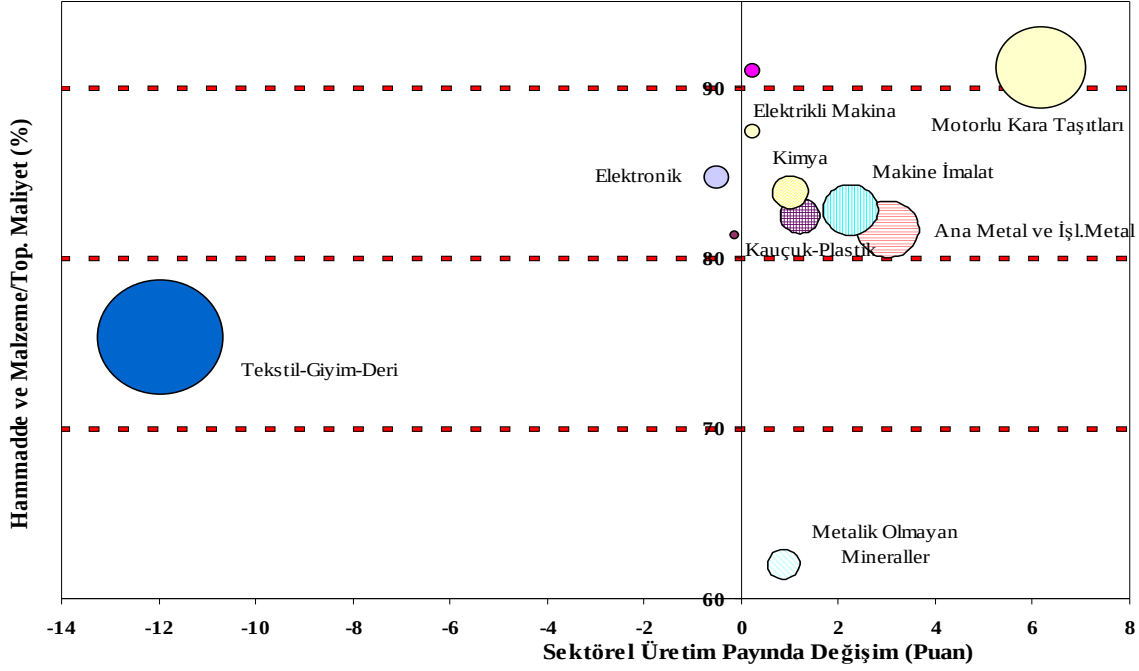
sektörlerinde hammadde ve malzeme payı 2007 yılında, sırasıyla, %91,1 ve %82,7 olmasına rağmen, bu pay büyüme oranının sınırlı olduğu tekstil-giyim-deri sektöründe %75,3'tür. Sektörlerin büyüme oranını ve maliyet yapısını dikkate alarak yaptığımız basit bir hesaplama sonucuna göre, anket kapsamındaki şirketlerin ortalama maliyet yapısında 2002 ile 2007 yılları arasında görülen 5,1 puanlık artışın 2,7 puanlık kısmı (%53) hammadde ve malzeme yoğunluğu yüksek sektörlerin daha hızlı büyümesinden (sektörel üretim yapısının değişmesinden), geriye kalan 2,4 puanlık kısım (%47) ise ekonomideki talep dalgalanmasından (2001 yılındaki krizden çıkış etkisi) kaynaklanmaktadır.²⁴

Şekil 5.5'te Türkiye imalat sanayiinin geneline yönelik TÜİK tarafından açıklanan sektörel üretim paylarındaki değişim ile anket kapsamındaki sektörlerle yönelik olarak hesaplanan toplam üretim maliyeti içerisindeki hammadde ve malzeme payı bir arada sunulmuştur. Sektörel büyüme oranı 2002-2007 dönemine, hammadde ve malzemenin üretim maliyeti içerisindeki pay 2002 yılına aittir. Şekilde yatay eksen üretim payındaki değişimi, dikey eksen ise üretim maliyetindeki hammadde ve malzeme payını göstermektedir. Dolayısıyla, ortalamadan daha hızlı büyüyen sektörler dikey eksenin sağında, daha yavaş büyüyen veya küçülen sektörler dikey eksenin solunda bulunmaktadır. Öte yandan, toplam üretim maliyetinde hammadde ve malzeme payının görece yüksek olduğu sektörler Şekil 5.5'in üst bölümünde, bu payın görece düşük olduğu sektörler ise alt bölümünde yer almaktadır. Bunlara ek olarak, şekilde sektörel üretim payındaki değişimin boyutu ilgili sektörü temsil eden dairenin büyüklüğüyle orantılı bir şekilde sunulmaktadır. Diğer bir ifadeyle, üretim payı yüksek oranda büyüyen veya küçülen sektörleri temsil eden dairelerin boyutları da büyük olmakta, üretim payları sınırlı bir düzeyde değişim gösteren sektörleri temsil eden dairelerin boyutları da küçük olmaktadır.

Genel olarak, Şekil 5.5'te sunulan bilgiler 2002-2007 döneminde toplam üretimdeki payı hızla artan (hızla büyüyen) sektörlerin üretim teknolojisi yönünden hammadde ve malzeme kullanımı yüksek sektörler olduğunu, payı hızla gerileyen sektörlerin ise üretim teknolojisi yönünden hammadde ve malzeme kullanımı düşük (emek yoğun) sektörler olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu durum dikkate alındığında, Türkiye imalat sanayiinde üretim sürecinin hızla daha fazla hammadde ve malzeme kullanan (emek yoğunluğu düşük) bir yapıya dönüştüğü sonucuna varılacaktır.

²⁴ Hesaplama yapılırken, anket kapsamındaki şirketlerin basit ortalama değerlerinde görülen artışın talep dalgalanmasından kaynaklandığı, ağırlıklı ortalama ile basit ortalama değerleri arasındaki farkın ise sektörlerin farklı büyüme oranına sahip olmasından kaynaklandığı varsayılmıştır. Dolayısıyla, üretimin maliyet yapısına etki edebilecek göreceli fiyat yapısındaki değişim ve firmaların organizasyon yapısında meydana gelen değişikliklerin etkisi hasaplamanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Şekil 5.5: Sektörlerin Maliyet Yapısı ve Üretim Paylarının Gelişimi (2002-2007)

Kaynak: Sektörel üretim payları TÜİK Sanayi ve Hizmet İstatistikleri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır. Hammadde ve malzemenin toplam üretim maliyeti içerisindeki payına ilişkin veri anket sonuçlarıdır.

Özetle, iki ayrı dinamiğin 2002-2007 döneminde üretim maliyetinin yapısındaki değişimde etkili olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi, 2001 yılında yaşanan büyük boyutlu ekonomik krizden çıkışın etkilerinin 2005 yılına kadar devam etmesi, ikincisi ise farklı maliyet yapısına sahip sektörlerin incelenen dönemde farklı büyüme performanslarına sahip olmasıdır. Bu süreçte, Türkiye imalat sanayiinde hammadde ve malzeme yoğunluğu daha yüksek olan sektörler öne çıkarken, emek-yoğun sektörlerin payında azalış meydana gelmiştir. Doğal olarak, sanayinin üretim yapısındaki bu değişim, daha fazla ihtiyaç duyulmaya başlayan ara mallarının nasıl ve nereden temin edileceği, bunun ithalat miktarı ve dış ticaret dengesine etkisinin ne boyutlarda olacağı gibi hususlara yönelik soruları gündeme getirmektedir. İzleyen bölümlerde, bu soruların cevaplarına odaklanan analizlere yer verilmektedir.

BÖLÜM 6

İmalat Sanayiinde İthal Girdi Kullanımı

6.1 Giriş

İkinci bölümde belirtildiği gibi, Türkiye imalat sanayiine ait temel üretim ve dış ticaret göstergeleri üretimin ithal girdi payının artış gösterdiğine işaret etmektedir. Bu bölümde, diğer bir çok ülkede de gözlenen bu eğilimin, sektörel ve firma düzeyindeki bilgiler kullanılarak kapsamlı bir biçimde incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, öncelikle 1998 ve 2002 yıllarına ait Girdi-Çıktı (Input-Output) Tabloları kullanılarak sektörel ithalat gereği katsayıları (üretim değeri içerisindeki dolaylı ve dolaysız ithal girdi payı) hesaplanacak, izleyen alt bölümde anket kapsamındaki firmaların muhasebe kayıtları yardımıyla hammadde ve malzeme maliyeti içerisindeki ithalat payı ve bu payın 2002-2007 dönemindeki gelişimi ortaya konulacaktır.

6.2 Girdi - Çıktı Tabloları

Girdi-Çıktı Tabloları Ulusal Muhasebe Sisteminin en önemli yapı taşıdır. Bu tablolarda bir ekonomideki iktisadi faaliyetler sektörler arasındaki ara ve yatırım malı akımlarının kapsayan bir bütünlük içinde sunulmaktadır. Tabloların oldukça geniş bir kullanım alanı bulunmaktadır. Ekonomide yaratılan katma değerın hesaplanması ve sektörlerin ileri/geri bağlantı katsayılarının tahmini bu tablolar yardımıyla yapılmaktadır. Bunların yanında, söz konusu tablolar üretimde kullanılan yerli ve ithal girdi bileşenlerinin ayrıştırılmasında da kullanılabilir. Dış ticaret yapısına yönelik iktisat yazınının ele alındığı üçüncü bölümde de belirtildiği gibi, üretim ve ihracatın ithal girdi payını hesaplayan çalışmalar temel olarak Girdi-Çıktı Tablolarını kullanmaktadır.

Üretimin ithal girdi bileşeninin Girdi-Çıktı Tablosu kullanılarak incelenmesi, üretimin doğrudan ve dolaylı ithalat gereği katsayılarının tahmini yoluyla olmaktadır. Bu katsayılar yurt içi (tüketim ve yatırım) ve yurt dışı talebin (ihracat) toplamın gerektirdiği ithalatı ifade etmektedir (ithalat gereği katsayılarının hesaplanmasında kullanılan yöntem için bkz. Ek-1).

Girdi-Çıktı Tabloları kullanılarak yapılan hesaplamalar dolaylı ve dolaysız ithalat gereği katsayısının ekonomi genelinde 1979 yılındaki %7,6 seviyesinden, 1990 yılında %12,8, 1998

yılında %12.6 ve 2002 yılında %15.1'e çıktığını göstermektedir.²⁵ Söz konusu oranların imalat sanayiinde daha yüksek olduğu ve, sırasıyla, %11,6, %20,9, %22,2 ve %26,7 düzeylerinde bulunduğu tahmin edilmiştir. Söz konusu veriler, Türkiye ekonomisinin genelinde ve imalat sanayiinde üretimin ithalat gereğinin orta-uzun dönemli bir artış eğilimi sergilediğini göstermektedir. 2002 yılı sonrası için Girdi-Çıktı Tablosu mevcut değildir. Ancak, ithalat gereği katsayılarının geçmiş dönemde izlediği eğilim ve 2002 sonrası dönemde üretim ve dış ticaret faaliyetlerinin hızlanması dikkate alındığında, üretimin ithalat gereğinin hem ekonomi genelinde ve hem de imalat sanayiinde son yıllarda daha yüksek düzeylere ulaştığı söylenebilir.

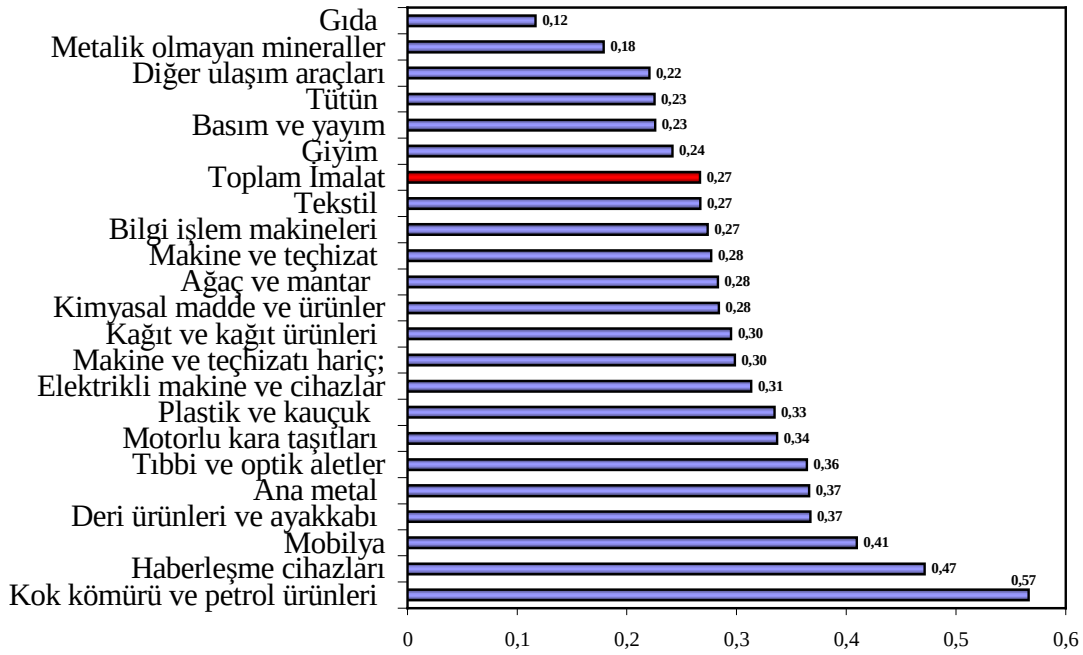
2002 yılında ithalat gereği katsayısının en yüksek olduğu ilk beş imalat sanayii sektörü kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri, haberleşme cihazları, mobilya, deri ürünleri ve ayakkabı ile ana metaldir (bkz. Şekil 6.1 ve Tablo Ek 6.1). 1998-2002 döneminde üretimin ithalat gereğindeki en hızlı artış madencilik ve enerji sektörlerinin yanı sıra, kok kömürü ve petrol ürünleri, haberleşme cihazları, ağaç ve mantar ürünleri, deri ürünleri ve ayakkabı, mobilya, motorlu kara taşıtları, kağıt ve kağıt ürünleri, tıbbi aletler ve tütün gibi imalat sanayii sektörlerinde gerçekleşmiştir. Tekstil sektörünün ithalat gereğindeki artış dikkat çekicidir. Diğer yandan, söz konusu dönemde tarım, kimya ve gıda sektörlerinde ithalat gereği katsayıları gerileme kaydetmiştir (bkz. Şekil 6.2 ve Ek 6.1). Öte yandan, söz konusu katsayılar değerlendirilirken 2002 yılına ait değerlerin 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin etkilerini barındırabileceği ve bu etkinin ithalat gereği katsayılarını düşürücü yönde olabileceği dikkate alınmalıdır.

Üretimin ithalat gereği yanında ihracatın ithalat gereği katsayısı da son yıllarda üzerinde odaklanılan diğer bir gösterge olmuştur. Çok sayıda çalışma çokuluslu şirketlerin ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dünya genelinde yaygınlaşması ve dikey uzmanlaşmanın öne çıkması nedeniyle ihracat içerisindeki ithal girdi bileşeninin hızla arttığını öne sürmektedir. 1998 ve 2002 yılına ait Girdi-Çıktı Tablolarını kullanarak yaptığımız hesaplamalar bu eğilimin Türkiye imalat sanayii için de geçerli olduğunu göstermektedir.²⁶ Bu orandaki artış ekonominin rekabet gücü ve (birim) ihracatın yarattığı katma değer açısından önem arz etmektedir.

²⁵ 1979, 1985 ve 1990 yıllarına ait Girdi-Çıktı Tabloları kullanılarak hesaplanan ithalat gereği katsayıları Temel, Tanrıku, Yener ve Yalçın (1995) tarafından yapılan çalışmadan alınmıştır. 1998 ve 2002 yılına ait değerler tarafımızca bu çalışmada hesaplanmıştır.

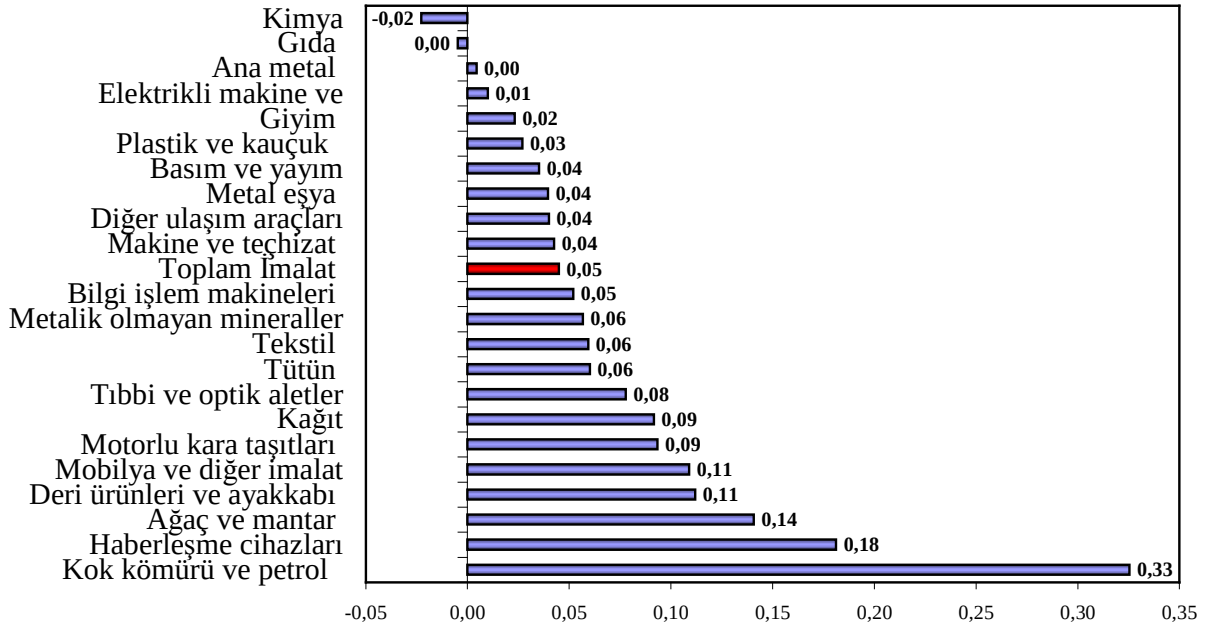
²⁶ 2002 yılında ihracatın ithalat gereği oranının (ihracatın gerektirdiği ithalatın, ihracat dahil toplam talebin gerektirdiği ithalata oranı) en yüksek olduğu sektörler tekstil, giyim, motorlu kara taşıtları, haberleşme cihazları, ana metal sanayi, deri ürünleri ve ayakkabıdır. 1998-2002 döneminde ihracatın ithalat gereği oranının en hızlı arttığı sektörler sırasıyla, motorlu kara taşıtlar, tarım, haberleşme cihazları, ana metal, ağaç ve mantar ürünleri imalatıdır. Söz konusu oranın artmasında, diğer faktörlerin yanında, toplam talep içerisindeki ihracat ve yurt içi talep bileşenindeki gelişimi etkili olabilmektedir. İhracatın yurt içi talepten daha hızlı artması ihracatın gerektirdiği ithalatın yurt içi talebin gerektirdiği ithalattan daha hızlı artmasına neden

Şekil 6.1: İmalat Sanayii Sektörlerinde Üretimin İthalat Gereği Katsayıları (2002)

Kaynak: TÜİK ve kendi hesaplamalarımız.

Şekil 6.2: 1998-2002 Döneminde İmalat Sanayii Sektörlerinde Üretimin İthalat Gereği Katsayılarının Değişimi

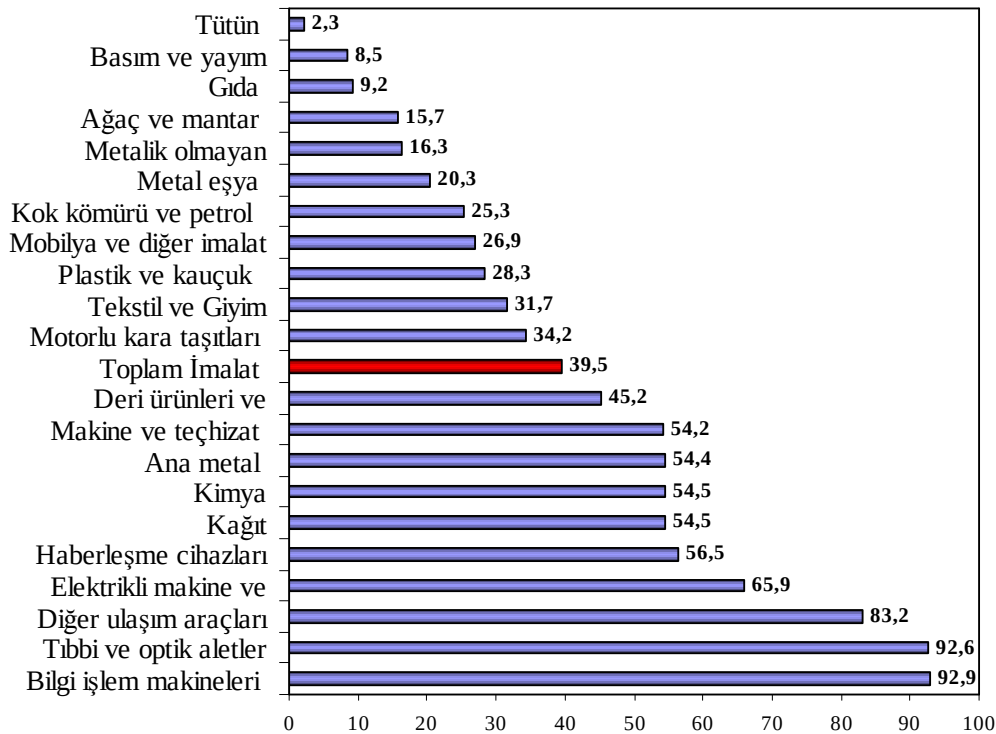

Kaynak: TÜİK ve kendi hesaplamalarımız.

olabilmektedir. Nitekim ihracatın toplam tüketim ve yatırım harcamalarına oranı 1998-2002 döneminde yüzde 21'dan yüzde 25,6'ya çıkmıştır.

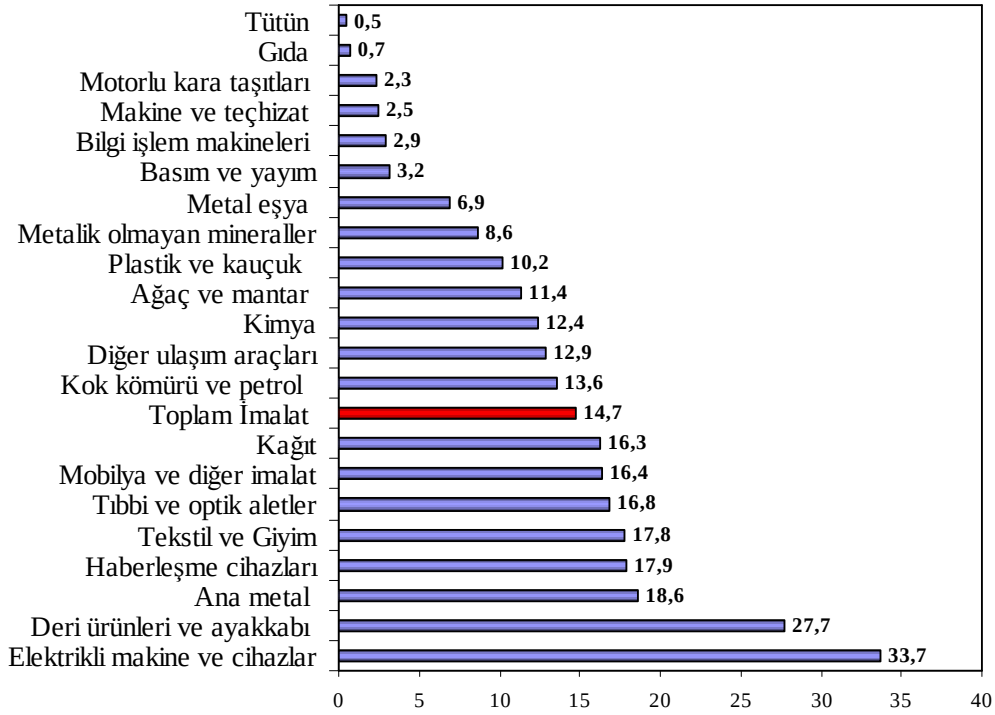
Yükseler ve Türkan (2008) 1998 ve 2002 yılına ait Girdi-Çıktı Tabloları ile sektörel üretim ve dış ticaret endekslerini kullanarak imalat sanayii sektörlerinde ithalatın yurt içi arz içerisindeki payını 1997 ve 2007 yılları için hesaplamıştır (bkz. Şekil 6.3 ve 6.4). Yazarların yaptığı tahminlere göre 2002 yılında %27,3 olan ithalat-toplam arz oranı 2007 yılında %39,5'e çıkmıştır. 2002 yılı dikkate alındığında ithalatın yurt içi arz içerisindeki payı tütün, basım-yayım, gıda ve ağaç ve mantar ürünlerinde görece düşük bir düzeyde bulunurken, bilgi işlem makineleri, tıbbi ve optik aletler, diğer ulaşım araçları sektörlerinde oldukça yüksek bir düzeydedir. İthalat-toplam arz oranının 1997-2007 dönemindeki gelişimi dikkate alındığında, imalat sanayii sektörlerinin tümünde önemli artış yaşandığı, bu artışın elektrikli makine ve cihazlar, deri ürünleri ve ayakkabı ve ana metal sektörlerinde daha yüksek olduğu hesaplanmıştır.

Şekil 6.3: İmalat Sanayii Sektörlerinde İthalat-Toplam Arz Oranları, 2002 (Yüzde)

Kaynak: Yükseler ve Türkan (2008).

Şekil 6.4: 1997-2007 Döneminde İthalat-Toplam Arz Oranı Farkı (Yüzde Puan)

Kaynak: Yükseler ve Türkan (2008).

6.2 Anket Kapsamındaki Firmaların Muhasebe Kayıtları

Anket kapsamındaki firmaların nihai mal üretiminde kullandıkları ithal hammadde ve malzemenin (ara malı) toplam hammadde ve malzeme ile toplam üretim maliyeti (sınai maliyet) içerisindeki payı ve bu payların 2002-2007 dönemindeki gelişimi Tablo 6.1’de sunulmaktadır. Üretim maliyetindeki yerli hammadde ve malzeme payına ilişkin bilgilere ise Tablo Ek 6.1’de yer verilmektedir. Söz konusu tablolarda anket kapsamındaki firma bilgilerinden elde edilen imalat sanayii ortalaması ile TÜİK tarafından açıklanan Türkiye imalat sanayiinin geneline yönelik sektörel üretim bilgileri kullanılarak hesaplanan ortalama değerler de sunulmaktadır. Bu değerlerin hesaplanmasında ilgili sektöre yönelik ithal veya yerli hammadde payı anket kapsamındaki şirket bilgilerinden alınmakta, ancak ilgili sektörün toplam imalat sanayii üretimi içerisindeki payı için daha geniş bir örneklem grubunu kapsayan TÜİK imalat sanayii verilerinden yararlanılmaktadır. Dolayısıyla, imalat sanayiinin ortalamasına yönelik bu iki değer arasındaki fark, anket kapsamındaki ve Türkiye imalat sanayii genelindeki sektörel büyüme oranlarının eşit olmamasından kaynaklanmaktadır.

Sektörlerin ithal hammadde ve malzeme kullanımı oranının oldukça yüksek bir düzeyde bulunduğu ve bu oranının sektörler arasında önemli farklılıklar gösterdiği hesaplanmıştır.²⁷ Anket kapsamındaki sektörlerin ortalaması dikkate alındığında, toplam hammadde ve malzeme maliyeti içerisindeki ithal payının 2007 yılı itibarıyla %72,6 (petrol sektörü hariç tutulduğunda %63,8) olduğu görülmektedir (bkz Tablo 6.1). Petrol-kimya (%87), elektronik (%83,4), diğer ulaşım araçları (%83), ana metal ve işlenmiş metal (%80,8) ve kağıt-basım (%76,9) bu oranın yüksek olduğu sektörlerdir. Elektronik sektörü ve diğer ulaşım araçları sektöründeki bazı firmalar (uçak imalatı) hariç tutulduğunda, bu sektörlerin ortak noktası kullanılan ana hammaddenin ülkemizin doğal zenginliğiyle ilişkili olmasıdır. Elektronik ve diğer ulaşım sektöründeki bazı firmaların ise teknolojik yönden gelişmiş malzemeler nedeniyle ithalata bağımlı oldukları söylenebilir.

Hammadde ve malzeme kullanımında ithal payının mobilya (%25,2), metalik olmayan mineral ürünler (cam, seramik, vb.) (%32,2), makine imalat (36,4) ve tekstil-giyim-deri (%50,5) sektörlerinde görece düşük olduğu görülmektedir. Ancak bu sektörlerin “yerli” olarak nitelendirdikleri hammadde ve malzemenin bir bölümünün “dolaylı ithalat”ı da içerebileceği dikkate alınmalıdır.

Genel olarak, 2002-2007 döneminde sektörlerin önemli bir bölümünde ithal hammadde ve malzeme kullanım oranının arttığı hesaplanmıştır (bkz Tablo 6.1). Metalik olmayan mineral ürünler, plastik-kauçuk, kağıt-basım bu oranının en fazla artış gösterdiği sektörlerdir. Sektörlere özgü başka etkenler de olmakla birlikte, artış oranının yüksek olduğu sektörlerde (örneğin, kağıt-basım, ana metal ve işlenmiş metal, kimya, petrol) doğal kaynağa bağımlılığının yüksek ve ara ürün yönünden yurt içi arz kapasitesinin yetersiz oluşu dikkati çekmektedir.

Firmalara ait finansal bilgiler ve firma görüşmeleri neticesinde ulaştığımız bilgiler bir arada değerlendirildiğinde, 2002-2007 döneminde bazı sektörlerde ithalat ara malı oranının azaldığı,

²⁷ Anket kapsamındaki şirketlerin çok büyük bir bölümü ithal hammadde ve malzeme teminini firma bünyesindeki bir satınalma birimi aracılığıyla doğrudan (aracı kullanmaksızın) yurt dışından ithal etme imkanına sahiptir. Anket kapsamındaki az sayıda firma örneklerinde de görüldüğü gibi, özellikle küçük ve orta ölçekli bazı firmaların yurt dışı kaynaklı bazı hammadde ve malzemeleri yurt içinde bulunan araçlardan (tüccarlardan) temin etmeleri nedeniyle bu girdi unsurlarını “yerli” olarak değerlendirebilmektedir. Dolayısıyla, bu etkinin dikkate alınması durumunda üretimde kullanılan ithal hammadde ve malzeme payının daha yüksek olacağı dikkate alınmalıdır. Bunun yanında, petrol-kimya, ana ve işlenmiş metal, kauçuk-plastik, makine imalat başta olmak üzere, birçok sektörde kullanılan hammadde ve malzemede yüksek oranlı “dolaylı ithalat”da söz konusudur. Anket çalışmasına dayanan bilgiler sadece doğrudan ithalatı kapsadığından, “doğrudan ve dolaylı” ithalatı kapsayan daha gerçekçi bir ithalat rakamı burada sunulan rakamlardan yüksek olabilecektir. Öte yandan, ithalat hammadde ve malzeme oranını artırıcı yönde etkide bulunabilecek bu faktörleri dengeleyici bazı etkiler de mevcuttur. Bu çerçevede, ekonomideki ağırlıkları oldukça yüksek olan küçük ve orta ölçekli firmaların küçük boyutlu alım yapmaları ve iç piyasaya yönelik üretimin ağır basması gibi nedenlerle yerli hammadde ve malzemeye yönelimlerinin daha güçlü olabilmesi de söz konusudur.

diğer bir ifadeyle yerli hammadde ve malzeme oranının arttığı görülmüştür. Bu gelişmede aşağıdaki hususlar etkili olmuştur:

- Motorlu kara taşıtları, makine imalat ve savunma sanayiinde yan sanayilerin gelişmesine bağlı olarak ithal payında sınırlı da olsa iyileşme yaşanmıştır.
- Ana metal ve kimya alanında ara malı sağlayan bazı firmaların ürün kalitesinde ve üretim kapasitesinde meydana gelen iyileşme bazı firmaları yurt içinden hammadde ve malzeme teminine yöneltmiştir.
- Elektronik sektöründe faaliyet gösteren bazı firmaların faaliyet alanında değişikliğe gitmesi ithal oranının hızla gerilemesine neden olmuştur.

Tablo 6.1: İthal Hammadde ve Malzeme Kullanımının Gelişimi-Anket Sonuçları

(Yüzde)

Sektörler	Toplam Hammadde ve Malzeme Maliyeti İçerisindeki Pay			Toplam Üretim Maliyeti İçerisindeki Pay		
	2002	2005	2007	2002	2005	2007
Tekstil-Giyim-Deri	45,5	48,4	50,5	34,3	37,1	38,0
Kağıt Ürünleri ve Basım	69,0	70,7	76,9	56,5	57,8	62,5
Petrol-Kimya	85,7	85,8	87,0	79,6	79,2	81,4
- Kimya	63,5	66,7	68,0	51,6	55,2	56,9
Kauçuk-Plastik	58,0	69,6	67,3	46,0	56,9	55,4
Metal Dışı Mineraller	22,9	28,8	32,2	11,9	15,2	17,4
Ana Metal ve İşlenmiş Metal	76,9	79,4	80,8	53,6	62,7	66,0
Makine İmalat	38,7	36,0	36,4	27,7	29,5	30,1
Elektrikli Makine	60,8	63,7	65,2	50,2	53,4	57,0
Elektronik	82,3	85,8	83,4	72,3	75,9	70,6
Motorlu Kara Taşıtları	61,8	58,3	58,6	54,4	53,0	53,4
Diğer Ulaşım Araçları	76,8	86,4	83,0	40,3	56,0	51,4
Mobilya	19,0	22,1	25,2	17,2	20,3	22,9
Anket Kap. Firmalar Ortalaması	75,0	72,3	72,6	64,5	63,2	64,3
Anket Kap. Fir. Ort.(Petrol Sek. Hariç)	63,4	64,1	63,8	50,8	54,0	54,4
İMALAT SAN (*)	60,8	62,9	65,1	48,4	52,5	54,6
İMALAT SAN.-Petrol Hariç (*)	56,4	59,5	61,8	42,9	48,3	50,4

Kaynak: Anket sonuçları ve TÜİK Sanayi Hizmet İstatistiklerin kullanılarak hesaplanmıştır.

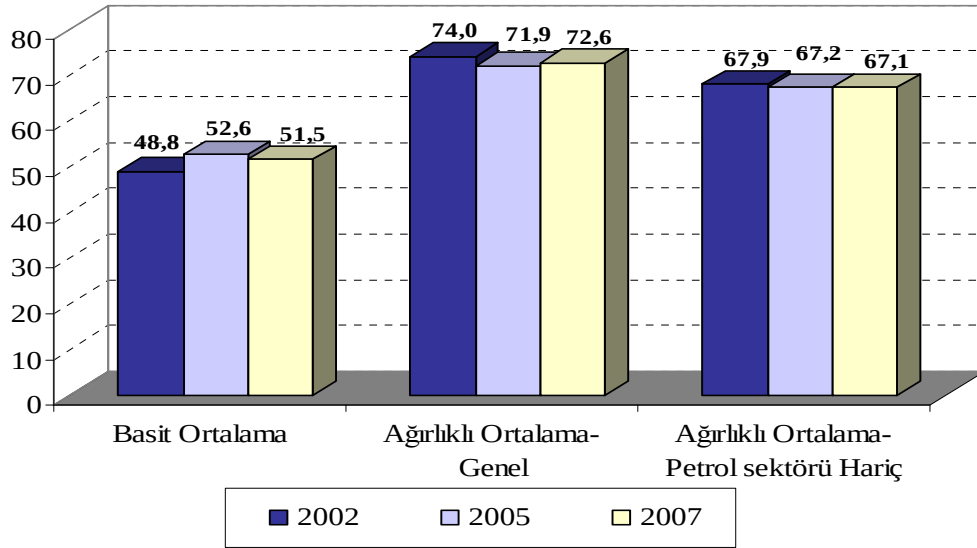
(*) İmalat sanayii ortalaması, ilgili sektörün TÜİK tarafından Türkiye imalat sanayii geneli için açıklanan üretim düzeyi içerisindeki payı esas alınarak hesaplanmıştır.

Anket kapsamındaki sektörlerin önemli bir bölümünde incelenen dönem içerisinde ithal hammadde ve malzeme oranında artış görülmesine rağmen, bu sektörlerin ortalamasının gerilediği hesaplanmıştır (bkz. Tablo 6.1, Şekil 6.5). Bu durum, ithalat girdi oranının azalış gösterdiği motorlu kara taşıtları ve makine imalat sektörlerinin araştırma kapsamında önemli yer tutmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim, anket kapsamındaki sektörel ağırlıklar yerine TÜİK tarafından açıklanan Türkiye imalat sanayiinin geneline yönelik sektörel ağırlıklar

kullanıldığında ithal oranında önemli artış yaşandığı ortaya çıkmaktadır (bkz. Tablo 6.1, Şekil 6.6). Bu konu izleyen alt bölümde daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

Türkiye imalat sanayiinin geneline yönelik sektörel ağırlıklar kullanılarak hesaplanan ortalama ithal hammadde ve malzeme oranı 2002-2007 döneminde %7,1 oranında artarak %60,8'den %65,1'e yükselmiştir. İthal payının çok yüksek olduğu petrol sektörü hariç tutulduğunda, bu rakam %9,6 oranında artarak %56,4'ten %61,8'e ulaşmıştır. Anket kapsamındaki firmaların basit ortalaması dikkate alındığında ise, söz konusu oran %5,5 oranında artarak %48,8'den %51,5'e yükselmektedir (bkz Şekil 6.5 ve Şekil 6.7).

Şekil 6.5: Toplam Hammadde ve Malzeme Maliyeti İçerisinde İthal Payının Gelişimi-Anket Kapsamındaki Firmalar (%)

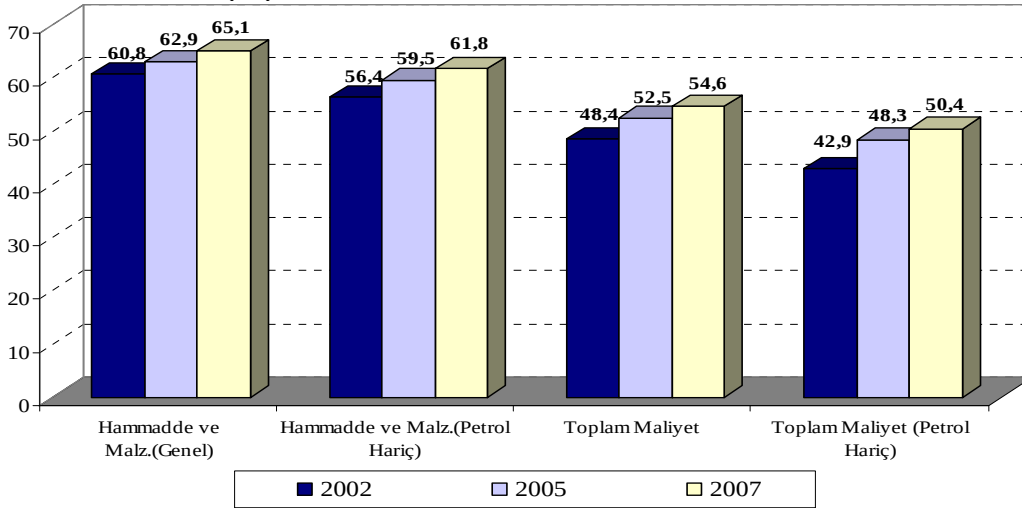

Kaynak: Anket sonuçları.

Yukarıdaki hususlara ilaveten, ithal hammadde ve malzeme payının çok yüksek düzeylerde bulunduğu firmalarda (ilaç, kağıt, kimya, petrol, vb.) bu payın dönem içerisinde görece daha istikrarlı bir seyir izlediği görülmüştür. Bu durum, söz konusu firmaların ihtiyaç duyduğu hammadde ve malzemelerde yurt içi üretimin bulunmadığını veya çok sınırlı bir düzeyde bulunduğunu göstermektedir. Nitekim, Şekil 6.7'den de görüldüğü üzere, araştırma kapsamındaki firmaların yaklaşık yarısında 2002-2007 arasında ithal payında önemli bir değişim olmamıştır. Söz konusu dönemde ithal girdi payının yüksek oranda artış gösterdiği firmaların aynı zamanda görece düşük ithal girdi kullanım oranına sahip olması oldukça dikkat çekicidir. Bu gruptaki firmaların temel hammadde ve malzeme ihtiyaçlarını yurt içinden temin

etme imkanının bulunduğunu, ancak bu hammadde ve malzemenin yurt içi arz miktarının sınırlı olması nedeniyle, talebin güçlendiği (ekonomik faaliyetlerin ivme kazandığı) zamanlarda firmaların ithalata yöneldiklerine işaret etmektedir. Bu itibarla, Şekil 6.7’de sunulan firma bilgileri iki temel faktörün firmaların ithal girdi kullanımında etkili olduğunu göstermektedir. Bunlar, söz konusu hammadde ve malzemelerin yurt içi üretiminin bulunmaması veya bu üretimin sınırlı miktarda oluşudur. İhtiyaç duyulan hammadde ve malzemenin yurt içi üretiminin olmaması durumunda, üretim miktarındaki artışa paralel olarak hammadde ve malzeme ithalatı da benzer oranda artmakta, ancak ithal girdilerin üretim maliyeti (veya değeri) içerisindeki payı değişmemektedir. İhtiyaç duyulan hammadde ve malzemenin yurt içi üretim miktarının yetersiz olduğu durumda ise üretim faaliyeti (talep) belirli bir eşik değeri aştıktan sonra firmalar ithalata yönelmekte ve ithal girdilerin üretim maliyeti içerisindeki payı ekonomik faaliyetlerin ivmelenmesine bağlı olarak artış göstermektedir. Diğer yandan, her iki durumda da ekonomik büyüme hammadde ve malzeme ithalatı artıran temel itici güç olmaktadır. Bu hususlara takip eden bölümde tekrar değinilecektir.

Şekil 6.6: İthal Hammadde ve Malzemenin Toplam Üretim Maliyeti ile Toplam Hammadde ve Malzeme Maliyeti İçerisindeki Payı- Türkiye İmalat Sanayii Geneli- (%)

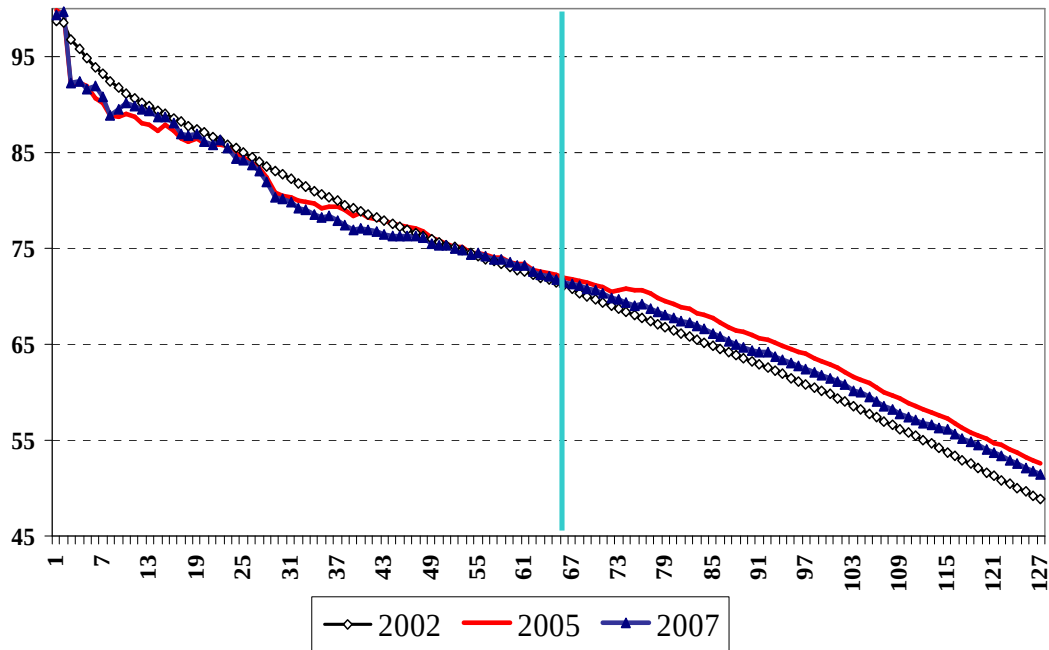
Kaynak: Anket sonuçları ve TÜİK Sanayi ve Hizmet İstatistiklerindeki sektörel paylar kullanılarak hesaplamalar yapılmıştır.

Üretimde kullanılan hammadde ve malzemedeki yerli/ithal payının gelişimine yönelik olarak, muhasebe kayıtları yanında, firmaların üst düzey yöneticilerinin değerlendirmeleri de

alınmıştır. Bu kapsamda, 2002-2007 döneminde hammadde ve malzeme maliyeti içerisindeki yerli payında 10 puan veya üzerinde bir değişim olup olmadığı sorulmuştur. Bu soruya yönelik elde edilen bilgiler ile muhasebe kayıtlarından elde edilen sektörel bilgiler Tablo 6.2’de sunulmaktadır. Şekil 6.8’de ise firmaların üst düzey yöneticilerin değerlendirmeleri ile muhasebe kayıtlarından elde edilen bilgiler birlikte yer almaktadır. Beklendiği gibi muhasebe kayıtlarından elde edilen bilgiler ile firma yöneticilerinin değerlendirmeleri arasında paralellik bulunmaktadır.

Son olarak, bu alt bölümde sunulan ithal payı göstergeleri ile önceki alt bölümde sunulan ve Girdi-Çıktı tabloları baz alınarak hesaplanan ithal payı göstergeleri arasında hem imalat sanayii hem de sektörler itibarıyla farklılıklar olduğu dikkati çekmektedir. Bu farklılığın, temel olarak, anket kapsamındaki firmaların özelliklerinden ve ithal payının hesaplanmasında kullanılan göstergelerin farklılığından kaynaklandığı düşünülmektedir. Öte yandan, incelenen göstergelerin düzeyleri arasında farklılıklar bulunmakla birlikte, bu göstergelerin zaman içerisinde sergilediği eğilimlerin büyük ölçüde benzer olduğu ve bu durumun da üretimde kullanılan ithal girdi payının geçmiş dönemde yükseldiğine işaret ettiği belirtilmelidir.

Şekil 6.7: Hammadde ve Malzeme Maliyetinde İthal Payının Gelişimi (2002-2007)-Firmaların Birikimli Basit Ortalaması (%)

Kaynak: Anket sonuçları.

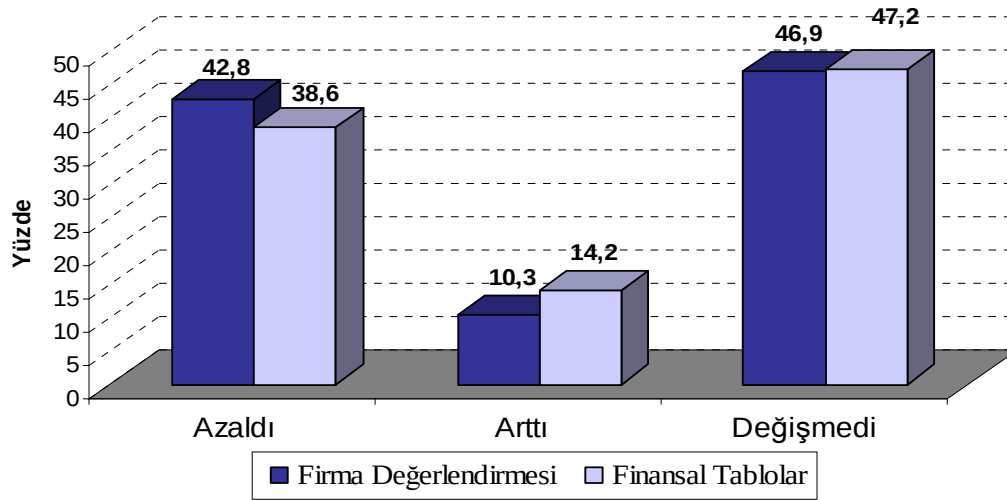
Tablo 6.2: Hammadde ve Malzeme Kullanımında Yerli Payının 2002-2007 Dönemindeki Gelişimine Yönelik Firma Değerlendirmeleri

(Yüzde)

	Arttı	Azaldı	Değişmedi	Toplam	Toplam Firma Sayısı (Adet)
Tekstil-Giyim-Deri	8,3	33,3	58,3	100	24
Kağıt Ürünleri ve Basım	0,0	66,7	33,3	100	6
Petrol-Kimya	10,0	40,0	50,0	100	20
Kauçuk-Plastik	20,0	80,0	0,0	100	10
Metal Dışı Mineraller	0,0	37,5	62,5	100	8
Ana Metal ve İşl. Metal	5,9	41,2	52,9	100	17
Makine İmalat	0,0	46,2	53,8	100	13
Elektrikli Makine	6,7	46,7	46,7	100	15
Elektronik	11,1	44,4	44,4	100	9
Motorlu Kara Taşıtları	30,8	38,5	30,8	100	13
Diğer Ulaşım Araçları	33,3	16,7	50,0	100	6
Mobilya	0,0	25,0	75,0	100	4
TOPLAM	10,3	42,8	46,9	100	145

Kaynak: Anket sonuçları.

Şekil 6.8: Hammadde ve Malzeme Kullanımında Yerli Payının 2002-2007 Dönemindeki Gelişimine Yönelik Firmaların Değerlendirmesi

Kaynak: Anket sonuçları.

Not: Finansal tablolardan hesaplanan değer 2 puan veya üzerinde değişim göstermesi durumunda yerli payının azaldığı veya arttığı kabul edilmiştir.

BÖLÜM 7

İmalat Sanayiinde İthal Girdi Kullanımını Etkileyen Faktörler

7.1 Giriş

Önceki bölümde sunulan analizler Türkiye imalat sanayii üretiminde kullanılan ithal girdilerin payında geçmiş dönemde önemli düzeyde artış meydana geldiğini ortaya koymuştur. Genel olarak, üretimde kullanılan ithal girdi oranının şekillendiren iki temel dinamik bulunmaktadır. Bunlardan birincisi sektörlerdeki firmaların ithal girdi kullanımına yönelik eğilimleri, ikincisi ise ithal girdi kullanım oranı farklı olan sektörlerin (veya firmaların) büyüme oranlarıdır.²⁸ Firmaların daha fazla ithal girdi kullanımına yönelmesi ve/veya ithal girdi girdi kullanımı yüksek sektörlerin diğerlerinden daha hızlı büyümesi durumunda ekonomi genelinde ithal girdi kullanım oranı artacaktır. Ters durumda ise bu oran gerileyecektir.

Bu bölümde, imalat sanayii sektörlerinde kullanılan girdiler içerisinde ithalatın payının artmasına etki eden faktörler araştırılacaktır. İthalat payına yönelik analizler üretim maliyetindeki hammadde ve malzeme payı esas alınarak yapılacaktır. Bu oranın gelişimine etki eden iki temel dinamik farklı alt başlıklar altında incelenecektir. Sektörel üretim yapısının değişimine bağlı olarak ithal girdi oranında meydana gelen değişim ağırlıklı firmaların finansal tablolarındaki bilgiler kullanılarak incelenecek, firmaların ithalata yönelimlerinin nedenine yönelik olarak ise anket kapsamında elde ettiğimiz firma değerlendirmeleri kullanılacaktır.

Aşağıda sunulan araştırma sonuçları değerlendirilirken bazı hususların göz önünde bulundurulmasının önem taşıdığı düşünülmektedir. Öncelikle, bu bölümde sunulan analizler firmaların ithal ara (hammadde ve malzeme) ve yatırım malı (makine-teçhizat) kullanımlarına yöneliktir. Dolayısıyla, toplam ithalat içerisinde 2008 yılı itibarıyla %11 paya sahip olan tüketim malları kapsam dışında bulunmaktadır.²⁹ İkinci olarak, araştırma sonuçlarının dayandığı anket çalışması büyük ölçekli ve küresel ekonomik sisteme entegrasyonu daha üst seviyede olan 145 firmayı kapsamaktadır. Anket kapsamındaki firmalar katma değer, üretim ve ihracat göstergeleri açısından imalat sanayii toplamının önemli bir bölümünü temsil etmesine rağmen, firma sayısı ve istihdam göstergeleri açısından sanayide önemli yer tutan küçük ve orta ölçekli firmalar kapsam dışında bulunmaktadır. Bu firma gruplarında ithal girdi

²⁸ Burada dikkate alınması gereken bir diğer husus, söz konusu dinamiklerin eş zamanlı olarak gelişebileceği ve dinamikler arasında geçişkenlikler olabileceğidir. Örneğin, diğerlerine göre daha yüksek bir hızla büyüyen bir sektördeki firmaların, aynı zamanda, artan oranda ithal mal kullanımına yönelmeleri de mümkündür.

²⁹ İkinci bölümde aktarıldığı üzere, konu üzerine yapılan çalışmalar döviz kuru gelişiminin ve Gümrük Birliği sürecinin tüketim malı ithalinde önem taşıdığını göstermektedir.

kullanım oranları farklı olabileceği gibi, ithal girdi kullanımına yönlendiren faktörler de farklılık arz edebilir.

Aşağıdaki alt bölümde üretim ve dış ticaretin sektörel yapısında meydana gelen değişimin ithal girdi kullanım oranına etkisi incelenmekte, takip eden alt bölümde firmaların ithalata yönelmesine etki eden faktörlere ilişkin bulgular sunulmaktadır. Üçüncü alt bölümde ithal girdi kullanımı yönünden dikkat çeken bazı sektörel bilgilere, dördüncü alt bölümde ise ithal girdi kullanımına etki eden dinamiklere yönelik kısa bir değerlendirmeye yer verilmektedir. Bölüm sonunda ithal girdi kullanım oranının (dış ticaret açığının) orta-uzun vadede izleyebileceği olası eğilim ele alınmaktadır.

7.2 Üretim ve Dış Ticaretin Sektörel Yapısındaki Değişim

Sanayi mallarının üretim teknolojileri (faktör yoğunlukları) arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bazı malların üretimi ağırlıkla doğal kaynaklara dayanırken (petrol, metal, vb.), bazılarında işgücü daha önemli bir konuma gelmekte (tekstil, giyim, deri, ayakkabı, vb.), diğer taraftan bazı mallar büyük ölçekli makine-teçhizat yatırımı gerektirir iken (kimya, demir-çelik, otomotiv, vb.) bazılarının üretiminde (yazılım, ilaç, vb.) bilgi daha büyük rol oynamaktadır. Bu itibarla, ülkelerin hangi malların üretiminde uzmanlaştıkları ve bu malların üretiminde önem arz eden üretim faktörlerini nasıl temin ettikleri ithal girdi kullanım oranının gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır.

Ülkelerin küresel işbölümünde hangi malların üretiminde uzmanlaştıkları üretim maliyetleri (ürün fiyatları), ürün geliştirme yeteneği ve doğal kaynak zenginliği gibi faktörlerle ilişkilidir. Diğer bir ifadeyle, ülkeler daha ucuza veya daha kaliteli biçimde ürettikleri, ürün geliştirme yeteneğine sahip oldukları veya doğal kaynak zenginliğinin bulunduğu alanlarda rekabetçi üstünlüğe sahip olmaktadır.

Ülkelerin uzmanlaşma alanları statik olmayıp zaman içerisinde değişim gösterebilmektedir. Sektörel büyüme oranlarındaki orta-uzun dönemli farklılıklar çoğunlukla ülkenin uluslararası ticaretteki uzmanlaşma yapısındaki değişimi yansıtmaktadır.³⁰ Bu çerçevede, uzmanlaşma yapısında öne çıkan (hızla büyüyen) ve gerileyen (küçülen veya düşük hızla büyüyen) sektörlerin ithal girdi kullanım oranları ekonomi genelindeki ortalama ithal girdi kullanım oranının seyrinde etkili olabilmektedir. Yeni uzmanlaşma alanlarındaki ithal girdi oranının

³⁰ Sektörler arasında orta-uzun dönemli büyüme oranı farklılıklarının bulunması dış ticarette uzmanlaşma yapısının hızlı büyüyen sektörler lehine değişmesine işaret edebileceği gibi, yine hızlı büyüyen sektörler lehine talep kayması olduğuna veya teknolojik gelişme hızının yükseldiğine de işaret edebilir.

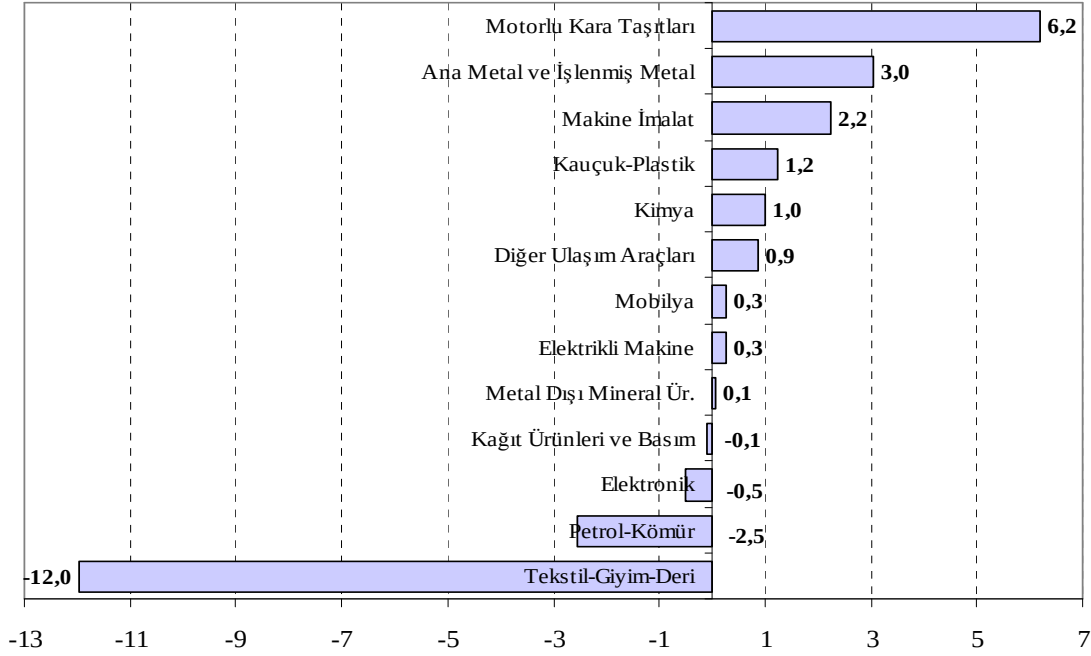
önceki uzmanlaşma alanlarından daha yüksek olması durumunda, ekonomi genelindeki ithal girdi oranı artış gösterecektir.

Uzmanlaşma yapısında meydana gelen değişim, bazı malların yurt içi üretiminde yetersizliğe de neden olabilmektedir. Başka ülkelerden gelen rekabet baskısı sonucu bazı üretim faaliyetlerinden kısmen veya tamamen çıkılması, önceleri yurt içinden sağlanan bazı malların ithalat yoluyla karşılanmasına neden olacaktır. Dolayısıyla, uzmanlaşma yapısında meydana gelen değişim sonrasında, hem öne çıkan sektörlerin daha yüksek ithal girdi kullanımı oranına sahip olması, hem de gerileme gösteren sektörlerde ithal girdi oranının yükselmesi nedeniyle ekonomi genelindeki ithal girdi payı artabilecektir.

Son yıllarda Türkiye beyaz eşya, taşıt araçları, tüketici elektroniği, gemi yapımı, ana metal sanayi, işlenmiş metal, makine imalat gibi bir çok sektörde önemli bir üretim üssü haline gelmiş, tekstil-giyim-deri gibi sanayide önemli ağırlığı bulunan sektörlerde ise gerileme yaşanmıştır (bkz. Şekil 7.1). Sektörel yapıdaki değişim sadece imalat sanayiindeki üretim payları ile sınırlı kalmamış, üretim paylarındaki değişime paralel olarak ihracatın sektörel yapısında da değişim görülmüştür (bkz. Şekil 7.2). Bu durum, Türkiye ekonomisinin küresel ekonomideki işbölümünde konumunun (uzmanlaşılan sektör yapısının) değişmesine karşılık gelmekte, değişimin ana dinamiklerini kısa vadeli politikaların etkilerinden ziyade, orta-uzun vadeli içsel yapısal unsurlar (coğrafi konum, Gümrük Birliği ve AB'ye tam üyelik süreci, nüfus yapısı, girişimcilik potansiyeli, vb.) ve dışsal (küresel ekonomik ve teknolojik gelişmeler, çokuluslu şirketlerin dikey uzmanlaşma yapısına geçmesi, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, vb.) faktörler oluşturmaktadır.³¹

³¹ İmalat sanayiinin üretim ve ihracat yapısı taşıt araçları, beyaz eşya, elektronik, makine imalat, gemi yapımı, ana metal ve işlenmiş metal gibi sermaye yoğun ve/veya büyük ölçekli üretime dayalı sektörler lehine hızlı bir değişim göstermiştir. Bu değişimin kaynağında gelişmiş ülke firmalarının yüksek üretim maliyetleri nedeniyle doğrudan üretim faaliyetinden kısmen veya tamamen çekilerek tasarım ve pazarlama aşamalarında uzmanlaşması, üretimi ise koşullarının uygun olduğu ülkelere kaydırması bulunmaktadır. Buna ek olarak, gelişmiş ülkelerde üretim standartlarının sıkılaştırılması nedeniyle bazı sektörlerde (gemi yapımı, çimento, plastik, vb) üretime son verilmiş ve söz konusu üretim bu standartların daha gevşek olduğu ülkelere kaymıştır. Öte yandan, üretim teknolojisine yönelik bilginin ülke ve firmalar arasında daha hızla yayılmaya başlaması, geleneksel üretim faktörlerinin maliyetinin daha düşük olduğu gelişmekte olan ülke firmalarının gelişmiş ülke firmalarının karşısına daha güçlü rakipler olarak çıkmalarına (makine imalat, kimya, vb.) neden olmuştur. Önceki dönemin lokomotif sektörleri (tekstil, giyim, vb.) ise daha düşük üretim maliyetlerine sahip emek-yoğun ülkelerin rekabet baskısı altında kalmıştır.

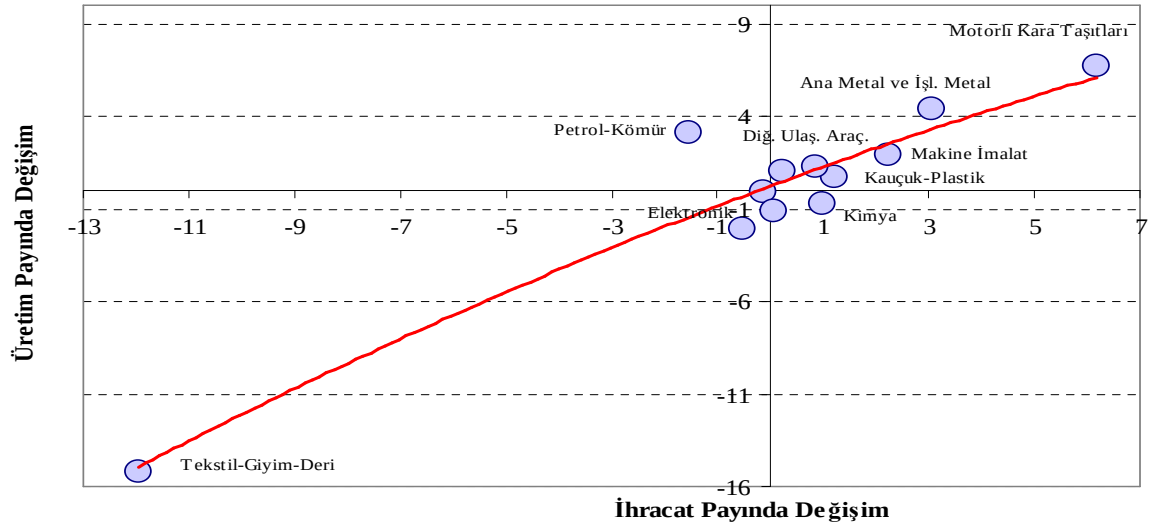
Şekil 7.1: İmalat Sanayiın Sektörel Üretim Yapısındaki Değişim, 2002-2007, Puan

Kaynak: TÜİK Sanayi ve Hizmet İstatistikleri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

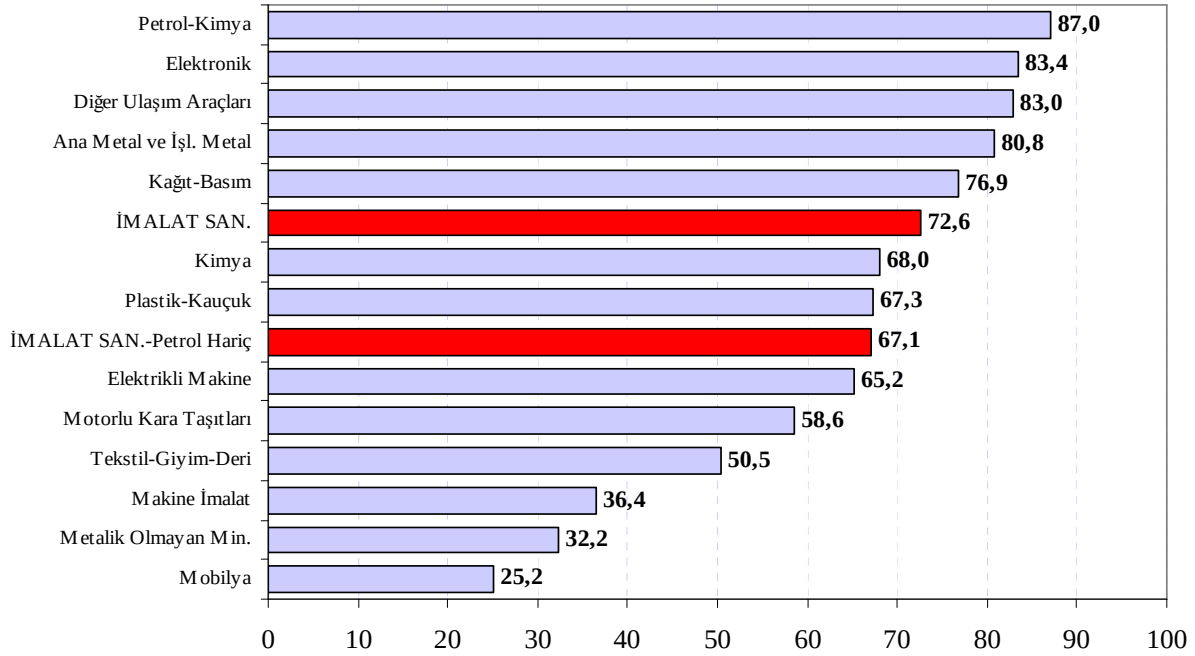
Hızla büyüyen sektörlerin ortak noktası, önceki dönemin lokomotif sektörleri olan tekstil-giyim-deri gibi emek yoğun sektörlerden farklı olarak, üretim teknolojisinin sermaye yoğun bir nitelik taşıması, ölçek ekonomilerinin güçlü olması, ana metal ve işlenmiş metal, motorlu kara taşıtları ve diğer ulaşım araçları sektörleri başta olmak üzere *ithal girdi kullanımının daha yüksek* olmasıdır (bkz. Şekil 7.3 ve Şekil 7.4). Nitekim, 2007 yılı itibarıyla, toplam hammadde ve malzeme içerisindeki ithal payı, tekstil-giyim-deri sektöründe %50,5 iken, bu oran motorlu kara taşıtları sektöründe %58,6, ana metal ve işlenmiş metal sektöründe %80,8, diğer ulaşım araçları sektöründe ise %83'tür. Sektörel üretim yapısındaki söz konusu değişimin de etkisiyle, Türkiye imalat sanayiın genelindeki hammadde ve malzeme kullanımının ithal ve yerli bileşimi 2002-2007 döneminde önemli bir değişim geçirmiş, dönem başında %56,4 olan ithal hammadde ve malzeme payı dönem sonunda %61,8'e ulaşmıştır (bkz. Şekil 7.5).

Şekil 7.2: Sektörel Üretim ve İhracat Yapısındaki Değişim (2002-2007), Puan

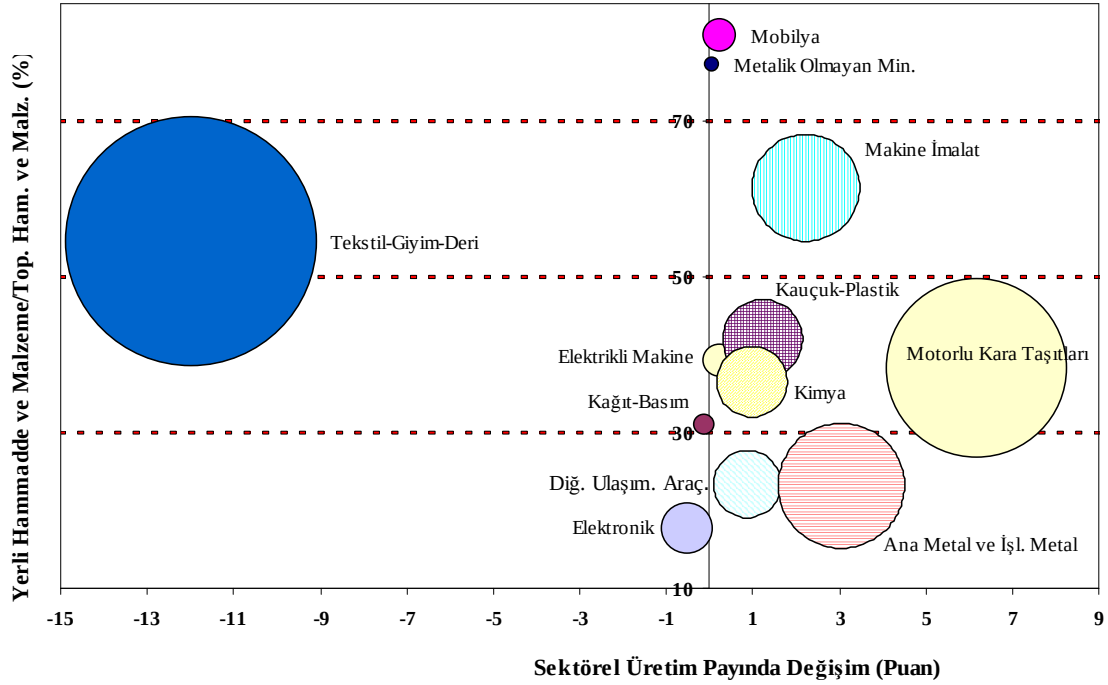
Kaynak: TÜİK Sanayi ve Hizmet İstatistikleri ile Dış Ticaret İstatistikleri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Şekil 7.3: Hammadde ve Malzeme Maliyeti İçinde İthalat Payı-Anket Sonuçları 2007, (%)

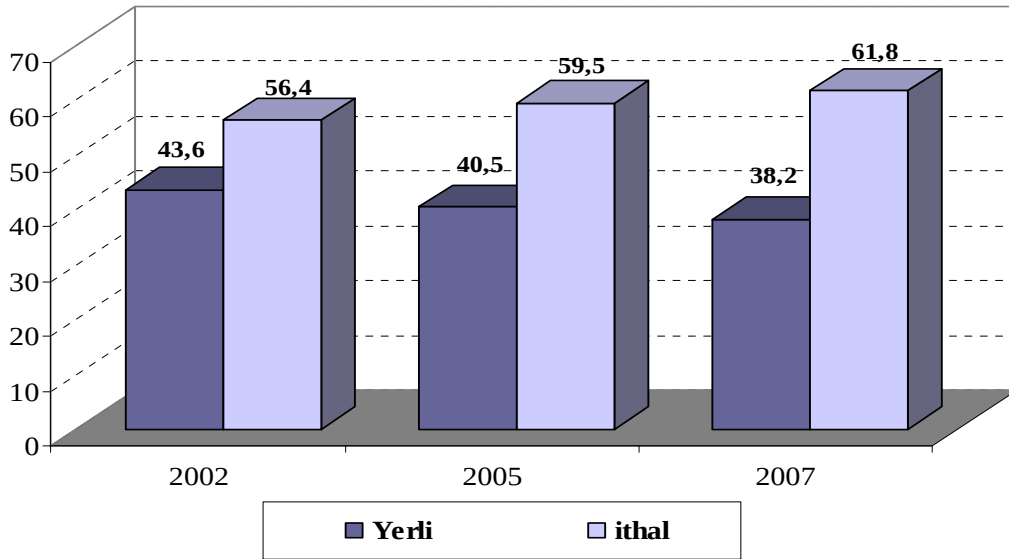
Kaynak: Anket sonuçları.

Şekil 7.4: Sektörler İtibarıyla Yerli Hammadde ve Malzeme Payı ve Sektörel Üretim Yapısında Değişim, 2002-2007

Kaynak: Yeri hammadde ve malzeme payı anket sonuçlarından, sektörel üretim payındaki değişim ise TÜİK Sanayi ve Hizmetler İstatistikleri kullanılarak hesaplanmıştır.

Şekil 7.5: Hammadde ve Malzeme Maliyetinin Yerli ve İthal Bileşenleri- Petrol Sektörü Hariç İmalat Sanayii Geneli (Yüzde)

Kaynak: Anket sonuçları ve TÜİK Sanayi ve Hizmet İstatistiklerindeki sektörel paylar kullanılarak hesaplamalar yapılmıştır.

Öte yandan, yeni işbölümü yapısıyla birlikte gerileme gösteren önceki dönemin lokomotif sektörlerinde de (tekstil, giyim, vb.) ithalata bağımlılık oranının arttığı hesaplanmıştır.³² Bu sektörlerde toplam hammadde ve malzeme içerisindeki ithalat payı 2002 yılında %45,5 olmasına karşın, 2005 yılında %48,4'e, 2007 yılında ise %50,5'e yükselmiştir. Burada dikkati çeken husus, ucuz emeğe sahip ülkelerden kaynaklanan rekabet baskının öncelikle nihai ürünlere hammadde ve malzeme (pamuk, iplik, deri, vb) temin eden alt sektörlerde daha yoğun bir şekilde hissedilmesi, sonraki aşamalarda rekabet baskısının nihai ürünlere yayılmasıdır. Dolayısıyla, ilk aşamada ara mallarının yurt içi üretiminde azalma meydana gelmiş ve nihai mal üreticileri hammadde ihtiyaçlarının bir bölümünü yurt dışından karşılamaya yönelmiştir.

Tekstil-giyim-deri sektöründe bulunan birçok firma hem ara malı hem de nihai mal üretiminin gerilemesinde Türk Lirasının değer kazanmasının önemli bir rol oynadığı görüşündedir. Bu firmalara göre, ürün fiyatının döviz kuruna göre belirlendiği bir durumda, Türk Lirasının değer kazanması, fiyatı Türk Lirası bazında belirlenen girdilerin toplam maliyet içindeki payının artmasına ve kâr oranının gerilemesine neden olmuştur. Kârlılık oranındaki gerileme ise bazı firmaların sektörden çıkmasını, bazılarının ise yatırım yapmamasını (ölçeklerini büyütmemesini) sağlayarak yurt içi üretimi olumsuz etkilemiş ve ithalata bağımlılık oranında artış yaşanmıştır. Ancak, burada önem taşıyan husus, söz konusu dönemde, döviz kuru yanında, daha düşük üretim maliyetlerine sahip Çin ve Hindistan gibi benzer faaliyet kollarında uzmanlaşmış ülkelerin dünya ekonomisine hızla entegrasyonu, teşvik politikasının belirli sektör ve bölgelerde atıl kapasite oluşumunu desteklemesi, işgücü (asgari ücret) ve enerji maliyetlerinin hızla artması, Gümrük Birliği ve dahilde işleme rejimi gibi uygulamaların da birçok firmanın kar marjı üzerinde önemli baskı oluşturmalarıdır. Dolayısıyla, geçmiş dönemde emek yoğun sektörlerde yaşanan sorunu, sadece döviz kurunun gelişimine değil, bir dizi içsel ve dışsal faktörün eşzamanlı etkisine bağlamak daha uygun olacaktır. Bu hususlara yönelik firma değerlendirmelerine izleyen bölümde yer verilecektir.

Ekonomideki değişimin öncülüğünü genellikle büyük ölçekli firmalar yapmakta, fakat bu değişimin yüksek katma değer ve istihdam yaratan bir nitelik kazanması için büyük ölçekli firmalara girdi temin eden küçük ölçekli yan sanayi firmalarının da değişime hızla ayak uydurması gerekmektedir. Bu itibarla, sanayinin sektörel değişim sürecinde bulunması geçici olarak uyum sorunları yaratarak ithal girdi kullanım oranının artmasına neden olmakta, fakat değişim sürecinin olgunlaşmasıyla birlikte (yan sanayi uyumunun gerçekleşmesi) bu oranda

³² Önceki alt bölümde değinildiği gibi, bu durum yoğun rekabet baskısı altında kalan sektörlerle özgü olmayıp, incelenen sektörlerin önemli bir bölümü için de geçerlidir.

iyileşme yaşanmaktadır. Yan sanayilerin değişime ayak uyduramaması durumunda ise üretimin ithalata bağımlılığı kalıcı olarak artacaktır. Dolayısıyla, sanayi katmanlarının (ana-yan sanayi/ nihai mal üreten firmalar-ara ve yatırım malı üreten firmalar) performansları arasında oluşabilecek uyumsuzluk ithal girdi kullanım oranının gelişiminde önem arz etmektedir. Anket görüşmelerinden elde ettiğimiz gözlemler, imalat sanayiinin üretim yapısındaki değişimin sürdüğüne, ancak yan sanayi şirketlerinin bir bölümünün bu sürece uyumunun yavaş ve maliyetli olduğuna işaret etmektedir.³³ Nitekim, Türkiye imalat sanayiindeki pek çok firmanın ürün kalitesiyle, büyük ölçekleriyle ve kurumsallaşmalarıyla geçmiş dönemde küresel ekonomik sisteme başarıyla entegre oldukları, ancak bu firmalara girdi sağlayan firmalardan veya sektörlerden bir bölümünün aynı başarıyı gösterememesi nedeniyle oluşan açığın ithalatla karşılandığı tespit edilmiştir.

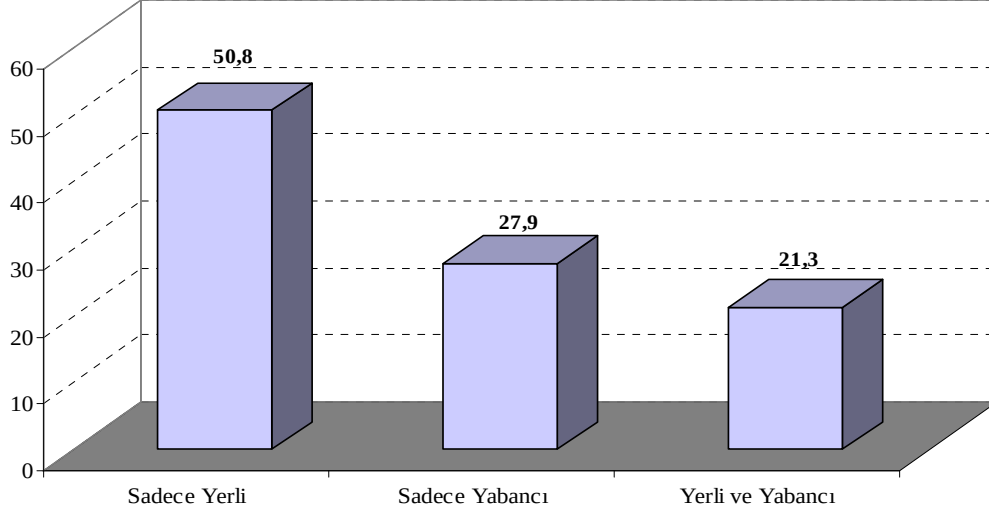
Sanayinin sektörel üretim (ve ihracat) yapısındaki değişim yanında *firmaların üretim desenindeki değişim* de ithalata bağımlılık oranını etkilemektedir. Firmaların üretim desenindeki değişim, temelde, belirli bir sektörde üretim yapan firmanın uzmanlaşma alanının farklılaşmasını içermektedir. Aynı malın farklı segmentlerinde üretim yapma, ürün çeşitliliğini artırma, üretim sürecinin bazı bölümlerine odaklanma ve bu amaçlara yönelik olarak firma örgütlenme yapısının değiştirilmesi uzmanlaşma yapısındaki değişimin başlıca yansımalarıdır. Bu süreçte, firmaların kullandığı hammadde, malzeme ve yatırım malının niteliği farklılaşabileceği gibi, firmalar önceleri kendi bünyelerinde yürüttükleri faaliyetlerin bir bölümünü yerli veya yabancı yan sanayi şirketlerine devredebilmektedir.

Anket çalışmasında, birçok firmanın, aynı ana faaliyet alanında bulunmaya devam etmekle birlikte, ürün desenini değiştirdiği, üretim sürecinin farklı (çoğunlukla daha üst) aşamalarında uzmanlaştığı ve buna paralel olarak organizasyon yapısını yenilediği görülmüştür. Nitekim, görüşme yapılan firmaların %44'ü 2002-2007 döneminde faaliyet alanlarından bir bölümünü yan sanayi firmalarına bıraktıklarını, bu şirketlerin %50,8'inin yurt içinde kurulu, %27,9'sinin yurt dışında kurulu, %21,3'ünün ise yurt içinde ve yurt dışında kurulu şirketler olduğunu belirtmiştir (bkz. Şekil 7.6). Dolayısıyla, hem kullanılan girdilerin niteliğindeki değişim hem de yurt dışında kurulu yan sanayiye bırakılan işler nedeniyle üretim faaliyetinde ithal girdi kullanımı artış göstermiştir. Bu çerçevede, değişen teknoloji ve talep koşullarına bağlı olarak

³³ Üretimde yerli girdi kullanımının gelişimi ile yan sanayi arasındaki güçlü ilişkiye yönelik olarak savunma sanayi ile motorlu kara taşıtları ve makine imalat gibi sektörlerin bir bölümünde yaşanan gelişmeler oldukça dikkat çekicidir. Üretim değerinde toplam yurt içi katkı payının arttığını belirten bu sektörlerdeki (bazı) firmalar, bu başarının altındaki temel nedenin yan sanayinin gelişiminde katedilen mesafe olduğunu vurgulamıştır. Önceki bölümde de belirtildiği gibi, söz konusu sektörlerdeki bu gelişmeler sektörlerin kullandığı hammadde ve malzemedeki yerli/ithal payına yansımıştır.

ana firmaların ürün deseninde yapacağı değişime uyum sağlayabilen yan sanayilerin gelişimi büyük önem taşımaktadır.

Şekil 7.6: Faaliyetin Bir Bölümünün Devredildiği Yan Sanayi (Yüzde)

Kaynak: Anket sonuçları.

7.3 Firmaları İthalata Yönlendiren Faktörler

Önceki bölümde ayrıntılı olarak ele alındığı gibi, anket kapsamındaki firmaların muhasebe kayıtlarından elde edilen bilgiler üretimde kullanılan girdilerin bileşiminde ithalatın payının yüksek olduğunu ve bu payın incelenen sektörlerin büyük bölümünde artış eğilimi sergilediğini göstermiştir. Firmaları ara ve yatırım malını yurt dışından temin etmeye yönlendirebilecek çok sayıda faktör bulunmaktadır. Genel olarak, bu faktörlerden bir bölümü ilgili malın fiyatıyla ve niteliğiyle (kalitesiyle), bir bölümü ilgili malın yurt içinden temin imkanıyla, diğer bir bölümü de firmaların mülkiyet biçimi, organizasyon yapısı ve başka şirketlerle ilişkisi gibi karar süreçleri ile bağlantılıdır. Nitekim, dış ticaret yapısına yönelik iktisat yazınının incelendiği üçüncü bölümde de belirtildiği gibi, diğer ülkeler üzerine yapılan çalışmalar bu faktörlerin tümünün ara ve yatırım malı ithalinde önem taşıdığı göstermektedir. Bu çerçevede, mevcut iktisat yazını ve diğer ülke deneyimleri;

- Küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte artan rekabet baskısı sonucu firmaların maliyetleri düşürme amacıyla “en ucuz” girdiyi kullanma çabası içine girdiğini,

- Dünya ekonomik sistemine yakın zaman önce entegre olan büyük ölçekli ülkelerin bazı hammadde ve malzemeyi doğal kaynak zenginliği veya ücret maliyetinin düşüklüğü gibi nedenlerle daha ucuza üretiyor olmasının bu süreci desteklediğini,
- Üretim ve kalite standartlarının ülkeler arasında yaygınlaşması, yerli firmaların kalite standartlarını ön planda tutan küresel üretim zincirlerine veya alıcı ağlarına artan oranda entegre olması veya kalite standartların yüksek olduğu pazarlara ihracat yapma isteğinin üretimde kullanılan ara ve yatırım malların “niteliğine” (kalitesine) olan duyarlılığı artırdığını,
- Ara ve yatırım malı ithalatı yoluyla firmaların başka ülkelerde geliştirilen ve bu (ara ve yatırım) mallarda içerilen yeni teknolojilere ulaşabileceğini (teknoloji transferi),
- Çokuluslu şirketlerin dikey uzmanlaşma yapısına sahip olması veya yabancı sermayeli kuruluşlarla mülkiyet bağının bulunması durumlarında yurt içinde bulunan birimin ithalat kararlarının etkilenebileceğini göstermektedir.

Yukarıdaki yapısal faktörler yanında, döviz kurunun gelişimi, üretim üzerindeki vergi ve benzeri yükler, ithalat tarifeleri gibi bir dizi başka unsur da ithal ve yerli ara ve yatırım mallarının göreceli fiyatlarını değiştirerek ithalat sürecini etkileyebilmektedir. Bunlara ek olarak, yurt dışından sağlanan kredi veya vadeli satış imkanları da firmaların ithalata yönelmesini özendirilmektedir.

Türkiye ekonomisinde ithal girdi kullanımına yönelik tartışmaların ağırlıkla kur gelişmeleri ve vergi gibi fiyata etki edebilecek unsurlar üzerinden yapıldığı, yapısal nedenlere yönelik çalışmaların ise oldukça sınırlı düzeyde olduğu görülmektedir. Bu alt bölümde, gerek iktisat yazınında gerekse güncel tartışmalarda öne sürülen faktörler bir bütün olarak ele alınıp firmaların hangi gerekçelerle ithal ara ve yatırım malları kullanımına yöneldikleri incelenecektir. Açıktır ki, üretimde kullanılan girdilerin hangi gerekçelerle yurt dışından temin edildiğinin ortaya konulması hem yaşanan sürecin daha iyi anlaşılması hem de bu sürecin neden olduğu sorunların giderilmesine yönelik politikaların geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Firmaların ithalata yönelme gerekçelerinin incelenmesine imkan verecek bir soru anket formunda bulunmaktadır. Bu kapsamda, firmalara halihazırda yaptıkları hammadde-malzeme ve makine-teçhizat ithalatının ne kadarlık bölümünün fiyat (maliyet), kalite, yurt içinden temin edememe, gibi 5 farklı faktörle ilişkili olduğu sorulmuştur. İthalata yönelimin nedenlerinin

somutlaştırılması amacıyla firmalardan ithalat kararlarına etki eden faktörlerin alt unsurlarını önem derecesine göre sıralaması da istenmiştir. Bu kapsamda, anket formuna eklenen bu alt unsurlar aşağıdaki gibidir:

1) Yurt Dışından Ucuza Temin:

- Döviz kurunun ucuzlaması,
- Çapraz kur gelişmeleri,
- Döviz kurunun istikrar kazanması,
- Çin ve Hindistan gibi ülkelerden ucuza temin imkanı (döviz kurunun etkisi hariç),
- Gümrük Birliğinin avantajları,
- Dahilde İşleme Rejiminin avantajları (sadece hammadde ve malzeme ithalatı için)

2) Yurt Dışından Kaliteli ve Kesintisiz Temin İmkânı:

- Diğer ülkelerden daha kaliteli nitelikte temin imkanı,
- Yurt dışından sürekli (kesintisiz) temin,
- Alıcı firmaların standart ve politikaları

3) Yurt İçi Üretim Miktarının Yetersizliği:

- Yurt içi üretimin olmaması,
- Yurt içi üretim miktarının yetersizliği (mevcut yurt içi üretimin iç talebi karşılayamaması)

4) Başka Şirketle İlişkiler:

- Yabancı ortağın ve/veya stratejik ortağın yurt dışında kurulu şirketinin olması,
- Firmayla mülkiyet bağı bulunan yurt dışında faaliyet gösteren başka şirketin/birimin olması

5) Yurt Dışından Sağlanan Kredi İmkânı

- Satıcı firmaların sunduğu ithalat kredisi ve/veya vadeli satış imkanı,
- Yabancı Eximbank, banka veya diğer finansman şirketlerinin sunduğu kredi

Yukarıdaki sorulara yönelik olarak ulaştığımız bilgilerin daha kolay incelenebilmesi amacıyla firmalarca alt unsurlara yönelik olarak yapılan sıralamanın rakamsallaştırılması da yapılmıştır. Birinci faktörün (yurt dışından ucuza temin) alt unsurlarına yönelik olarak yapılan sıralamadan ilk 3'ü baz alınmıştır. Alt unsurlara yönelik sıralama rakamsallaştırılırken;

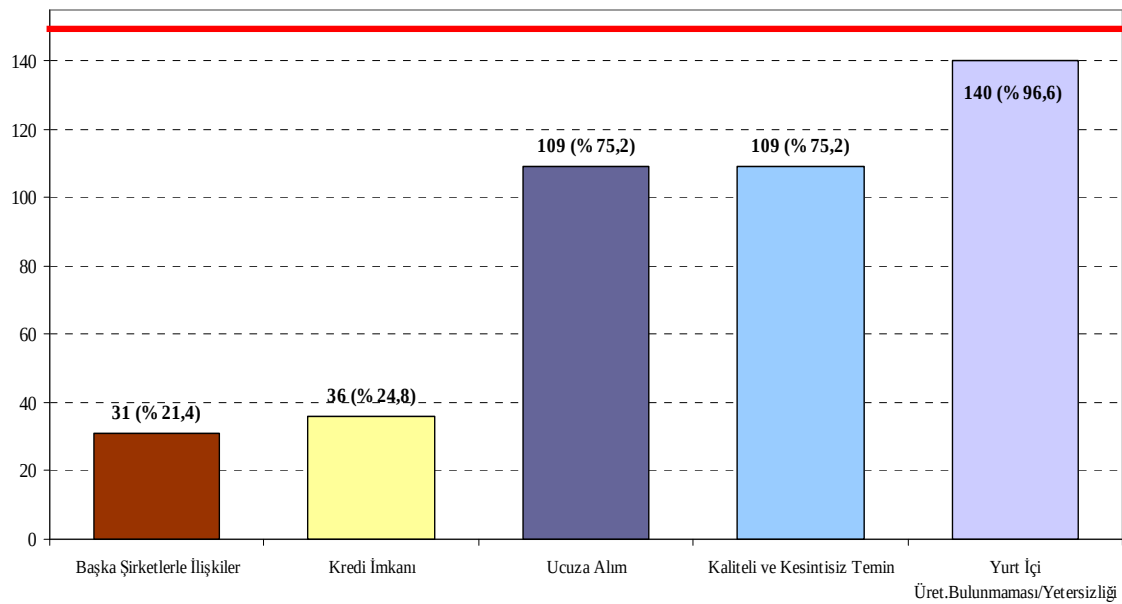
- Firma tarafından sadece bir alt unsurun önemli olduğu belirtilmiş ise bu unsura 1 puan,
- İki alt unsurun sıralamada bulunması durumunda birinciye 0,67, ikinciye 0,33 puan,
- Üç alt unsurun sıralandığı durumda, birinciye 0,5, ikinciye 0,33 ve üçüncüye 0,17 puan verilmiştir.

Anket sonuçlarının değerlendirilmesinden önce, yukarıda 5 madde halinde belirtilen hususların bazı durumlarda birbirlerinden ayrıştırılmasının oldukça güç olduğu vurgulanmalıdır. Anket çalışmasında bu sorunun girilmesine önem verildiğini ve firmalarda yapılan yüz yüze görüşmenin önemli bir bölümünün bu konuya odaklandırıldığını belirtmek isteriz.

Genel olarak, anket sonuçları, yurt içi üretimin bulunmaması veya mevcut üretim miktarının talebi karşılayamaması, daha kaliteli ara ve yatırım malı kullanma ihtiyacı, firmaların mülkiyet veya organizasyon yapısı gibi *fiyat (maliyet) dışı* faktörlerin hammadde-malzeme ve makine-teçhizat temininde *firmaları ithalata yönlendiren* temel unsurlar olduğuna işaret etmektedir.

Aşağıda bulunan Şekil 7.7 ve Şekil 7.8'te sunulan bilgiler anket kapsamında ulaşılan bilgileri özetler niteliktedir. Bu şekillerde anket kapsamındaki şirketlerin hammadde ve malzeme ile makine-teçhizat ithaline etki eden faktörlere yönelik genel değerlendirmeleri sunulmaktadır. Şekil 7.7 ve Şekil 7.8, hammadde ve malzeme ile makine ve teçhizattaki ithalat miktarına etki bakımından ilgili faktöre en az %5 veya üzeri derecede ağırlık veren firmalar baz alınarak hazırlanmıştır.

Şekil 7.7: Firmaları Hammadde ve Malzeme İthalatına Yönlendiren Faktörler (Firma Sayısı)

Kaynak: Anket sonuçları.

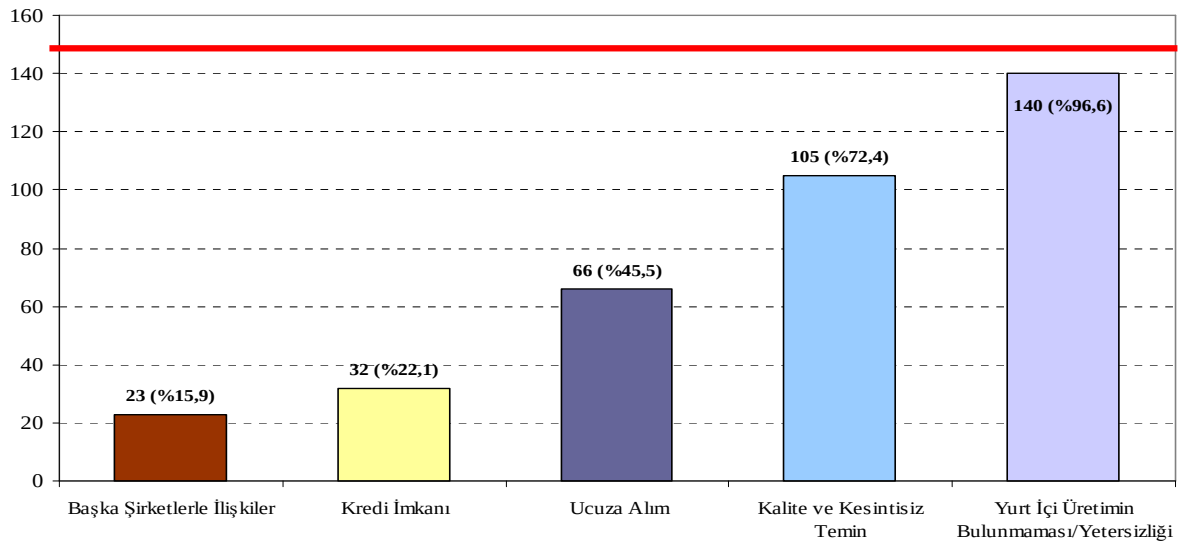
Not: Yatay çizgi anket kapsamındaki toplam firma sayısını (145) temsil etmektedir.

Hammadde ve malzemeye yönelik olarak, anket kapsamındaki 145 firmanın 140'ı (%96,6) yurt içi üretimin bulunmaması veya mevcut yurt içi üretim miktarının yetersiz olması (yurt içi arz miktarının iç talepten küçük olması) nedeninin, 109'u (%75,2) yurt dışında üretilen daha nitelikli (kaliteli) ara malını kullanma veya yurt içi üretimin ihtiyaçlarını kesintisiz olarak karşılayamaması gerekçesinin mevcut ithalatın en az %5 veya üzerindeki bir bölümüne karşılık geldiğini belirtmiştir. Aynı şekilde, 109 firma fiyat yönünden yurt içi üretimin benzer ithal ürünlere göre daha pahalı olduğunu vurgulamıştır. Bu unsurlara ek olarak, firmaların 36 adedi

(%24,8) satıcı firmaların sundukları vadeli satış ve/veya yabancı finansman kuruluşlarının sağladığı kredi imkanını ithalatı teşvik eden bir faktör olarak değerlendirmiştir. Görüşülen firmaların 31 adedi (%21,4) ise firmayla mülkiyet bağı/veya stratejik ortaklığı bulunan başka ülkelerde kurulu firmaların hammadde ve malzemenin bir bölümünün yurt dışından temin edilmesinde etkisi bulunduğunu belirtmiştir.

Makine-teçhizat ithalinde de temel yönlendirici faktörlerin yurt içi üretimin olmaması veya mevcut yurt içi üretim miktarının iç talebi karşılayamaması ile daha nitelikli (teknolojik yönden daha gelişmiş) makine-teçhizatı kullanma ihtiyacı olduğu görülmektedir. Hammadde ve malzemeye kıyasla, firmaların daha küçük bir bölümü maliyet (fiyat), kredi imkanı ve başka şirketlerle mülkiyet bağı faktörlerini ithalatı özendirici önemli bir etken olarak değerlendirmektedir.

Şekil 7.8: Firmaları Makine-Teçhizat İthalatına Yönlendiren Faktörler (Firma Sayısı)

Kaynak: Anket sonuçları.

Not: Yatay çizgi anket kapsamındaki toplam firma sayısını (145) temsil etmektedir.

Tablo 7.1’de hammadde-malzeme ve makine-teçhizat ithalatına etki edebilecek faktörlere firmaların verdikleri ağırlıkların farklı kriterlere göre hesaplanmış ortalama değerleri sunulmaktadır. Tablo 7.2 ve Tablo 7.3’te firmalarca ithalat kararlarına etki eden faktörlere verilen ağırlıkların sektörler itibarıyla basit ortalama değerleri yer almaktadır. Firmaların ithalata yönlendirici faktörlerin alt unsurlarına ilişkin olarak yaptıkları önceliklendirme Tablo 7.4’de, bu önceliklendirmenin rakamsallaştırılmış biçimi de Tablo 7.5’de bulunmaktadır. Söz konusu bilgilerin sektörler itibarıyla sunumu Tablo 7.6 ve Tablo 7.7’de yer almaktadır. Tabloların sunduğu bilgiler ithalata yönlendirici temel faktörlere yönelik başlıklar altında aşağıda ele alınmaktadır.

Tablo 7.1: Firmaları İthalata Yönlendiren Faktörler (Yüzde)

Sektörler	Daha Ucuza Temin	Daha Kaliteli ve Kesintisiz Temin	Yurt İçi Üretim Mik. Yetersizliği	Başka Şirketlerle İlişkiler	Yurt Dış. Sağlanan Kredi	Toplam
<i>Hammadde- Malzeme</i>						
Basit Ortalama	20,1	18,8	53,8	4,2	3,1	100,0
Firma Büyüklüğü Ağırlıklı Ortalama	12,6	15,1	61,4	9,6	1,3	100,0
Firma Büyüklüğü Ağırlıklı Ortalama-Petrol Hariç	15,9	19,1	51,2	12,2	1,6	100,0
Sektör Ağırlıklı Ortalama (*)	21,1	20,2	51,8	3,9	3,1	100,0
Sektör Ağırlıklı Ortalama-Petrol Hariç (*)	21,4	21,0	50,8	3,9	3,0	100,0
<i>Makine-Teçhizat</i>						
Basit Ortalama	8,0	19,1	65,3	3,9	3,7	100,0
Firma Büyüklüğü Ağırlık.Ort.	8,4	14,5	64,9	7,1	3,9	100,0
Firma Büyüklüğü Ağırlıklı Ortalama-Petrol Hariç	9,5	18,6	57,8	9,1	5,0	100,0
Sektör Ağırlıklı Ortalama (*)	8,1	18,6	65,0	4,0	4,2	100,0
Sektör Ağırlıklı Ortalama-Petrol Hariç (*)	8,1	19,0	64,5	4,3	4,2	100,0

Kaynak: Anket sonuçları.

(*) Anket kapsamında elde edilen sektörel ortalamalar ve TÜİK tarafından açıklanan Türkiye imalat sanayiinin geneline yönelik sektörel üretim payları kullanılarak hesaplanan değerdir. Bu değer Türkiye imalat sanayiinin geneline yönelik ithalata yönelimi gösterebileceği varsayılmıştır.

Tablo 7.2: Hammadde ve Malzeme Alımında Firmaları İthalata Yönlendiren Faktörler-Basit Ortalama- (Yüzde)

Sektörler	Daha Ucuza Temin	Daha Kaliteli ve Kesintisiz Olarak Temin	Yurt İçi Üretim Yetersizliği	Başka Şirketlerle İlişkiler	Yurt Dış. Sağlanan Kredi	Toplam
Tekstil-Giyim-Deri	42,3	18,9	33,4	0,5	5,0	100,0
Kağıt Ürü. ve Basım	8,3	19,2	68,3	3,3	0,8	100,0
Petrol-Kimya	13,5	8,5	70,0	3,5	4,5	100,0
Kauçuk-Plastik	22,0	22,5	53,5	2,0	0,0	100,0
Metal Dışı Min. Ür.	33,9	10,6	50,0	4,4	1,1	100,0
Ana Metal	13,0	27,5	58,5	0,0	1,0	100,0
İşlenmiş Metal	10,0	23,3	63,3	0,0	3,3	100,0
Makine İmalat	20,4	32,7	42,3	1,5	3,1	100,0
Elektrikli Makine	16,0	19,0	52,7	6,0	6,3	100,0
Elektronik	8,9	13,9	68,3	7,8	1,1	100,0
Motorlu Kara Taşıtları	11,2	22,7	44,6	19,2	2,3	100,0
Diğer Ulaşım Araçları	5,0	10,0	83,3	0,0	1,7	100,0
Mobilya	38,8	16,3	40,0	2,5	2,5	100,0
<i>İMALAT SANAYİİ</i>	<i>20,1</i>	<i>18,8</i>	<i>53,8</i>	<i>4,2</i>	<i>3,1</i>	<i>100,0</i>

Kaynak: Anket sonuçları.

Tablo 7.3: Makine-Teçhizat Alımında Firmaları İthalata Yönlendiren Faktörler- Basit Ortalama- (Yüzde)

Sektörler	Daha Ucuza Temin	Daha Kaliteli ve Kesintisiz Olarak Temin	Yurt İçi Üretimin Yetersizliği	Başka Şirketlerle İlişkiler	Yurt Dış. Sağlanan Kredi	Toplam
Tekstil-Giyim-Deri	6,5	15,7	71,5	2,4	3,9	100,0
Kağıt Ürü. ve Basım	0,0	19,2	70,8	1,7	8,3	100,0
Petro-Kimya	8,0	14,5	71,3	2,0	4,3	100,0
Kauçuk-Plastik	7,0	34,5	51,5	6,0	1,0	100,0
Metal Dışı Min. Ürün.	10,0	15,0	70,6	3,3	1,1	100,0
Ana Metal	14,0	22,0	56,5	0,0	7,5	100,0
İşlenmiş Metal	4,2	15,0	72,5	0,0	8,3	100,0
Makine İmalat	6,5	24,6	65,0	1,5	2,3	100,0
Elektrikli Makine	8,6	26,4	55,4	4,6	5,0	100,0
Elektronik	16,1	17,2	62,2	4,4	0,0	100,0
Motorlu Kara Taşıtları	6,7	13,3	58,8	18,8	2,5	100,0
Diğer Ulaşım Araçları	1,7	9,2	85,8	1,7	1,7	100,0
Mobilya	16,3	23,8	57,5	0,0	2,5	100,0
<i>İMALAT SANAYİİ</i>	<i>8,0</i>	<i>19,1</i>	<i>65,3</i>	<i>3,9</i>	<i>3,7</i>	<i>100,0</i>

Kaynak: Anket sonuçları.

Tablo 7.4: Hammadde ve Malzeme İthalatına Etki Eden Faktörler ve Firmaların Önceliklendirmesi (Firma Sayısı)

İthalat Kararına Etki Eden Faktörler	Hammadde-Malzeme				Makine-Teçhizat			
	1. Sıra	2. Sıra	3. Sıra	1-2-3 Sıra	1. Sıra	2. Sıra	3. Sıra	1-2-3 Sıra
Anket Kapsamındaki Firma Sayısı: 145								
1) Yurt Dışından Ucuza Temin	109	85	61	255	66	45	27	138
-Döviz Kurunun Ucuzlaması	39	21	13	73	30	17	4	51
-Çapraz Kur Gelişmeleri	2	3	11	16	0	9	2	11
-Döviz Kurunun İstikrar Kazanması	4	8	7	19	2	8	9	19
-Çin ve Hindistan Gibi Ülk.Ucuza Temin İmkânı (Döviz kurunun etkisi hariç)	39	17	7	63	22	8	4	34
-Gümrük Birliğinin Avantajları	7	23	12	42	12	3	8	23
-Dahilde İşleme Rejiminin Avantajları	18	13	11	42	-	-	-	-
2) Yurt Dışından Kaliteli ve Kesintisiz Temin	109	90	51	250	105	63	33	201
-Diğer Ülk. Daha Kaliteli Nitelikte Temin	61	24	16	101	84	9	8	101
-Yurt Dış. Sürekli (kesintisiz) Temin	19	44	15	78	10	34	10	54
-Alıcı Firm. Standart ve Politikaları	29	22	20	71	11	20	15	46
3) Yurt İçi Üretim Mik. Yetersizliği	140	74	-	214	140	56	-	196
-Yurt İçi Üretimin Olmaması	83	30	-	113	125	12	-	137
-Yurt İçi Üretimin Yetersizliği	57	44	-	101	15	44	-	59
4) Başka Şirketlerle İlişkiler	31	9	-	40	23	5	-	28
-Yabancı Ortağın ve/veya Stratejik Ort. Yurt Dış.Kurulu Şirketinin Olması	24	4	-	28	18	3	-	21
-Firmayla Mülkiyet Bağı Bulunan Yurt Dışında Faaliyet Göş. Başka Şirketin/Birimin Olması	7	5	-	12	5	2	-	7
5) Yurt Dışından Sağlanan Kredi	36	16	-	52	32	16	-	48
-Satıcı Firmaların Sunduğu İthalat Kredisi ve/veya Vadeli Satış İmkânı	27	4	-	31	18	6	-	24
-Yabancı Eximbank, Banka veya Diğer Finan. Şirketlerinin Sunduğu Kredi	9	12	-	21	14	10	-	24

Kaynak: Anket sonuçları.

Tablo 7.5: Hammadde ve Malzeme İthalatına Etki Eden Faktörler ve Firmaların Önceliklendirmesi (Yüzde Dağılım)

İthalat Kararına Etki Eden Faktörler	Hammadde-Malzeme				Makine-Teçhizat			
	1. Sıra	2. Sıra	3. Sıra	1-2-3 Sıra	1. Sıra	2. Sıra	3. sıra	1-2-3 Sıra
Anket Kapsamındaki Firma Sayısı: 145								
1) Yurt Dışından Ucuza Temin	75,2	58,6	42,1	175,9	45,5	31,0	18,6	95,2
-Döviz Kurunun Ucuzlaması	26,9	14,5	9,0	50,3	20,7	11,7	2,8	35,2
-Çapraz Kur Gelişmeleri	1,4	2,1	7,6	11,0	0,0	6,2	1,4	7,6
-Döviz Kurunun İstikrar Kazanması	2,8	5,5	4,8	13,1	1,4	5,5	6,2	13,1
-Çin ve Hindistan Gibi Ülk.Ucuza Temin İmkânı (Döviz kurunun etkisi hariç)	26,9	11,7	4,8	43,4	15,2	5,5	2,8	23,4
-Gümrük Birliğinin Avantajları	4,8	15,9	8,3	29,0	8,3	2,1	5,5	15,9
-Dahilde İşleme Rejiminin Avantajları	12,4	9,0	7,6	29,0	-	-	-	-
2) Yurt Dışından Kaliteli ve Kesintisiz Temin	75,2	62,1	35,2	172,4	72,4	43,4	22,8	138,6
-Diğer Ülk. Daha Kaliteli Nitelikte Temin	42,1	16,6	11,0	69,7	57,9	6,2	5,5	69,7
-Yurt Dış. Sürekli (kesintisiz) Temin	13,1	30,3	10,3	53,8	6,9	23,4	6,9	37,2
-Alıcı Firm. Standart ve Politikaları	20,0	15,2	13,8	49,0	7,6	13,8	10,3	31,7
3) Yurt İçi Üretim Mik. Yetersizliği	96,6	51,0	-	147,6	96,6	38,6	-	135,2
-Yurt İçi Üretimin Olmaması	57,2	20,7	-	77,9	86,2	8,3	-	94,5
-Yurt İçi Üretimin Yetersizliği	39,3	30,3	-	69,7	10,3	30,3	-	40,7
4) Başka Şirketlerle İlişkiler	21,4	6,2	-	27,6	15,9	3,4	-	19,3
-Yabancı Ortağın ve/veya Stratejik Ort. Yurt Dış.Kurulu Şirketinin Olması	16,6	2,8	-	19,3	12,4	2,1	-	14,5
-Firmayla Mülkiyet Bağı Bulunan Yurt Dışında Faaliyet Göş. Başka Şirketin/Birimin Olması	4,8	3,4	-	8,3	3,4	1,4	-	4,8
5) Yurt Dışından Sağlanan Kredi	24,8	11,0	-	35,9	22,1	11,0	-	33,1
-Satıcı Firmaların Sunduğu İthalat Kredisi ve/veya Vadeli Satış İmkânı	18,6	2,8	-	21,4	12,4	4,1	-	16,6
-Yabancı Eximbank, Banka veya Diğer Finan. Şirketlerinin Sunduğu Kredi	6,2	8,3	-	14,5	9,7	6,9	-	16,6

Kaynak: Anket sonuçları.

Tablo 7.6: Hammadde ve Malzeme İthalatına Etki Eden Faktörler (Basit Ortalama)-1

İthalat Kararına Etki Eden Faktörler	Tekstil-Giyim-Deri	Kağıt - Basım	Petrol-Kimya	Kauçuk-Plastik	Metal Dışı Mineral Ürünler	Ana Metal	İşlenmiş Metal
Anket Kapsamındaki Firma Sayısı	24	6	20	10	9	10	6
1) Yurt Dışından Ucuza Temin							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	20	5	16	10	6	6	3
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	42,3	8,3	13,5	22,0	33,9	13,0	10,0
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Döviz Kurunun Ucuzlaması	37,9	36,6	25,0	32,3	50,9	11,5	22,5
-Çapraz Kur Gelişmeleri	4,1	6,6	0,0	6,5	8,4	4,6	0,0
-Döviz Kurunun İstikrar Kazanması	0,0	15,1	13,5	6,8	0,0	0,0	0,0
-Çin ve Hindistan Gibi Ülk.Ucuza Temin İmkânı (Döviz kurunun etkisi hariç)	45,1	23,3	34,4	14,8	30,1	43,7	16,5
-Gümrük Birliğinin Avantajları	3,5	18,4	16,0	18,2	6,6	7,6	16,5
-Dahilde İşleme Rejiminin Avantajları	9,5	0,0	11,2	21,5	3,9	32,6	44,5
2) Yurt Dışından Kaliteli ve Kesintisiz Temin							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	16	4	11	10	5	9	6
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	18,9	19,2	8,5	22,5	10,6	27,5	23,3
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Diğer Ülk. Daha Kaliteli Nitelikte Temin	48,9	50,7	60,3	51,5	86,0	37,0	49,1
-Yurt Dış. Sürekli (kesintisiz) Temin	21,3	37,4	29,9	30,3	6,9	44,2	31,9
-Alıcı Firm. Standart ve Politikaları	29,8	11,8	9,8	18,2	7,1	18,8	19,1
3) Yurt İçi Üretim Mik. Yetersizliği							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	20	6	20	10	9	10	6
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	33,4	68,3	70,0	53,5	50,0	58,5	63,3
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Yurt İçi Üretim Olmaması	61,3	47,6	59,6	57,7	64,4	27,1	50,9
-Yurt İçi Üretim Yetersizliği	38,7	52,4	40,4	42,3	35,6	72,9	49,1
4) Başka Şirketlerle İlişkiler							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	2	2	4	2	2	0	0
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	0,5	3,3	3,5	2,0	4,4	0,0	0,0
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-	-
-Yabancı Ortağın ve/veya Stratejik Ort. Yurt Dış.Kurulu Şirketinin Olması	33,5	100,0	100,0	50,0	100,0	-	-
-Firmayla Mülkiyet Bağı Bulunan Yurt Dışında Faaliyet Göş. Başka Şirketin/Birimin Olması	66,5	0,0	0,0	50,0	0,0	-	-
5) Yurt Dışından Sağlanan Kredi							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	9	1	7	0	1	1	1
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	5,0	0,8	4,5	0,0	1,1	1,0	3,3
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	-	100,0	100,0	100,0
-Satıcı Firmaların Sunduğu İthalat Kredisi ve/veya Vadeli Satış İmkânı	69,7	67,0	57,5	-	0,0	100,0	83,5
-Yabancı Eximbank, Banka veya Diğer Finan. Şirketlerinin Sunduğu Kredi	30,3	33,0	42,5	-	100,0	0,0	16,5

Kaynak: Anket sonuçları.

Tablo 7.6: Hammadde ve Malzeme İthalatına Etki Eden Faktörler (Basit Ortalama)-2

İthalat Kararına Etki Eden Faktörler	Makine İmalat	Elektrikli Makine	Elektronik	Motorlu Kara Taşıtları	Diğer Ulaşım Araçları	Mabilya	İMALAT SANAYİ
Anket Kapsamındaki Firma Sayısı	13	15	9	13	6	4	145
1) Yurt Dışından Ucuza Temin							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	11	12	4	9	4	3	109
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	20,4	16,0	8,9	11,2	5,0	38,8	20,1
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Döviz Kurunun Ucuzlaması	29,8	28,3	41,6	28,8	5,5	14,1	32,6
-Çapraz Kur Gelişmeleri	5,7	4,9	0,0	0,0	14,2	0,0	4,1
-Döviz Kurunun İstikrar Kazanması	2,6	9,8	12,4	10,4	0,0	27,7	5,4
-Çin ve Hindistan Gibi Ülk.Ucuza Temin İmkânı (Döviz Kuru Etkisi Hariç)	31,8	35,1	33,4	20,6	41,7	58,2	36,3
-Gümrük Birliğinin Avantajları	11,0	11,1	10,5	23,0	35,8	0,0	9,5
-Dahilde İşleme Rejiminin Avantajları	19,1	10,8	2,1	17,2	2,8	0,0	12,2
2) Yurt Dışından Kaliteli ve Kesintisiz Temin							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	12	11	7	11	5	2	109
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	32,7	19,0	13,9	22,7	10,0	16,3	18,8
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Diğer Ülk. Daha Kaliteli Nitelikte Temin	47,0	48,9	42,9	35,3	40,3	33,0	47,4
-Yurt Dış. Sürekli (kesintisiz) Temin	23,2	20,2	26,4	20,8	25,0	32,2	26,3
-Alıcı Firm. Standart ve Politikaları	29,8	30,9	30,7	43,9	34,8	34,8	26,3
3) Yurt İçi Üretim Mik. Yetersizliği							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	13	15	9	13	6	3	140
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	42,3	52,7	68,3	44,6	83,3	40,0	53,8
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Yurt İçi Üretimin Olmaması	64,6	52,4	92,0	79,8	63,7	46,0	60,1
-Yurt İçi Üretimin Yetersizliği	35,4	47,6	8,0	20,3	36,3	54,0	39,9
4) Başka Şirketlerle İlişkiler							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	2	4	3	9	0	1	31
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	1,5	6,0	7,8	19,2	0,0	2,5	4,2
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	-	100,0	100,0
-Yabancı Ortağın ve/veya Stratejik Ort. Yurt Dış.Kurulu Şirketinin Olması	83,5	36,8	100,0	74,8	-	33,0	75,6
-Firmayla Mülkiyet Bağlı Bulunan Yurt Dışında Faaliyet Göş. Başka Şirketin/Birimin Olması	16,5	63,2	0,0	25,2	-	67,0	24,4
5) Yurt Dışından Sağlanan Kredi							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	3	6	1	3	1	1	36
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	3,1	6,3	1,1	2,3	1,7	2,5	3,1
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Satıcı Firmaların Sunduğu İthalat Kredisi ve/veya Vadeli Satış İmkânı	83,5	77,3	0,0	39,0	67,0	33,0	65,2
-Yabancı Eximbank, Banka veya Diğer Finansman Şirketlerinin Sunduğu Kredi	16,5	22,7	100,0	61,0	33,0	67,0	34,8

Kaynak: Anket sonuçları.

Tablo 7.7: Makine-Teçhizat İthalatına Etki Eden Faktörler (Basit Ortalama)-1

İthalat Kararına Etki Eden Faktörler	Tekstil- Giyim- Deri	Kağıt - Basım	Petrol- Kimya	Kauçuk- Plastik	Metal Dışı Mineral Ürünler	Ana Metal	İşlenmiş Metal
Anket Kapsamındaki Firma Sayısı	24	6	20	10	9	10	6
1) Yurt Dışından Ucuza Temin							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	9	0	12	4	4	5	2
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	6,5	0,0	8,0	7,0	10,0	14,0	4,2
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	0,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Döviz Kurunun Ucuzlaması	73,2	0,0	46,9	56,2	68,4	14,1	53,6
-Çapraz Kur Gelişmeleri	3,7	0,0	1,1	2,4	11,0	0,0	0,0
-Döviz Kurunun İstikrar Kazanması	0,9	0,0	8,3	26,0	14,9	7,3	0,0
-Çin ve Hindistan Gibi Ülk.Ucuza Temin İmkânı (Döviz Kuru Etkisi Hariç)	19,4	0,0	35,3	8,3	5,7	64,3	20,0
-Gümrük Birliğinin Avantajları	2,8	0,0	8,4	7,1	0,0	14,3	26,4
-Dahilde İşleme Rejiminin Avantajları	-	-	-	-	-	-	-
2) Yurt Dışından Kaliteli ve Kesintisiz Temin							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	16	4	13	9	7	9	4
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	15,7	19,2	14,5	34,5	15,0	22,0	15,0
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Diğer Ülk. Daha Kaliteli Nitelikte Temin	74,0	73,9	65,4	69,2	75,4	73,7	70,2
-Yurt Dış. Sürekli (kesintisiz) Temin	13,4	8,9	17,1	25,8	14,8	12,8	29,8
-Alıcı Firm. Standart ve Politikaları	12,6	17,2	17,5	4,9	9,8	13,5	0,0
3) Yurt İçi Üretim Mik. Yetersizliği							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	23	6	20	9	9	10	6
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	71,5	70,8	71,3	51,5	70,6	56,5	72,5
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Yurt İçi Üretimin Olmaması	93,5	89,9	84,0	85,8	85,4	68,6	68,6
-Yurt İçi Üretimin Yetersizliği	6,5	10,1	16,0	14,2	14,6	31,4	31,4
4) Başka Şirketlerle İlişkiler							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	1	1	3	2	1	0	0
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	2,4	1,7	2,0	6,0	3,3	0,0	0,0
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-	-
-Yabancı Ortağın ve/veya Stratejik Ort. Yurt Dış.Kurulu Şirketinin Olması	100,0	100,0	100,0	88,8	100,0	-	-
-Firmayla Mülkiyet Bağlı Bulunan Yurt Dışında Faaliyet Göş. Başka Şirketin/Birimin Olması	0,0	0,0	0,0	11,2	0,0	-	-
5) Yurt Dışından Sağlanan Kredi							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	6	3	5	1	1	3	4
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	3,9	8,3	4,3	1,0	1,1	7,5	8,3
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Satıcı Firmaların Sunduğu İthalat Kredisi ve/veya Vadeli Satış İmkânı	55,7	56,8	36,0	33,0	0,0	26,8	59,8
-Yabancı Eximbank, Banka veya Diğer Finan. Şirketlerinin Sunduğu Kredi	44,3	43,2	64,0	67,0	100,0	73,2	40,2

Kaynak: Anket sonuçları.

Tablo 7.7: Makine-Teçhizat İthalatına Etki Eden Faktörler (Basit Ortalama)-2

İthalat Kararına Etki Eden Faktörler	Makine İmalat	Elektrikli Makine	Elektronik	Motorlu Kara Taşıtları	Diğer Ulaşım Araçları	Mabilya	İMALAT SANAYİ
Anket Kapsamındaki Firma Sayısı	13	15	9	13	6	4	145
1) Yurt Dışından Ucuza Temin							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	7	9	5	6	1	2	66
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	6,5	8,6	16,1	6,7	1,7	16,3	8,0
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Döviz Kurunun Ucuzlaması	52,9	10,4	63,2	40,2	17,0	43,9	47,3
-Çapraz Kur Gelişmeleri	3,9	9,0	4,6	0,0	33,0	0,0	3,8
-Döviz Kurunun İstikrar Kazanması	4,0	5,6	9,2	16,7	0,0	15,2	8,8
-Çin ve Hindistan Gibi Ülk.Ucuza Temin İmkânı (Döviz Kuru Etkisi Hariç)	21,6	49,3	12,7	14,3	0,0	40,8	28,4
-Gümrük Birliğinin Avantajları	17,6	25,8	10,4	28,8	50,0	0,0	11,7
-Dahilde İşleme Rejiminin Avantajları	-	-	-	-	-	-	-
2) Yurt Dışından Kaliteli ve Kesintisiz Temin							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	9	13	6	9	2	4	105
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	24,6	26,4	17,2	13,3	9,2	23,8	19,1
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Diğer Ülk. Daha Kaliteli Nitelikte Temin	52,3	54,9	43,3	55,3	48,8	48,9	63,0
-Yurt Dış. Sürekli (kesintisiz) Temin	28,4	21,9	26,6	18,7	39,2	36,7	21,1
-Alıcı Firm. Standart ve Politikaları	19,3	23,3	30,1	26,1	12,0	14,3	15,9
3) Yurt İçi Üretim Mik. Yetersizliği							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	13	13	9	12	6	4	140
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	65,0	55,4	62,2	58,8	85,8	57,5	65,3
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Yurt İçi Üretimin Olmaması	85,1	75,4	97,1	85,0	92,0	88,3	85,3
-Yurt İçi Üretimin Yetersizliği	14,9	24,6	2,9	15,0	8,0	11,7	14,7
4) Başka Şirketlerle İlişkiler							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	2	3	1	8	1	0	23
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	1,5	4,6	4,4	18,8	1,7	0,0	3,9
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-	100,0
-Yabancı Ortağın ve/veya Stratejik Ort. Yurt Dış.Kurulu Şirketinin Olması	100,0	58,8	100,0	59,4	100,0	-	76,7
-Firmayla Mülkiyet Bağlı Bulunan Yurt Dışında Faaliyet Göst. Başka Şirketin/Birimin Olması	0,0	41,2	0,0	40,6	0,0	-	23,3
5) Yurt Dışından Sağlanan Kredi							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	2	4	0	1	1	1	32
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	2,3	5,0	0,0	2,5	1,7	2,5	3,7
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	-	100,0	100,0	100,0	100,0
-Satıcı Firmaların Sunduğu İthalat Kredisi ve/veya Vadeli Satış İmkânı	100,0	59,7	-	33,0	67,0	67,0	50,1
-Yabancı Eximbank, Banka veya Diğer Finansman Şirketlerinin Sunduğu Kredi	0,0	40,3	-	67,0	33,0	33,0	49,9

Kaynak: Anket sonuçları.

Firmaları İthalata Yönlendiren Faktörler³⁴

Yurt İçinde Üretilen Ara ve Yatırım Mallarının Göreli Olarak Pahalı Olması

Üretilen malın fiyatı firmaların iç ve dış piyasalarda rekabet gücüne etki eden temel faktörlerden birisidir. Özellikle üretilen malın *homojen* olduğu durumlarda, “fiyat” piyasa başarısında belirleyici bir rol oynamaktadır. Yurt içinde üretilen ara ve yatırım mallarının fiyatının dünya fiyatlarının üzerinde olması durumunda, üretim süreçlerinde bu malları kullanan firmalar ithalata yönelebilecektir.³⁵

Anket sonuçlarına göre, firmalar ara malı (hammadde ve malzeme) ithalatının % 20,1’lik, yatırım (makine-teçhizat) malı ithalatının ise %8’lik bölümünü fiyat/maliyet kaygısıyla yapmaktadır. Diğer bir ifadeyle, firmalar yurt içinde üretilen ara ve yatırım mallarının fiyatının gerilemesi durumunda da bu malların çok önemli bir bölümünü ithalat yoluyla karşılamaya devam edeceklerini belirtmiştir. Anket kapsamındaki firmaların (üretim hacmi) ağırlıklı ortalaması hesaplandığında bu değerler, sırasıyla, %12,6 ve %8,4 olmaktadır. Anket kapsamında elde edilen veriler ve Türkiye imalat sanayiinin geneline yönelik sektörel üretim payları birlikte dikkate alındığında, bu oranlar önemli bir değişim göstermemektedir.

Ucuza hammadde ve malzeme temin etmek amacıyla ithalata yönelmenin tekstil-giyim-deri, mobilya ve metal dışı mineral ürünler sektörlerinde görece yüksek, diğer ulaşım araçları, kağıt ve basım, elektronik, ana ve işlenmiş metal, petrol-kimya gibi sektörlerde oldukça sınırlı olduğu görülmektedir (bkz. Şekil 7.9). Makine-teçhizat ithalinde ise bu faktörün mobilya, elektronik ve ana metal sektörlerinde görece yüksek, kağıt ürünleri ve basım, diğer ulaşım araçları ve işlenmiş metal sektörlerinde oldukça sınırlı olduğu dikkati çekmektedir.

Öte yandan, ara ve yatırım mallarının yurt dışından daha ucuza elde edilmesinde, döviz kuru gelişmelerinin yanında, Çin ve Hindistan gibi ülkelerden ucuza temin imkanı, Gümrük Birliği’ne geçiş ve dahilde işleme rejiminin (sadece ara malları için)³⁶ de etkili olduğu öne sürülmüştür. Birçok firma, Çin ve Hindistan gibi ucuz emeğe sahip ülkelerde üretim ölçeğinin

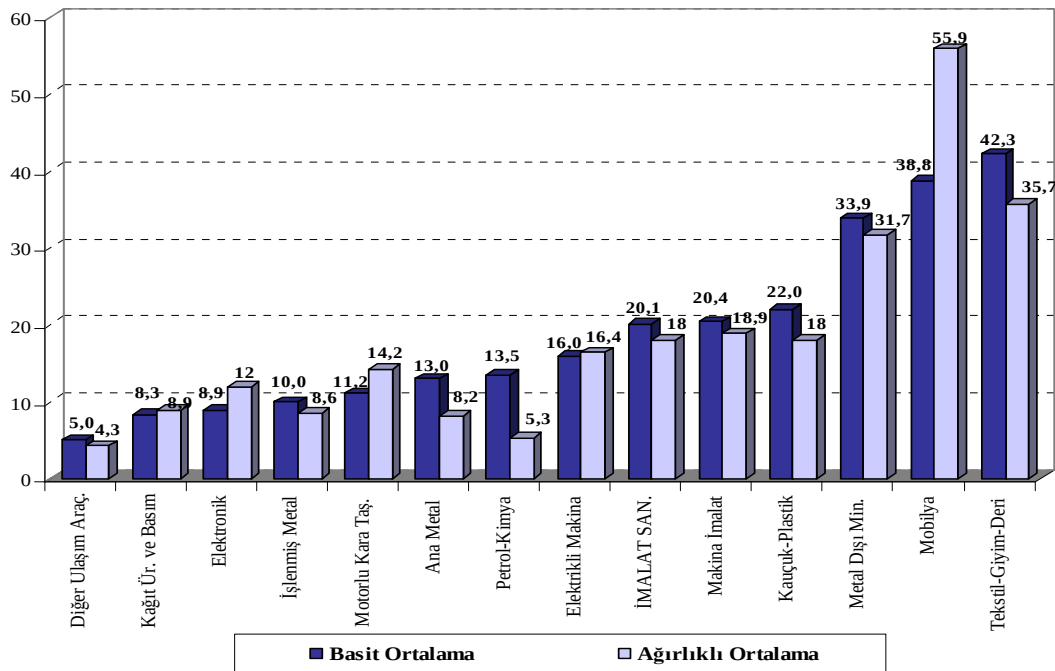
³⁴ Firmalar ithalat kararlarına etki eden faktörleri değerlendirirken çoğunlukla doğrudan yaptıkları ithalatı baz almıştır. Bu itibarla, yurt içinden temin edilen ara ve yatırım mallarında dolaylı olarak bulunan ithal girdiler değerlendirme dışı kalmıştır.

³⁵ Homojen ürünlerin fiyatının (maliyetinin) kalıcı olarak Dünya fiyatının üzerinde olması, ülkenin bu malın üretiminde rekabetçi üstünlüğe sahip olmadığını göstermektedir. Bu itibarla, fiyat boyutu, ülkenin dış ticarete uzmanlaşma yapısıyla yakından ilgili olup, aynı zamanda mevcut uzmanlaşma yapısından yeni uzmanlaşma yapısına geçişi sağlayan temel mekanizmalardan birisidir.

³⁶ Firmalar dahilde işleme rejiminin (ihraç edilecek malların üretiminde kullanılacak ara malı (hammadde ve malzeme) ithalatının vergiden muaf olması) ithalatı özendirdiği görüşündedir. Yakın geçmişte, ihraç edilecek malların üretiminde kullanılan yerli ara malı için de vergi muafiyeti getirilmiş olmasına rağmen, bürokratik süreçlerin uzunluğu nedeniyle, firmaların yerli ara malına yönelmediği belirtilmiştir. Öte yandan, firmalar dahilde işleme rejiminin istismar edildiği konusunda hemfikirlerdir.

büyük olması (ölçek ekonomisi avantajı), işgücü, enerji, kira, vergi ve sosyal güvenlik primi gibi maliyet unsurlarının düşüklüğü, kamu ve yarı kamu niteliğindeki firmalarca sağlanan ucuz hammadde ve malzeme imkanı gibi nedenlerle önemli maliyet avantajının bulunduğu ve bu avantajın sadece kur düzeyinin farklı gelişimiyle giderilmesinin güç olduğunu vurgulamıştır. Nitekim, anket kapsamındaki 145 firmanın 109'u (%75,2) fiyat unsurunu ara malı ithalinde etkili bir faktör olarak değerlendirmesine karşın, bu firmaların sadece 39'u (%26,9) döviz kuru gelişimini yurt içi ara mallarının fiyatlarını kapsamlı bir biçimde etkileyebilecek (ucuzluk nedeniyle yapılan ithalattan vazgeçirebilecek) birinci derecede öncelikli faktör olarak görmektedir (bkz. Tablo 7.4 ve Tablo 7.5). Öte yandan, aynı sayıdaki başka bir firma grubuna göre, ithal ara mallarının ucuz olmasını sağlayan temel faktör Çin ve Hindistan gibi ülkelerde bu malların yukarıda değinilen nedenlerle ucuza üretilmekte oluşudur. Bunların yanısıra, 18 firma (%12,4) öncelikli olarak dahilde işleme rejiminin avantajları ve 7 firma (%4,8) da Gümrük Birliğinin avantajları nedeniyle göreceli fiyatı düşen ara mallarını ithal ettiklerini öne sürmüştür.

Şekil 7.9: Ucuza Temin Amacıyla Yapılan Hammadde ve Malzeme İthalatı Oranları (Yüzde)

Kaynak: Anket sonuçları.

İthal ara mallarında ucuzluğa neden olan ilk üç faktöre yönelik rakamsallaştırma sonuçları Tablo 7.5'da sunulmaktadır. Anket kapsamındaki firmaların (basit) ortalaması dikkate

alındığında, ithal ara mallarının benzeri yerli ara mallarına göre daha ucuz olmasına en fazla etki yapan faktörün Çin ve Hindistan gibi ülkelerden ucuza temin imkanı (kur etkisi hariç) (%36,3) olduğu görülmüştür. Bunu takiben, sırasıyla, döviz kurunun ucuzlaması (%32,6), dahilde işleme rejiminin avantajları (%12,2) ve Gümrük Birliği'nin avantajları (%9,5) etkili olan diğer başlıca faktörler olarak değerlendirilmektedir. Firmaların ağırlıklı ortalaması dikkate alındığında, Çin ve Hindistan gibi ülkelerden ucuza temin imkanının önemi %42,8 ile daha öncelikli bir konuma gelmektedir (bkz. Tablo Ek 7.6).

Ucuzluk faktörü yatırım mallarının ithalinde sınırlı bir etkiye (%8) sahip olmakla birlikte, bu malların benzeri yerli yatırım mallarına göre ucuzlamasındaki faktörün ağırlıkla döviz kurunun gelişiminden kaynaklandığı belirtilmiştir. Bazı firmalar, mevcut durumda genel olarak daha basit teknolojileri içeren yerli makine ve teçhizatın benzer nitelikleri taşıyan ithal mallara göre daha ucuz olduğunu, Türk Lirasının değer kaybetmesi durumunda bu yatırım mallarını üreten yerli firmaların kârlılık oranında ve bu alana yönelik yatırımlarda artış meydana gelebileceğini belirtmiştir. Nitekim, anket kapsamındaki firmaların 66'sına (%30) göre "ucuzluk" yatırım mallarının ithaline etki etmekte, söz konusu ucuzluğu bu firmaların 30 tanesi öncelikle döviz kuru gelişmeleriyle, 22 tanesi öncelikle Çin ve Hindistan gibi ülkelerde daha düşük maliyetle üretilmesiyle ve 12 tanesi ise öncelikle Gümrük Birliğinin avantajlarıyla ilişkilendirmiştir (bkz. Tablo 7.4). İthal yatırım mallarının ucuzluğuna neden olan alt faktörler rakamsallaştırıldığında, söz konusu ucuzluğa en önemli katkının döviz kurunun ucuzlamasından (%47,3) ve Çin ve Hindistan gibi ülkelerden ucuza temin edilmesinden (%28,4) kaynaklandığı görülmektedir (bkz. Tablo 7.5). Firmaların ağırlıklı ortalamaları dikkate alındığında bu sonuçlar önemli bir farklılık göstermemektedir (bkz. Tablo Ek 7.4 ve Tablo Ek 7.7).

Döviz kuru gelişiminin ithal ara malı kullanımını teşvik ettiği yönündeki görüş ağırlıkla tekstil-giyim-deri-ayakkabı gibi görece emek yoğun sektörlerdeki firmalar tarafından dile getirilmiştir. Diğer yandan, bu grupta yer alan firmalardan büyük ölçekli, küresel alıcılarla daha güçlü bağı bulunan veya daha üst segmentlere yönelik üretim yapanların (pamuklu veya sentetik ürünler yerine yünlü mamüller üretenler) fiyat etkisinden ziyade kaliteli hammadde-malzeme kullanma ve yurt içi üretimin yeterli düzeyde bulunmaması nedeniyle ithalata yöneldiklerini vurgulamaları dikkat çekmiştir. Ucuzluğu nedeniyle ara malı ithaline yöneldiklerini belirten mobilya sektöründe ise Çin ve Hindistan gibi ülkelerden ucuza temin imkanının temel yönlendirici faktör olduğu öne sürülmüştür.

Daha Kaliteli Ara ve Yatırım Malı Kullanma ve Kesintisiz Temin

Üretilen malın kalitesi ile bu malın üretiminde kullanılan ara ve yatırım mallarının kalitesi arasında yakın bir ilişki vardır. Küreselleşme ve AB'ye tam üyelik süreciyle birlikte ön plana çıkan üretim ve kalite standartlarına yönelik düzenlemeler, kaliteye duyarlılığın yüksek olduğu pazarlara (daha fazla) üretim yapılmaya başlanması, büyük ölçekli *küresel alıcıların*³⁷ veya *küresel üretim zincirlerinin* getirdiği kalite standartları gibi faktörler üretimde kullanılan ara ve yatırım mallarının kalitesine ilişkin kaygıları artırarak firmaları ithalata yönlendirebilmektedir. Diğer yandan, firma müşterileri kimi zaman kalite kaygısıyla, kimi zaman da sosyal ve politik nedenlerle satın alacakları malın içeriğindeki bazı hammadde ve malzemenin belirli bir firma veya ülkeden alınması koşulunu getirebilmektedir. Bunlara ek olarak, ara ve yatırım mallarının kalitesi içerdikleri teknolojinin niteliğini de yansıttığından, bu malların ithalatı önemli teknoloji transfer yöntemi olarak görülmektedir. Nitekim, diğer ülkeler üzerine yapılan çalışmalar teknoloji taransferi amacının ithalat kararlarında büyük önem taşıdığını teyit etmektedir.

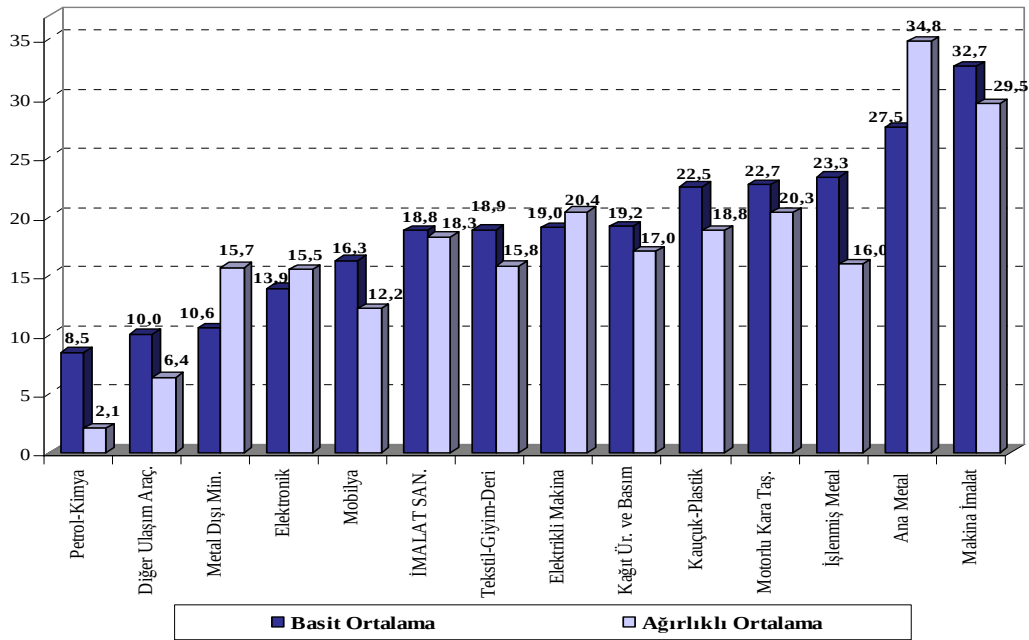
Anket sonuçlarına göre “daha kaliteli ara ve yatırım malı kullanma” ihtiyacı firmaları ithalata yönlendiren önemli bir faktördür. Anket kapsamındaki firmalardan 109 adedi (%75,2'si) yaptıkları ara malı ithalatının, 105'i ise (%72,4'ü) yatırım malı ithalatının bir bölümünün kalite kaygısıyla ilişkili olduğunu belirtmiştir. Anket kapsamındaki firmalara göre hem ara malı hem de makine-teçhizat ithalatının yaklaşık %20'lik bölümü bu etki nedeniyle yapılmaktadır. Genel olarak firmalar, ülkemizde üretilen pamuk, demir-çelik gibi bazı ürünlerin kalitesini olumlu olarak değerlendirirken, bazı kimya ürünleri ve deri gibi temel ara mallarında ve üretim yeteneği yeterince gelişmemiş yan sanayilerce üretilen bazı ara ve yatırım malının kalitesinin yeterli düzeyde olmadığını öne sürmüştür (benzer tespitlerde bulunan çalışmaların bulguları için bkz. bölüm 7.5). Nitekim, anket kapsamındaki firmaların ürettikleri malın kalitesi ile bu malın üretimde kullandıkları ara ve yatırım malının kalitesi arasında bire-bir ilişki kurdukları görülmüştür. Diğer bir ifadeyle, firmalar üretimde kullandıkları ara ve yatırım malın kalitesini ürettikleri malın kalitesinin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirmektedir. Bu itibarla, anket kapsamındaki firmaların bir bölümü sanayinin katmanları arasında ölçek, üretim ve kalite standartları gibi açılardan önemli farklılıklar bulunduğu ve bu durumun ithalatı özendirici etkide bulunduğu görüşündedir.

³⁷ Doğrudan üretim faaliyeti olmayan veya sınırlı düzeyde olan, ağırlıklı ürünlerin pazarlanmasında uzmanlaşmış, küresel ölçekte faaliyet gösteren firmalar (küresel alıcılar) son yıllarda yaygınlık kazanmıştır. Bu firmalar çoğunlukla tekstil, giyim, deri, mobilya gibi sektörlerde bulunmaktadır. Küresel alıcılar, yerli firmaların büyük ölçekli üretim yaparak dış pazarlara açılmasına ve uluslararası standartların firmalarda yerleşmesine katkı yapmaktadır. Ancak, bu süreç kar marjlarının daralması (sürümden kazanma) ve yükselen kalite standartları nedeniyle üretimdeki ithalat payını artırabilmektedir.

Öte yandan, firmalar kalite yanında, satın alınan hammadde ve malzemenin niteliğinin “standart-homojen” olmasının (değişkenlik göstermemesinin) ve satıcı firmalarla uzun dönemli ilişkiler kurmanın (ihtiyaç duyulan hammadde ve malzemenin kesintisiz olarak sağlanması) önemli olduğunu belirtmiştir. Yatırım mallarına yönelik olarak, firmaların büyük bölümü yurt içinde üretilen makine-teçhizatı üreten şirketlerin bir bölümünün hem kalite ve üretim ölçeği hem de satış sonrası hizmetler (yedek parça, bakım, tamir vb.) bakımından uluslararası düzeyde faaliyet gösteren firmaların ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğunu belirtmiştir.

Daha kaliteli hammadde ve malzeme kullanma ve/veya bunları kesintisiz olarak temin etme amacıyla ithalata yönelmenin makine imalat, ana metal ve işlenmiş metal, motorlu kara taşıtları, plastik-kauçuk sektörlerinde daha yoğun olduğu ortaya çıkmıştır (bkz Şekil 7.10). Makine-teçhizata yönelik olarak ise aynı gerekçeyle ithalata yönelme kauçuk-plastik, elektrikli makine, makine imalat ve mobilya sektörlerinde daha belirgindir.

Şekil 7.10: Daha Kaliteli ve/veya Kesintisiz Temin Amacıyla Yapılan Hammadde ve Malzeme İthalatı Oranları (%)

Kaynak: Anket sonuçları.

Daha kaliteli ürün kullanma amacıyla yurt dışı piyasalara yönelmenin özellikle yatırım mallarında firmaların kendi kararlarıyla olduğu, fakat ara mallarında *alıcı firmaların (müşterilerin) yönlendirmelerinin* de önem taşıdığı görülmüştür. Nitekim, yatırım mallarına ilişkin olarak firmaların %57'si öncelikle kendi kararları doğrultusunda ithal ürünleri tercih ettiklerini belirtirken, bu oran ara mallarında %42,1 olmuştur. Firmaların sadece %7,6'sı ithal

yatırım mallarının kullanmasında (çoğunlukla yabancı menşeli olan) alıcı firmaların yönlendirmesini (standart ve politikalarını) birinci derecede etkili bulurken, bu oran ara mallarında %20'ye çıkmaktadır. Alt faktörlerin öncelik sıraları rakamsallaştırıldığında, elde edilen sonuçlar bu rakamlarla paralellik göstermektedir. Öte yandan, beklendiği gibi, alıcı firmaların yönlendirmesinin çokuluslu şirketlerle mülkiyet bağının yaygın olduğu motorlu kara taşıtları ve küresel alıcılarla bağların güçlü olduğu tekstil-giyim-deri ve elektronik sektörlerinde daha belirgin olduğu dikkati çekmektedir.

Diğer taraftan, kaliteli ara ve yatırım malına ulaşmak veya bunları kesintisiz olarak temin etmek amacıyla ithalata yönelme oranı görece yüksek bir düzeyde bulunmakla birlikte, farklı bir bakış açısıyla, bu oran aynı zamanda orta ve uzun dönemde “yerlileştirilebilecek” ithalatın boyutlarına yönelik bilgi de sunmaktadır. Bu itibarla, söz konusu faktöre yönelik ayrıntılı araştırmalar yapılmasının ve bu araştırmaların bulgularının temel alınarak politikalar geliştirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Yurt İçi Üretimin Olmaması veya Yurt İçi Üretim Miktarının Yetersizliği

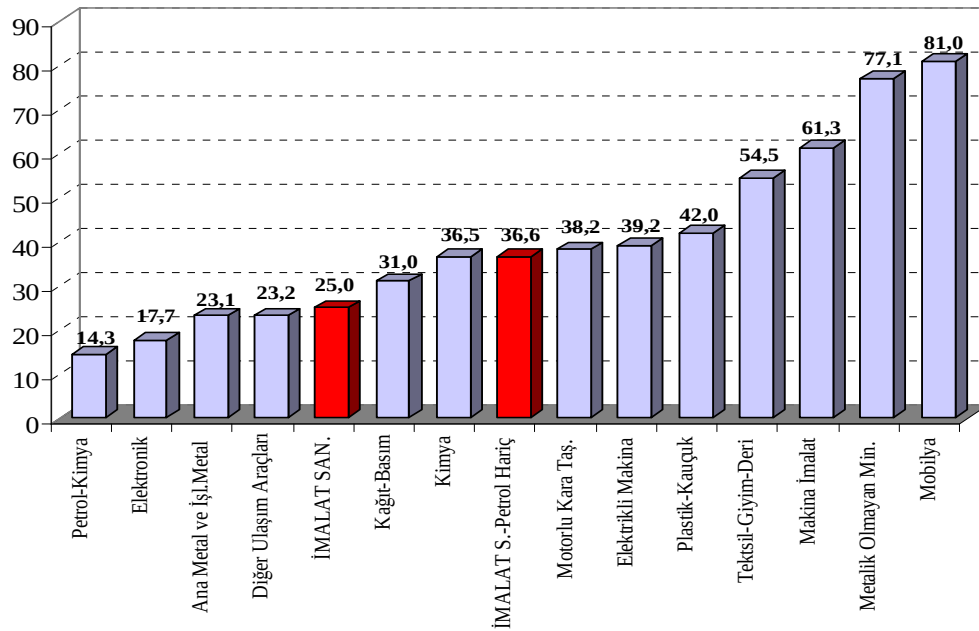
Yurt içi üretimin bulunmaması kimi zaman ülkenin doğal kaynak zenginliğiyle ilişkili olmakla birlikte, çoğu zaman ilgili alanlara yatırım yapıl(a)maması ve/veya firmaların teknolojik yeteneklerinin sınırlı olmasıyla ilgilidir. Yurt içi üretimin bulunmadığı durumda firmalar ithalata yönelecek ve ekonomik büyüme oranına paralel olarak ithal girdi kullanımı artacaktır.

Yurt içi üretim miktarının yetersizliği durumunda, istenilen kalitede ara ve yatırım malı yurt içinde üretilmesine rağmen, talebin canlandığı zamanlarda bu üretimin ihtiyacı (talebi) karşılayamaması söz konusudur. Hammadde ve malzemedeki yurt içi arz yetersizliği temelde doğal kaynak zenginliğiyle veya bu zenginliğin değerlendirilmesiyle ilişkili olmakla birlikte, bu alanlardaki yatırım ve teknolojik bilgi yetersizliğinin de önemli rolü bulunmaktadır. Makine ve teçhizattaki yurt içi üretim kapasitesi ise ağırlıklı ilgili ülkenin teknolojik birikimleriyle bağlantılıdır. Yurt içi üretim miktarı yetersiz olduğunda, ekonominin veya sanayinin belirli bir eşik değerden daha yüksek büyümesi üretimin ithalata bağımlılık oranında artışa neden olacaktır.

Hammadde ve malzeme maliyeti içerisindeki yerli payına yönelik olarak firmaların muhasebe kayıtlarından elde ettiğimiz bulgular, yurt içi üretimin olmaması veya mevcut üretim (arz) kapasitesinin yetersizliği konusunda önemli bilgiler sunmaktadır (bkz. Şekil 7.11).

Elde ettiğimiz sonuçlara göre bu sorunun yoğun bir şekilde hissedildiği sektörlerin başında petrol-kimya, elektronik, ana ve işlenmiş metal, kağıt ürünleri ve basım sektörleri gelmektedir. Öte yandan, 2002-2007 döneminde motorlu kara taşıtları ve makine imalat sektörlerinin dışındaki sektörlerin tümünde ithal hammadde ve malzemenin payında hızlı bir artış olduğu görülmektedir (bkz. Şekil 7.12). Bu durum, ülkemizin sanayi sektörlerine ara malı girdisi sağlayan sanayi altyapısının (arz kapasitesinin) zayıf olduğunu, nihai mal üreten sektörlerin büyümesine paralel olarak üretimde kullanılan ithal ara malının payında hızlı bir artış yaşandığını ortaya koymaktadır.

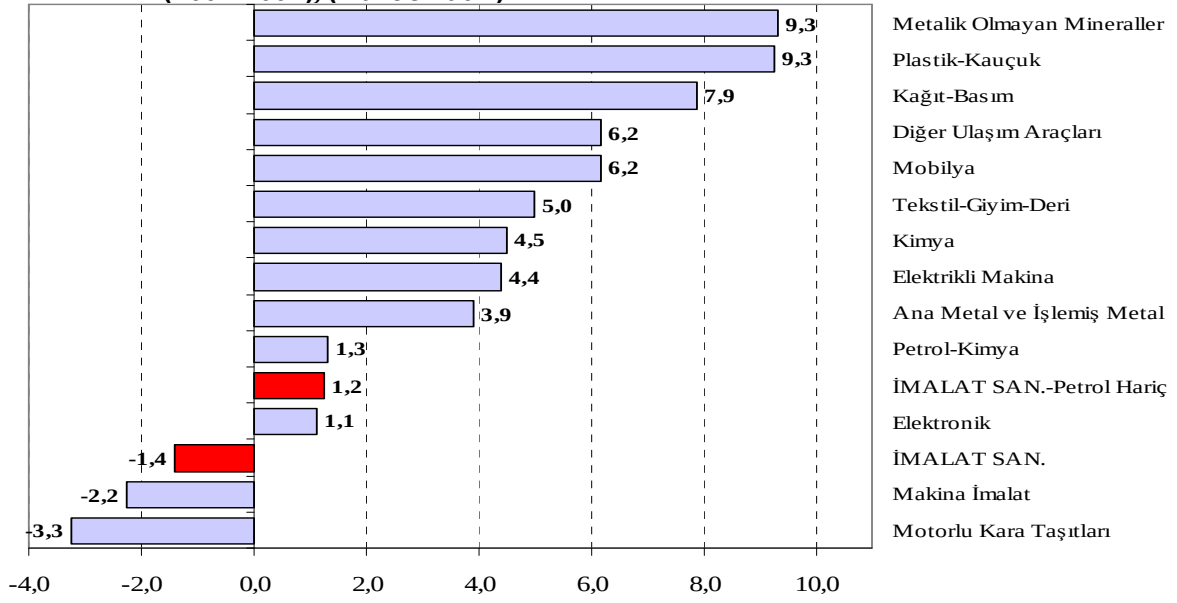
Şekil 7.11: Hammadde ve Malzeme Maliyetinde Yerli Payı-Anket Sonuçları, 2002, %

Kaynak: Anket sonuçları.

Muhasebe kayıtlarından elde edilen sonuçlar yanında, firmaların değerlendirmelerine göre de yurt içi üretimin yetersizliği veya hiç bulunmaması firmaları ithalata yönlendiren en önemli faktördür (benzer tespitlerde bulunan başka çalışmaların bulguları için bkz. bölüm 7.5). Nitekim, anket kapsamındaki 145 firmanın tamamına yakını (140 firma (%96,6)) hem ara malları hem de yatırımlarının bir bölümünü veya tümünü bu faktör nedeniyle yaptığını öne sürmüştür. Öte yandan, basit ortalama değerler dikkate alındığında, firmalar, ara malı ithalatının % 53,8'lik, yatırım malı ithalatının ise % 65,3'lük bölümünü bu faktörün etkisiyle yaptıklarını belirtmiştir. Firmaların ağırlıklı ortalaması dikkate alındığında ise bu rakamlar %61,4 ve %64,9 olmaktadır (bkz Tablo 7.1, Tablo 7.2, Tablo Ek 7.3 ve Tablo Ek 7.4).

Şekil 7.12: Hammadde ve Malzeme Maliyeti İçerinde İthal Payının Değişimi (2002-2007), (Yüzde Puan)

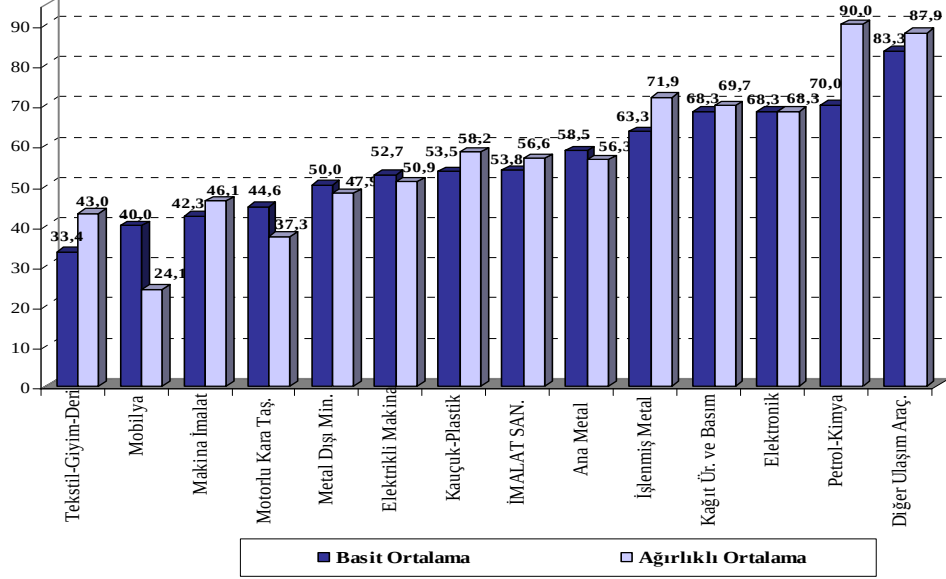
Kaynak: Anket sonuçları.

Yurt içi üretim miktarının iç talebi karşılayamaması hammadde niteliği taşıyan üretim girdileri (ham petrol, pamuk, deri, demir cevheri, alüminyum, bakır, kurşun, selüloz, vb.) yanında, işlenmiş ara mallarında da (petro-kimya ürünleri, işlenmiş metal, kağıt vb.) söz konusudur. Sektörel ayırım göz önünde bulundurulduğunda, yurt içi üretimim bulunmaması ya da yurt içi üretimin yetersizliği nedeniyle yapılan ara malı ithalatının diğer ulaşım araçları, petrol-kimya, elektronik, kağıt ürünleri ve basım, ana ve işlenmiş metal sektörlerinde oldukça yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Söz konusu oranın en düşük olduğu tekstil-giyim-deri ve mobilya sektörlerinde bile yapılan ithalatın %40-45’lik bölümünün yurt içi üretimin olmaması veya bu üretim miktarının yetersizliğiyle ilişkilendirilmesi oldukça çarpıcıdır (bkz. Şekil 7.23).

İncelenen faktörün alt unsurlarına bakıldığında, firmaların ara ve yatırım malında yurt içinde üretimin olmamasını daha öncelikli gördükleri ortaya çıkmaktadır. Ara mallarında firmaların %57,2’si, yatırım mallarında ise %86,2’si yurt içi üretimin olmamasını daha önemli bir etken olarak değerlendirmektedir (bkz. Tablo 7.4 ve Tablo 7.5). Yurt içi üretimin olmaması sorununun, ara mallarında elektronik, motorlu kara taşıtları ve makine imalat sektöründe daha yoğun olduğu belirtilmiştir. Yatırım mallarında ise istenilen nitelikleri taşıyan yurt içi üretimin hiç bulunmaması nedeniyle ortaya çıkan ithalat eğiliminin elektronik, tekstil-giyim-deri, diğer ulaşım araçları ve kağıt ürünleri-basım sektörlerinde daha belirgin olduğu dikkati çekmektedir (bkz. Şekil 7.6 ve Tablo 7.7). Bu oran, özellikle üretim bantlarının yaygın olarak kullanıldığı

motorlu kara taşıtları, elektrikli makine ve mobilya sektörlerinde ve kauçuk-plastik sektöründe görece daha düşüktür.

Şekil 7.13: Yurt İçi Üretimin Olmaması veya Yurt İçi Üretim Miktarının Yetersizliği Nedeniyle Yapılan Hammadde ve Malzeme İthalatı Oranları (%)

Kaynak: Anket sonuçları.

Firma görüşmelerinden ve muhasebe kayıtlarından elde edilen bulgular bir arada değerlendirildiğinde, petro-kimya, metaller, ilaç ve kağıt başta olmak üzere, bazı temel ara mallarında yurt içi üretim kapasitesindeki yetersizliğin firmaları ithalata yönlendiren *temel faktör* olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede, ülkemiz ekonomisinde önemli yer tutan tekstil-giyim, inşaat, taşıt araçları gibi çok sayıda sektörün (doğrudan veya dolaylı olarak) hammadde ve malzeme yönünden önemli ölçüde ithalata bağımlı olduğu görülmektedir. Örneğin, tekstil-giyim-deri-ayakkabı sektörlerinin ihtiyaç duyduğu pamuk ve deri ihtiyacının ancak %50-60'ı yurt içinden karşılanabilmektedir. Başlıca petrol-kimya ürünlerinde yurt içi üretim çoğunlukla iç talebin sadece %10-20'lik bölümünü karşılamaktadır. Dolayısıyla, ekonomik büyüme oranının artması ile birlikte birçok mal grubuna yönelik olarak oluşacak ek talep tamamıyla ithalat yoluyla karşılanmakta ve üretimin ithalat bileşeni hızla yükselmektedir.

Kauçuk, bazı ilaç hammaddeleri ve petro-kimya ürünleri, ulaşım araçlarının aktarım mekanizmaları, elektronik sistemleri ve motorları, bilgisayarların işletim sistemleri, hassas ölçüm cihazları, elektronik cihazların (Plazma TV) panelleri gibi birçok ara malında ve sermaye mallarının büyük bir bölümünde ise yurt içi üretimin bulunmadığı belirtilmiştir.

Başta kimyasallar olmak üzere, bazı hammadde ve malzemelerin üretiminde küresel düzeyde bir tekelleşme sürecinin yaşandığı öne sürülmüştür. Büyük ölçekleri, güçlü mali yapıları ve yüksek teknolojik birikimleri sayesinde bu firmaların küresel hammadde ve malzeme üreticileri konumuna geldikleri, bu sürece paralel olarak aynı alanda faaliyet gösteren yerli firmaların piyasadan çıktığı ve söz konusu maddelerin temini amacıyla zorunlu olarak firmaların ithalata yöneldiği belirtilmiştir. Benzeri bir durumun geniş bir yelpazedeki makine-teçhizat için de geçerli olduğu söylenebilir. Nitekim, bir çok sektörde kullanılan makine-teçhizatın Almanya, Japonya ve İtalyada bulunan az sayıda büyük ölçekli firma tarafından üretildiği vurgulanmıştır.

*Üretim Teknolojisindeki Değişim*³⁸

Teknolojideki değişim üç farklı kanaldan üretimde kullanılan ara ve yatırım mallarındaki ithal bileşenini artırma potansiyeli taşımaktadır. Öncelikle, teknolojik yenilenme hızının artması firmaların daha kısa zaman aralıklarında makine-teçhizat altyapısını yenilemesine neden olmaktadır. İkinci olarak, yeni teknolojileri içeren makine-teçhizatın aksam ve parçaları da öncelikle bu teknolojileri geliştiren ülke firmaları tarafından üretilmektedir. Dolayısıyla, yeni makine-teçhizatı yurt dışından ithal eden ülkeler, söz konusu teknoloji belirli bir olgunluk düzeyine ulaşınca kadar bu makine-teçhizatın aksam ve parçalarını da ithal etmek durumunda olacaktır. Üçüncü olarak, yeni üretim teknolojileri çoğunlukla yeni ve/veya daha nitelikli hammadde ve malzemeyi kullanmayı da beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede, teknolojik gelişmelerin hızlandığı dönemlerde ithal girdi kullanım oranının artması beklenebilir.

Firma görüşmelerinden elde edilen bilgiler teknolojik gelişmelerin ülkemizde ithal girdi kullanımını artıran unsurlardan biri olduğuna işaret etmektedir. Örneğin, taşıt araçlarında elektronik aksam ve parçaların ön plana çıkmaya başlaması, bu alanda yeterli düzeyde yerli üretim bulunmadığından, söz konusu aksam ve parçaların ithalatla karşılanmasını gerektirmiştir. Elektronik sektöründe tüplü televizyondan LCD'ye geçiş ithal girdi oranını artırmıştır. Öte yandan, yeni makine-teçhizat yatırımları üretimde daha kaliteli hammadde ve malzeme kullanılmasını zorunlu hale getirmiştir. Ayrıca, yeni teknolojilerin genellikle nitelsiz emek kullanımını azalttığı, sermaye ve bilgi gereksinimi artırdığı görülmüştür.

Teknolojik gelişmelerin ithal girdi kullanımını artırması ve istihdam düzeyi üzerinde baskı oluşturması, birim üretim değerindeki yurt içi katma değer payının azalmasına neden olacaktır.

³⁸ Teknolojik gelişmelerin ithalat kararlarına etkisini sayısallaştırmak oldukça güç olduğundan, firmalardan bu konuda somut bir rakam talep edilmemiştir.

Ancak, yeni teknolojilerin orta-uzun dönemde üretim hacminin artmasına katkıda bulunacağı ve yeni yatırımları teşvik edeceği de not edilmelidir.

Başka Şirketlerle İlişkiler: Küresel Üretim Zincirleri (Global Supply Chains), Yabancı Sermayeli Şirketler ve Firmaların Yurt Dışındaki Üretim Faaliyetleri

Mevcut iktisat yazını, son yıllarda hem dış ticaret hacminin hem de üretim ve ihracat değeri içerisinde ithal girdi payının gelişmiş ve gelişmekte olan çok sayıda ülkede artış gösterdiğini, çokuluslu şirketlerin örgütlenme yapısının dikey uzmanlaşma yönünde değişiminin bu artışta önem taşıdığını ortaya koymaktadır (bkz. bölüm 3.3). Dikey uzmanlaşma yapısıyla birlikte küresel üretim ağlarının veya zincirlerinin oluştuğu ve bunun da endüstri-içi ticareti önemli düzeyde artırdığı öne sürülmektedir. Miroudot ve Ragoussis (2009)'ın yaptığı hesaplamalara göre dikey uzmanlaşma OECD ülkeleri arasındaki ticaretin yaklaşık üçte birini kapsamakta ve toplam ihracat içerisinde dikey uzmanlaşmaya bağlı ihracatın payındaki artış yönünden Türkiye OECD ülkeleri arasında 2. sırada bulunmaktadır.

Küresel üretim zincirinin sahip olduğu dikey uzmanlaşma yapısında ana şirketler farklı ülkelere/bölgelere yayılmış bağlı ortaklıklar ve alt tedarikçiler yoluyla ürünün farklı parçalarını üretmekte ve bu parçaları yine dünyanın farklı yerlerinde birleştirerek tüketicilere sunmaktadır. Üretim ve ihracatın ithal girdi bileşeni dikkate alındığında, firmaların küresel üretim zincirlerine entegrasyonu iki temel açıdan önem arz etmektedir. İlk olarak, küresel şirketin yurt içindeki yerli (küçük) ortağına ve alt tedarikçilerine *küresel işbölümünde* hangi görevleri vereceği büyük önem taşımaktadır. Doğal olarak, yerli firmaların küresel üretim zincirinin daha yüksek katma değerli bölümlerinde uzmanlaşması ve işbölümünde kapsamlı bir rol alması üretim ve ihracatın ithalata bağımlılık oranını düşürücü yönde işlev görecektir. İkinci olarak, küresel üretim zincirleri hammadde, ara malı ve yatırım malı ihtiyacını ana şirket merkezinde bulunan satınalma birimince karşılayabilmektedir. *Merkezi satınalma yapılanması*, yerel birimlerin hammadde, malzeme ve yatırım malı alım kararlarına etkisini sınırlandırabilmekte ve özellikle küçük ölçekli yerli üreticilerin merkezi satınalma sürecine katılımını güçleştirebilmektedir.

Yabancı sermayeli şirket, yurt dışında ana faaliyetle ilişkili bir üretim biriminin olması durumunda, yurt içinde kurduğu, devraldığı veya ortaklık yaptığı şirketin üretim yapısını ithal kullanım oranlarını artıracak şekilde değiştirebilir. Bu değişim yurt içindeki şirketin ara ve sermaye mallarını yurt içi yerine yurt dışındaki birimden temin etmesi biçiminde olabileceği gibi, yurt içindeki şirketin üretiminin bir bölümünün yurt dışındaki birimine kaydırılması

şeklinde de olabilir. Diğer yandan, yurt içinde kurulu bir şirketin yurt dışında üretim yapan başka bir şirketinin veya biriminin bulunması durumunda da bu şirketler arasında işbölümüne gidilip üretim için gerekli bazı ara veya yatırım mallarının yurt dışındaki şirketten/birimden temin edilmesi söz konusu olabilmektedir. Öte yandan, küresel üretim zincirlerine benzer şekilde, yurt dışında başka bir şirketinin/birimin bulunduğu durumda yabancı sermayeli şirketler de ara ve yatırım malı alım sürecini etkinleştirmek amacıyla merkezi satınalma birimi oluşturabilmektedir.

Genel olarak, anket çalışmasından elde ettiğimiz bulgular yukarıda yer alan değerlendirmeleri desteklemektedir. Yabancı menşeli şirketlerle mülkiyet bağının bulunduğu veya küresel üretim zincirlerinin parçası olduğu durumlarda, yabancı ana şirket bünyesindeki merkezi satın alma sürecinin ve yine ana şirket tarafından oluşturulan uzmanlaşma yapısının üretimde kullanılan ithal ve yerli bileşimini etkilediği görülmüştür. Benzer şekilde, yurt içinde kurulu şirketin yurt dışında üretim yapan başka bir şirketinin veya biriminin bulunması durumunda firmaların ithal ve yerli ara veya yatırım malları kullanımına yönelik davranışları değişebilmektedir.

Anket kapsamındaki 145 firmadan 31 adedi (%21,4) organizasyon ve/veya mülkiyet yapısındaki farklılıkların ithalat kararlarına etkide bulunduğunu belirtmiştir. Bu firmalardan 24 adedi yabancı firmalarla mülkiyet bağının bulunmasını veya küresel üretim zincirlerinin parçası olunmasını, 7 adedi ise yurt dışında başka bir şirketinin/biriminin bulunmasını önemli görmüştür.³⁹

Anket kapsamındaki firmaların (basit) ortalaması dikkate alındığında söz konusu faktörlerin ara ve yatırım malı ithalatının %4 dolayındaki bölümünü etkilediği görülmüştür.⁴⁰ Yabancı şirketlerle mülkiyet bağının büyük ölçekli şirketlerde daha yaygın olması nedeniyle, anket kapsamında şirketlerin ağırlıklı ortalaması (petrol sektörü hariç) dikkate alındığında bu oran ara mallarında %12,2'ye, yatırım mallarında ise %9,1'e kadar yükselebilmektedir (Tablo Ek 7.3 ve Tablo Ek 7.4).

Yabancı şirketlerle mülkiyet bağının veya yurt dışında başka bir üretim biriminin bulunmasının ara malı ithalatına etkisinin sektörler arasında önemli farklılıklar gösterdiği ve bu etkinin motorlu kara taşıtları (otomotiv), elektronik ve elektrikli makine sektörlerinde daha

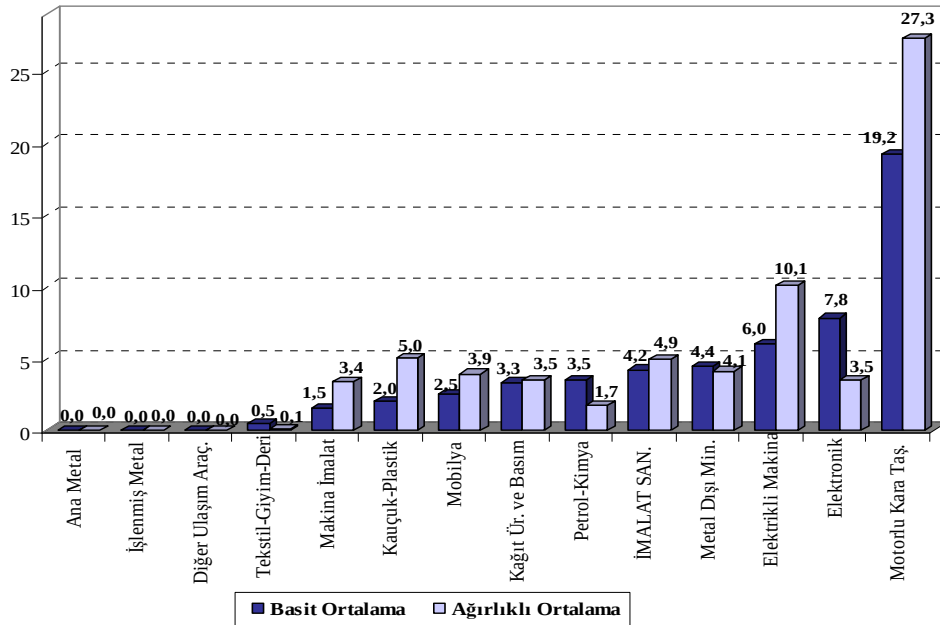
³⁹ Anket kapsamında bulunan şirketlerden yabancı mülkiyetinde olan veya yabancı şirketlerle mülkiyet ortaklığı veya stratejik ortaklığı bulunanların yaklaşık 2/3'si söz konusu durumun yerli veya ithal girdi kullanımına etkide bulunduğu görüşündedir.

⁴⁰ Açık ki, bu faktör firmaların genel yapılanma ve davranış biçimini belirlediğinden, ithalata etki eden diğer faktörlerle yakın bir etkileşim söz konusudur ve sayısallaştırılması oldukça güçtür. Bu itibarla % 5'lik değerin genel bir gösterge olarak ele alınması uygun olacaktır.

güçlü olduğu görülmektedir (bkz. Şekil 7.14). Benzeri bir durum yatırım malları için de geçerlidir (bkz. Tablo Ek 7.5 ve Tablo Ek 7.7).

Öte yandan, küresel üretim zinciri biçimindeki yapılanmanın etkisi belirgin olarak motorlu kara taşıtları sanayiinde gözlenmekte, yurt dışında kurulu başka bir şirketin/birimin olması durumu ise yine bu sektör ve elektrikli makine sektöründe etkili olmaktadır.

Şekil 7.14: Başka Şirketlerle İlişkiler (Firmanın Organizasyon/Mülkiyet Yapısı) Nedeniyle Yapılan Hammadde ve Malzeme İthalatı Oranları (%)

Kaynak: Anket sonuçları.

Yurt Dışından Sağlanan Kredi İmkânı: Üretimin Finansmanındaki Yetersizlik

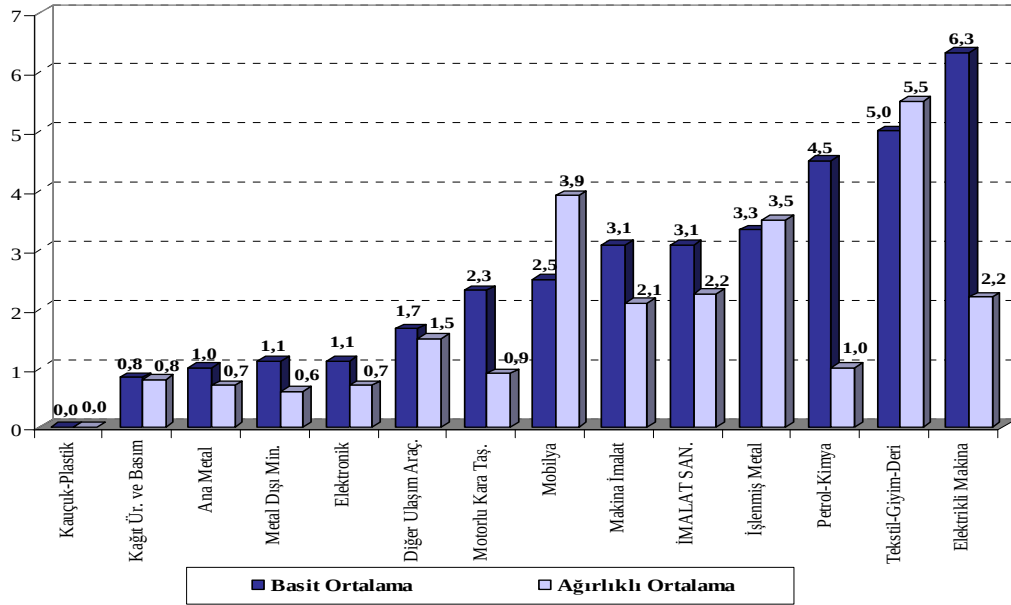
Yurt içi faizlerin yüksek ve borçlanma vadelerinin kısa olması durumunda, satıcı firmaların sunduğu düşük faizli ve uzun vadeli krediler (supplier credits) özellikle iç finansman imkanı kısıtlı olan yerli firmaları ithalata yönlendirebilir. Yabancı ülke menşeli Eximbank ve diğer finansman kuruluşlarının sunduğu kredi imkanları da benzer bir etki yapabilmektedir.

Anket kapsamındaki bazı firmalar, finansman kısıtının ithal ara ve yatırım malı kullanımını teşvik ettiğini belirtmiştir. Bu kapsamda, görüşme yapılan firmalardan 36'sı (%24,8) ara malı ithalinde, 32'si (%22,1) ise yatırım malı ithalinde yurt dışından sağlanan kredi imkanlarının etkisi bulunduğunu düşünmektedir. Bu firmalar ara malı ithalinde (yabancı) satıcı firmaların sunduğu kredi imkanlarını daha önemli görür iken, yatırım malları ithalinde hem satıcı firmaların kredilerinin hem de yabancı finansman kuruluşlarının önem taşıdığını belirtmiştir.

Bazı firmalar, dış kaynakla finansmanı sağlanan büyük ölçekli kamu yatırımlarında finansmanı sağlayan ülkelerde üretilen yatırım mallarının kullanılması koşulunun bulunduğunu, bu durumun da ithalatı artırdığını öne sürmüştür.

Yurt dışı kredi imkanlarının ara malı ithalatının %3, yatırım malı ithalatının ise %4 dolayındaki bölümüne karşılık geldiği öne sürülmüştür.⁴¹ Sektörler itibarıyla incelendiğinde ise bu faktörün elektrikli makine ve tekstil-giyim-deri sektörlerinde ara malı ithalatını; kağıt ürünleri ve basım, ana metal ve işlenmiş metal ile elektrikli makine sektörlerinde yatırım malı ithalatını özendirme etkisinin daha güçlü olduğu görülmektedir (bkz Şekil 7.15, Tablo 7.7).

Şekil 7.15: Yurt Dışı Kredi İmkânı Nedeniyle Yapılan Hammadde ve Malzeme İthalatı Oranları (%)

Kaynak: Anket sonuçları.

7.4 İthal Girdi Kullanımının Sektörel Boyutu

Aşağıda, anket kapsamında derlediğimiz sayısal veriler ve firma görüşmeleri neticesinde edindiğimiz bilgiler çerçevesinde, bazı temel sektörlerle yönelik değerlendirmelerimiz sunulmaktadır.

⁴¹ Küresel üretim zincirleri ve yabancı şirketlerinin etkisinde olduğu gibi, yapılan ithalatın ne kadarının yurtdışından sağlanan kredi imkanlarıyla ilişkili olduğunu tespit etmek oldukça zordur. Dolayısıyla, buradaki rakam da firmaların değerlendirmelerini yönelik genel bir gösterge olarak ele alınmalıdır.

Türkiye'nin önemli bir **otomotiv (taşıt araçları)** üssü haline geldiği son 10 yılda, üretimde kullanılan ithal girdilerin payını etkileyen dört önemli gelişme dikkati çekmektedir:⁴²

İlk olarak, 1990'lı yılların sonuna kadar sektörde bulunan az sayıda firma otomobil aksam ve parçalarının büyük bir bölümünü yurt içinde üretirken, izleyen dönemde bazı aksam ve parçaların yurt içinde üretildiği, bazılarının ise ana firmanın başka birimlerinden temin edilerek montajının yapıldığı dikey uzmanlaşma modeline geçilmiştir. Önceki dönemden farklı olarak, günümüzde araçların motor, elektronik aksam ve aktarım parçalarının ithal edildiği, diğer aksam ve parçaların ise yurt içi veya yurt dışından karşılandığı bir yapılanma söz konusudur. Dolayısıyla, sektör son 10 yıllık dönemde üretim hacmi yönünden hızla büyümesine rağmen, ana firmanın küresel rekabet stratejisine (üretim birimleri arasında oluşturulan işbölümü ve uzmanlaşmaya) paralel olarak, birim üretim değeri içerisinde ithal girdi payının artması, yurt içi katma değer payının ise gerilemesi söz konusudur. Önümüzdeki orta-uzun vadede önem taşıyan husus, teknoloji ve üretim yeteneğinin geliştirilerek, yurt içinde bulunan birimin ve ilgili yan sanayinin ana firmanın oluşturduğu işbölümünde daha fazla yer almasıdır. Bu stratejide sağlanacak başarı, sektörün üretimindeki yerli girdi payını artıracak temel faktördür.

İkinci olarak, otomotiv sektörüne yeni firma girişlerinin sektör genelindeki ithal girdi kullanım oranını yükselttiği görülmüştür. Bu durum önemli ölçüde yeni firmanın başlangıçta güçlü bir yan sanayiye sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Yan sanayi ile güçlü bağların kurulması orta-uzun dönemde mümkün olabileceğinden, yeni kurulan firmanın mevcut firmalara oranla daha hızlı büyümesi durumunda, kısa vadede ithal girdi oranının görece yüksek seviyesini koruması beklenebilir. Ancak, orta-uzun dönemde bu firmaların yan sanayi ile bağının güçlenmesine paralel olarak sektördeki ithal girdi kullanım oranında azalış görülebilecektir.

Ülkemizin taşıt araçları sanayiindeki göreceli rekabet üstünlüğü hafif ve ağır ticari araçlar (ile iş makineleri) alt sektörlerinde daha güçlüdür. Üretim teknolojisinin daha emek yoğun olması nedeniyle, bu alt sektör yurt içinde daha fazla katma değer yaratma potansiyeline sahiptir. Geçmiş dönemde oldukça güçlü bir ivme yakalamış olan hafif ve ağır ticari araç ile iş makineleri grubundaki firmaların gelecek dönemde de bu başarıyı sürdürmeleri sektör genelindeki ithal girdi oranının gerilemesinde önem taşıyacaktır.

Son olarak, yan sanayi bu sektör grubu için hayati önem taşımaktadır. Anket kapsamındaki firmalar, geçmiş dönemde yan sanayinin gelişiminde önemli aşama kaydedildiğini, ancak yan

⁴² Otomotiv sektörünün gelişimi ve sektördeki dikey entegrasyon yapısına yönelik değerlendirmeler için bkz. Taymaz ve Yılmaz (2008).

sanayi zayıfladığı takdirde ana sanayinin de ayakta kalamayacağını, yabancı ana ortağın faaliyetlerini yan sanayilerin daha güçlü olduğu ülkelere kaydırabileceğini vurgulamıştır. Buna ek olarak, üretim sürecinin daha emek yoğun bölümü ağırlıkla yan sanayi firmaları tarafından üstlenildiğinden, sektörün büyümesinin daha fazla istihdam ve katma değer yaratan nitelikte olması yan sanayinin gelişmesiyle yakından ilişkilidir. Nitekim, incelenen dönemde sektörün genelinde ithal girdi kullanım oranının gerilediği, bu durumun da yan sanayinin gelişimiyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Halihazırda Avrupa Pazarı için önemli bir üretim merkezi konumunda olan **beyaz eşya** (dayanıklı tüketim malları) sektörü yüksek bir büyüme potansiyeline sahiptir. Toplam ara malı ve malzeme kullanımında yerli payının %50 dolayında olduğu sektör, önemli düzeyde kendi markasıyla ihracat da yapmaktadır. Mevcut durumda, ülkemizdeki üretimin ağırlıkla alt-orta segmentte bulunduğu, ancak özellikle yabancı sermayeli kuruluşların önümüzdeki dönemde daha üst segmentlerdeki (üst gelir grubuna hitap eden daha gelişmiş modeller) üretimi de kademeli olarak Türkiye'ye kaydırmasının mümkün olduğu görülmüştür. Bu durum, hacim olarak sektördeki üretimi genişletebileceği gibi, elektronik aksam ve parçaların üretiminin ana ülkede bırakılması durumunda, birim üretim miktarına oran olarak ithal girdi kullanımını artabilecektir.

Elektronik (TV, bilgisayar, vb.) sektörünün beyaz eşya ve taşıt araçları sektörlerine göre ithal ara malı kullanım oranı daha yüksektir ve bu oran teknolojik yeniliklerin katkısıyla artış eğilimi sergilemiştir.⁴³ Sektördeki firmaların ihracatları çoğunlukla küresel düzeyde faaliyet gösteren alıcı firmalar vasıtasıyla yapılmakta, görece düşük kar marjıyla çalışan firmalar sürümden kazanma stratejisi uygulamaktadır. Az sayıdaki küresel düzeyde faaliyet gösteren firma tarafından üretilen ana ürünün önemli aksam ve parçaları kimi zaman toplam üretim maliyetinin %80-90'ına ulaşmakta, dolayısıyla yerli firmaların faaliyeti önemli ölçüde *montaj* ile sınırlı olmaktadır. Mevcut yapının değişmesi mali yapıları ve teknolojik birikimleri güçlü şirketlerin varlığına ve kamunun bu sektörleri stratejik sektörler olarak ele almasına bağlıdır.

Üretim değerindeki yerli girdi payının hızla azaldığı bir diğer sektör grubu **tekstil-giyim-deri-ayakkabı** sektörleridir. Yurt içi hammadde arzında yaşanan sorun sektör firmalarını ithalata yönlendiren çok önemli bir faktör olmakla birlikte, yüksek yurt içi girdi (enerji, işgücü, vb.) maliyetleri, şiddetlenen küresel rekabet ortamı ve Türk Lirasının değerlenmesi neticesinde firmaların kâr marjları üzerinde baskı olduğu, bu baskının hafifletilmesi amacıyla da

⁴³ Elektronik sektörünün gelişimi ve sektördeki dikey entegrasyon yapısına yönelik değerlendirmeler için bkz. Taymaz ve Yılmaz (2008).

firmaların yurt dışından daha ucuza hammadde ve malzeme teminine önem verdikleri görülmüştür. Tarım ve hayvancılık sektörlerinin olumsuz gelişimine paralel olarak, pamuk, yün ve deri gibi temel girdilerde önemli düzeyde yurt içi üretim açığı olduğu, özellikle yerli deri hammaddesine yönelik kalite sorunu bulunduğu belirtilmiştir. Dolaylı olarak ithalata bağımlı olan sentetik iplikte Türkiye’de yeterli üretim kapasitesinin bulunduğu, ancak bu ürüne dünya fiyatlarından ulaşılmasının önem taşıdığı belirtilmiştir. Bu sektörlerin küresel ekonomide ve Türkiye ekonomisinde yaşanan değişimden yoğun bir şekilde etkilenmesi, üretimde kullanılan ithal girdi oranındaki olumsuz seyrin kısa-orta dönemde devam etmesi beklenebilir.

Ana metal ve işlenmiş metal sektörleri üretim ve ihracat açısından geçmiş dönemde büyük gelişme kaydetmiştir. Genel olarak, sektörün üretim kapasitesi iç talebin üzerinde bulunmasına rağmen yassı çelik ve vasıflı çelik gibi yüksek katma değerli ürünlerde üretim açığı bulunmaktadır. Yurt içi hammadde kaynaklarının yetersiz olması nedeniyle, sektör yapısal olarak ithalata bağımlıdır. Sektördeki bazı büyük ölçekli firmaların yüksek katma değerli ürün gruplarına yaptığı yatırımlar nedeniyle bu firmaların nihai ürünlerini kullanan diğer sektörlerde ithal ara malı kullanımının gerileme potansiyeli bulunmaktadır.

Petrol-kimya, plastik, kauçuk, kağıt, ilaç sektörleri iç ve dış piyasaya yönelik çok sayıda sektöre temel girdiler sağlaması nedeniyle önem taşımaktadır. Bu sektörlerin ortak noktası, hammadde ve yarı işlenmiş mamuller yönünden üretimin ithalata bağımlılığının çok yüksek olmasıdır. Öte yandan, bu sektörlerin üretiminde iç talep gelişmeleri büyük önem taşıdığından, sektörlerdeki ithal girdi payının gelişimi ile dış ticaret açığının gelişimi arasında yakın bir ilişki vardır. Bu itibarla, bu sektörlerde hammadde ve yarı işlenmiş mamül alanlarına yapılacak yatırımlar ekonomi ve sanayi genelindeki ithal girdi kullanımının gerilemesinde büyük önem taşımaktadır.

Yabancı menşeli ana şirketlerin stratejileri doğrultusunda, **iletişim ve haberleşme** sektöründeki firmalarda **yazılım** faaliyetinin önem kazandığı gözlenmiştir. Şirketlerin faaliyet alanındaki değişme neticesinde, iletişim ve haberleşme ekipmanları nihai ürünler olarak ithal edilmeye başlanırken, nitelikli işgücünün yoğun olarak kullanıldığı yazılım faaliyeti öne çıkmıştır. Firmalar, üretim faaliyetinin bütünü dikkate alındığında, yurt içinde yaratılan katma değerde artış yaşandığını belirtmektedir.

Anket kapsamındaki firmalar, toplam ithalat içindeki payı genellikle %20 dolayında olan **yatırım mallarında** yurt içi üretimin toplam talebin sadece %5-10’luk bölümünü karşılayabildiğini belirtmiştir. Mevcut üretimin ağırlıkla, karmaşıklık düzeyi sınırlı olan

(standartlaşmış) makine-teçhizattan veya başka ülkelerde üretilmiş olan makine-teçhizatın bazı aksam ve parçalarından oluştuğu öne sürülmüştür. İhtiyaç duyulan makine-teçhizatın büyük bölümünün bu alanda uzmanlaşmış az sayıda büyük ölçekli yabancı firma (küresel firma) tarafından üretildiği belirtilmiştir. Öte yandan, ülkemiz ekonomisindeki ağırlığı sürekli artan hafif ve ağır ticari araçlar, dayanıklı tüketim malları, plastik gibi bazı sektörlerde kullanılan makine-teçhizatın önemli bir bölümünün yerleştirilmekte olduğu ve bu gelişmenin önümüzdeki dönemde de devam edebileceği tespit edilmiştir.

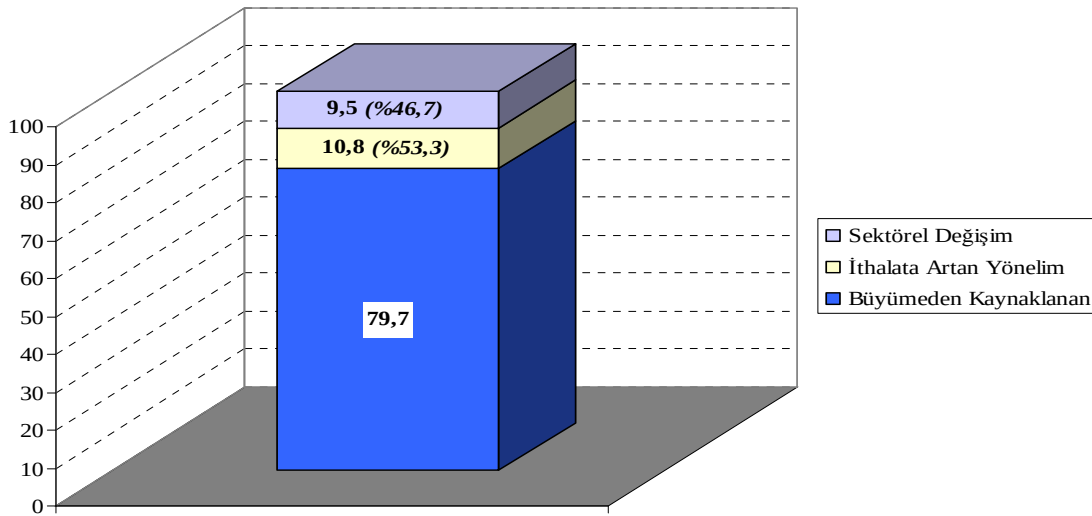
7.5 Anket Sonuçlarının Değerlendirmesi

Bu bölümde ortaya konulan bulgular sanayi genelinde ithal ara ve yatırım malı kullanım oranında meydana gelen artışın iki temel dinamikten kaynaklandığını göstermiştir: üretimin sektörel yapısındaki değişim ve firmaların artan oranda ithalata yönelmesi. Aşağıda, imalat sanayiinde yakın dönemde yaşanan bu değişimin boyutlarının somutlaştırılması amacıyla yaptığımız bir analizin sonuçları yer almaktadır. Bu analizde, anket çalışmasından elde ettiğimiz sonuçlar ve Türkiye imalat sanayiinin üretim yapısında meydana gelen değişim oranları kullanılarak 2002-2007 döneminde gerçekleşen ithalat miktarındaki artış kaynaklarına ayrıştırılmaktadır. Böylelikle, ithal ara malı kullanım oranında 2002-2007 döneminde meydana gelen artışın *ithalat miktarındaki artışa* yaptığı katkının boyutları somutlaştırılmaya çalışılacaktır. Yapılan analizde petrol sektörü kapsam dışında tutulmuştur.

İthal hammadde ve malzeme miktarındaki artışın kaynaklarına ayrıştırılması amacıyla, öncelikle 2002-2007 döneminde *gerçekleşen* hammadde ve malzeme ithalatının (reel) tutarı hesaplanmıştır. Sonrasında, sektörlerin aynı oranda büyümesi (sektörel üretim yapısının değişmemesi) ve ithal girdi kullanım oranlarının değişmemesi durumunda ortaya çıkabilecek ek hammadde ve malzeme ithalatı tutarı hesaplanmıştır. Bu tutar büyümeden kaynaklanan ithal hammadde ve malzemedeki artış tutarı olarak kabul edilmiş olup, büyümeden kaynaklanan tutar gerçekleşen tutardan (artıştan) çıkarılarak sektörel büyüme farklılıkları ve ithalata artan yönelimden kaynaklanan ek ithalat büyüklüğüne ulaşılmıştır. İthal hammadde ve malzemedeki artışın sektörel değişimden kaynaklanan bölümünün hesaplanmasında, ithalat oranlarının değişmediği fakat sektörel büyüme oranlarının farklı (gerçekleşen) olduğu durumdaki (ek) ithalat düzeyi hesaplanmıştır. Bu tutarın, sektörel büyüme farklılıkları ve ithalata artan yönelimin olmadığı varsayımı altında hesaplanan tutardan çıkarılmasıyla sektörel değişimden kaynaklanan tutara ulaşılmıştır. Bu analiz sonucunda elde edilen sonuçlar Şekil 7.16'da sunulmaktadır.

2002 yılı baz alındığında 2007 yılında hammadde ve malzeme ithalatında meydana gelen artışın çok büyük bir bölümünün (%79,7) ekonomik büyümeden kaynaklandığı tahmin edilmiştir. Bu rakam, 2001 yılındaki ekonomik krizden çıkışın etkilerini de içermektedir. Öte yandan, firmaların ithalata artan yönelimi ve üretimin sektörel değişimi hammadde ve malzeme ithalatındaki artışın %20,3 oranında daha yüksek bir düzeyde gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu ek artışın %46,7'lik bölümü sektörel üretim yapısındaki değişimden kaynaklanırken, %53,3'lük bölümü firmaların ithalata yöneliminin artması neticesinde olmuştur. Bu sonuçlar, son yıllarda ithal girdi kullanım oranında yükselme görülmesine rağmen, ithalat miktarındaki artışın temel dinamiğinin sanayiye hammadde ve malzeme sağlayan sektörlerdeki arz yetersizliği olduğunu göstermektedir. Öte yandan, çok sayıda sektörde 2002 yılı sonrasında ithal girdi kullanım oranlarında meydana gelen artışın da önemli nedenlerinden birisinin bazı temel girdilerdeki arz yetersizliği olduğu dikkate alınırsa, ithalat miktarındaki artışta ekonominin büyümesinden kaynaklanan etkinin %80'in üzerine çıkacağı açıktır.

Şekil 7.16: Hammadde ve Malzeme İthalatındaki Artışın Kaynakları (2007), (Yüzde)

Kaynak: Anket Sonuçları ve TÜİK Sanayi ve Hizmetler İstatistikleri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.
Not: Sektörel değişim ve ithalata yönelimin artması nedeniyle ithalatta meydana gelen ek %20,3 lük artışın iç dağılımı grafiğin ilgili bölümünde belirtilmiştir.

Yukarıda ve önceki alt bölümlerde yapılan analiz sonuçları Şekil 7.17 ve Şekil 7.18'de özetlenmektedir. Bu şekillerden birincisinde hammadde ve malzeme ithalatına, ikincisinde ise makine-teçhizat ithalatına etki eden faktörlere yönelik sayısal değerler sunulmaktadır. Şekil 7.17'de hammadde ve malzeme maliyetindeki ithal payında 2002-2007 döneminde yaşanan değişimin boyutu (%9,7); bu değişime kaynaklık eden iki temel dinamik (sanayinin uzmanlaşma yapısında değişim (%46,7) ve firmaların ithalata yöneliminin artması (%53,3));

firmaların ithalata yönelmesini sağlayan 5 temel faktör (ucuza temin, kaliteli ve kesintisiz temin, vb.) ve bu faktörlerin alt unsurları ile anket sonucunca söz konusu faktör ve alt unsurların önem derecelerine (ağırlığına) yönelik olarak elde ettiğimiz sayısal değerler bir arada verilmektedir. Şekil 7.18’de ise benzeri bir gösterim makine-techizat için yapılmaktadır.

Şekil 7.17 ve Şekil 7.18’de özetlen anket çalışmasının bulguları Türkiye imalat sanayiini inceleyen başka çalışmaların bulgularıyla örtüşmektedir. Bu konudaki en kapsamlı bilgiler DPT tarafından yayınlanan ve 5 yıllık kalkınma planlarına zemin oluşturulması amacıyla hazırlanan Özel İhtisas Komisyonu Raporlarında bulunmaktadır. Bu raporlar sektör temsilcileri ve konularında yetkin akademisyenler ve kamu-özel kesimlerinden temsilciler tarafından hazırlanmaktadır. Raporlarda farklı sanayi sektörlerine yönelik üretim, dış ticaret, maliyet yapısı, rekabet gücü gibi sayısal göstergeler yanında sektörlerin sorunları, büyüme potansiyelleri gibi konularda değerlendirmeler de bulunmaktadır. Bu rapordan en güncel olanları 2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı için hazırlanmış olup 2007 yılında yayınlanmıştır. Ağırlıklı Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı için hazırlanan Özel ihtisas Komisyonu Raporlarından derlenen bazı sektörel tespitler aşağıda özetlenmektedir.

Tekstil-Giyim-Deri-Ayakkabı Sektörleri

- 1989/90 yıllarında Türkiye’de pamuk üretimi iç talebin %103’ü dolayında iken bu rakam 2001/2002 yıllarında %64’e, 2005/2006 yıllarında %55’e gerilemiştir. 1989-2006 arasında pamuk üretimi (yıllık ortalama) %1,5 oranında artarken pamuk tüketimi %5,3 artmıştır (rakamlar DPT (2001:18) ve DPT (2007a:48)’da sunulan veriler kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır).
- Tekstil sektörünün gelişmesinde hammaddenin (özellikle pamuk) yurt içinde üretiminin büyük payı vardır. Son yıllarda pamuktan kaynaklanan sorunlar, rekabetin yoğunlaştığı günümüzde, sektörün gelişmesine olumsuz etki yapmaktadır. Kaliteli ve verimli pamuk tohumlarının ekimi mevsiminde açıkça ve kuvvetli olarak tavsiye edilmelidir. Dünyanın en kirli pamukları arasında yer alan Türk pamuklarının, toplama, işleme ve saklama aşamalarında kirliliğine fırsat verilmemelidir (DPT (2001:4)).
- Türkiye’nin dokuma ve örme konfeksiyon ithalatı birçok faktörün bir sonucu olarak artmaktadır. Bu faktörlerin başında pazarlama ve dağıtım kanalları ile ilgili gelişmeler gelmektedir. Genç nüfusa sahip olan ve gittikçe dışa açılan Türkiye, dünya

markalarının iştahını kabartmaktadır. Çok sayıda perakende zinciri Türkiye’ye yatırım yapmaktadır. Türk girişimciler de mağazalaşma ve markalaşma çabası içindedir (DPT (2007a:109)).⁴⁴

- Uluslararası piyasalarda, rekabet gittikçe artmaktadır. Bunun bir sonucu olarak ithal fiyatları devamlı bir düşüş içindedir. Tekstil ve hazır giyim sektöründe, rekabetin en önemli aracı fiyat olarak görülmektedir. Bu rekabetle baş etmeye çalışan ihracata yönelik hazır giyim ve konfeksiyon sektörü, maliyet düşürücü ilk tedbir olarak ithalata sarılmaktadır. İthalat baskısı, sadece ihracata yönelik hazır giyim ve konfeksiyon sektöründe değil, iç piyasaya yönelik üretim yapan kesimler üzerinde de mevcuttur (DPT (2007a: 63-64)).
- Özellikle 1996 yılında, Türkiye’nin Gümrük Birliği’ne girmesinin getireceği avantajların yanlış yorumlanması sebebiyle yeni iplik tesisleri kurulmuş ve bu durum sektörde atıl kapasitenin yaratılmasına sebep olmuştur (DPT (2001)). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel ihtisas Komisyonu Raporu’ndaki tüm uyarılara rağmen, yapılan yatırımlar içerisinde kapasite artırıcı yatırımların payı, modernizasyon ve yenileme yatırımlarına göre çok daha yüksek olmuştur. Türk tekstil sanayiinde zaten var olan aşırı kapasite daha da artmıştır (DPT (2007a:126)).
- Tekstil ve giyim sektöründe bugün için fazla kapasite vardır. Kapasite artırıcı yeni yatırımlar ağırlıklı yeni firmalar tarafından yaratılmıştır. Bu firmaların ürün geliştirme ve pazarlama açısından yeterli olmadığı söylenebilir (DPT (2001: 3)).
- Genel olarak, iplik sektörünün problemleri, Uzak Doğu’dan yapılan kontrolsüz ithalat, enerji ve finansman maliyetlerinin yüksekliği, kontrolsüz yatırımlarla oluşan atıl kapasite ve hammadde kalitesidir (DPT (2001: 42)).
- Kaliteli hammaddenin içeriden tedariğinin yetersizliği hazır giyim sektörünün dezavantajlarından birisidir (DPT (2001: 104, 232)).

⁴⁴ DPT (2007a: 77)’de sunulan verilere göre 2004 yılında Türkiye’nin yaptığı tekstil ithalatı 5,6 milyar Dolardır. Yaptığımız hesaplamalara göre bu ithalat rakamı içerisinde en fazla payı İtalya (%11,4), ABD (%9,6), Çin (%8,4), Almaya (%7,3), G. Kore (%5,9), Hindistan (%5,7) ve Pakistan (%3,6) almaktadır. Çin, ve Pakistan’dan yapılan tekstil ithalatının payında artış görünmesine rağmen, ithalatın önemli bir bölümünün gelişmiş ülkelerden yapılıyor olması dikkat çekicidir. Bu veriler, tekstil ve giyim sektöründe yaşanan sorunların incelenmesinde sadece emek yoğun ülkelerden kaynaklanan fiyat rekabetinin değil, gelişmiş ülkelerin markaya dayanan rekabetinin de önem taşıdığını göstermektedir. Öte yandan, anket çalışmasında görüşülen bazı firmalar resmi istatistiklere gelişmiş ülkelerden yapılan ithalat olarak yansıyan rakamların bir bölümünün, Gümrük Birliği’nin avantajları nedeniyle, Çin ve Hindistan gibi ülkelerden “dolaylı” olarak yapılan ithalatı gösterdiğini öne sürmüştür. Bu durumun detaylı bir şekilde incelenmesinin önem taşıdığı düşünülmektedir.

- Türkiye, yün ipliği teknolojisinde ağırlıklı olarak 1980’li yılların teknolojisine sahiptir. Sektör, hammadde ve işçilik yoğun bir yapıya sahiptir. Özellikle kaliteli yün elyafı ithalat bağımlıdır (DPT (2001: 66)).
- Türk deri ürünleri üretiminde kullanılan büyükbaş hayvan derilerinin %46’sı, küçükbaş hayvan derilerinin ise %75’i ithalatla karşılanmaktadır. Ayakkabı yan sanayiinde belli kalemlerde boşluklar söz konusudur ve hatta üretimi hiç yapılmayan malzemeler mevcuttur. Ayakkabı monte sistemleriyle ilgili makineler tamamen ithalatla karşılanmaktadır. Ayakkabı sektörüne yönelik makine üretiminde standarda pek erişilememiştir.⁴⁵ Türkiye’de temel kimyasal sentez ürünleri üretilmemekte ve deri kimyasalları üreten firmaların hammadde girdilerinin %70’i ithale dayanmaktadır (DPT (2007a: 286-387)).
- 2004 yılı itibarıyla, OECD ülkeleri ortalamasında %18,1 olan işgücü maliyeti içerisindeki istihdam vergilerinin payı, Türkiye’de %41’dir (DPT (2007a:62)). Yapılan tahminlere göre, Türkiye genelinde kayıt dışı istihdam %40 civarındadır. Tekstil ve hazır giyim sektöründe kayıtdışı istihdam oranı %62’dir (DPT (2007a:111)). Bangladeş ve Vietnam’da 0,28, Pakistan’da 0,37, Çin’de 0,48 ve Hindistan’da 0,67 olan işgücü maliyeti (maliyet \$/saat) Türkiye’de 2,88’dir (DPT (2007a:112)).

Plastik-Kauçuk

- Lastik sektörünün en önemli girdileri, tabii ve sentetik kauçuk ve karbon karasıdır. Özellikle tabii kauçukta %100 ithalat bağımlılığı bulunmaktadır. Diğerlerinde ise ithal oranı %50’nin üzerindedir (DPT (2008a:7)).

Kimya

- Deterjan ve temizlik sektörlerinin hammadde açısından dışa bağımlı olduğu söylenebilir. Önemli girdilerden LAB, STPP, enzim, optik ağartıcı ve parfüm ithalata dayalıdır. Bunların dışında ambalaj olarak yerli üretim kullanılmakla beraber bunun hammaddesi de önemli ölçüde ithal edilmektedir (DPT (2008b:87)). Sabun üretiminde kullanılan hammaddeler (donyağı, palm ve koko yağı gibi) ile boya ve parfüm gibi katkı maddeleri büyük oranda ithalata dayanmaktadır. Sabun üretimi için bazı ambalaj malzemeleri de AB’den ithal edilmektedir (DPT (2008b:32)).

⁴⁵ İki nedenle deri ve ayakkabı makinelerinin ithalatının yapıldığı belirtilmektedir. Birinci olarak teknoloji olarak mümkün olmakla birlikte yeterli talep olmadığı için üretilmeyen veya üretimi pahalıya mal olan makineler ithal edilmektedir. İkinci olarak ise ileri teknoloji gerektiren ve yerli olarak üretilmeyen makinelerin ithali yapılmaktadır (DPT (2007a: 347)).

- Kozmetik sektöründe teknoloji gerektiren ürünlerde hammaddelerin önemli bölümü, sektörde yeterli bilgi birikiminin olduğu ürünlerde ise etken madde ve hammaddelerin %30-40 kadarı ile bazı ambalaj maddeleri ithalata dayanmaktadır (DPT (2008b:169)).
- Boya sektöründe, Türkiye'nin ithalata bağımlılık oranı hammaddede %70, mamul maddede %25 düzeylerindedir (DPT (2008b:236)).
- Gübre maliyetlerinin %65-80'ini hammadde maliyeti oluşturmakta ve hammaddelerin büyük kısmı ithal yoluyla tedarik edilmektedir (DPT (2008c:25)). Yerli hammadde kaynağı bulanmaması nedeniyle uluslararası piyasada rekabet edilememektedir (DPT (2008c:5)).
- İlaç hammaddesinde ithalatın payı %90 düzeyinde olup üretime paralel olarak yıllık ortalama %5 artarak 2005'te 15 bin tona ulaşmıştır (DPT (2007d:2)).

Elektronik

- Bugün AB'de yaklaşık %50'lik bir pazar payına sahip bulunan renkli televizyon üretimi ne yazık ki resim tüpü yapılamadığından sağlanan katma değer çok düşük bir seviyededir. Sektörde ayrıca devre elemanları (chip-set) ve diğer elektronik elemanlar da ithal edilmektedir. ((DPT (2007b:102)).

Makine-Teçhizat

- 1960'lı yıllarda liman vinçleri dahil, çeşitli makinaların imalatında başarılı olan firmalardan, maalesef pek azı günümüze kadar faaliyetlerini devam ettirebilmişlerdir. 1980'li yılların başından itibaren ithalatın liberalleşmesi ve kamu kurum ve kuruluşlarının bu gelişme sonrası ihtiyaçlarını yurt dışından sağlamayı tercih etmeleri yanında, önemli yatırımların dış kredi ile finansmanına öncelik verilmesi, bazı tür yatırım mallarını imal eden firmalar için zor günlerin başlangıcı olmuştur (DPT (2007c:3)).
- Son dönemde ülkemizde makina imalat sanayinde ikili bir yapının oluştuğu görülmektedir. Bir kısım imalatçılarımız güncel teknolojileri izlemekte, imal ettikleri makinaları geliştirmeye çalışmakta, kaliteye büyük önem vermekte, müşteri isteklerini dikkate alarak yeni modellerini programlarına dahil etmekte, servis ihtiyaçlarını karşılayacak önlemler almaktadır. Buna karşın bazı makina imalatçılarının bünyesinde hiç mühendis istihdam edilmediği, varsa da bunların daha çok işçi yöneticisi niteliğinde

çalışmaları görülmektedir. Tasarım geliştirme, teknoloji izleme ve uygulama ve kalite konularında fazla bir çalışma yapılmamaktadır (DPT (2007c:4)).

Özel İhtisas Komisyonu raporları yanında anket çalışmamızla ilgili konulara yönelik olarak yapılan diğer bazı çalışmaların bulguları aşağıdaki gibidir.

- Türk demir çelik sanayiinde faaliyet gösteren entegre tesislerin temel girdileri olan demir cevheri ve kok kömürü, yurt içi kaynakların yetersiz, düşük kaliteli ve pahalı olmasından dolayı, ağırlıkla ithalatla karşılanmaktadır. Demir cevheri ihtiyacının %65'i, kok kömürü ihtiyacının %90'nı ve hurda ihtiyacının %80'i ithal edilmektedir (Koca (2008:94)). 2001 ve 2007 yılları arasında yurt içi üretimin iç talebi karşılama oranı demir cevherinde %62,4'ten %35,6; taşkömüründe %27,6'dan %6,8'e gerilemiş, kalan miktar ise ithalatla karşılanmıştır.⁴⁶
- Tekstil terbiye sektörünün yenilikleri izlemekte gecikmesi önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Kağıt ve kağıt ürünleri sektörünün ciddi kapasite yetersizliği sorunu vardır. SEKA'nın özelleştirilmesi selüloz hammaddesinin elde edilmesinde tıkanıklıklar yaratmıştır. Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı sektörü yüksek bir ithalat oranına sahiptir. Özelleştirme sürecinde PETKİM'deki aksamalar, enerji üretimindeki yetersizlikler ve fiyatlarının yüksekliği plastik ve kauçuk sektörlerinin önde gelen sorunlarıdır. Ana metal sektörü önemli bir ara malı üreticisidir. Sektör Türkiye'nin ihracat yapan sektörleri ve iç tüketim için gerekli birçok malın üretimi için kritik bir öneme sahiptir. Ancak, sektörde kapasite yetersizliği sorunu vardır ve bu durum ithalatın hızla artmasına neden olmaktadır. Kapasite yetersizliği hem vasıflı hem de yassı çelik üretiminde vardır. Makine imalat sektöründeki küçük ve orta ölçekli işletmelerin teknolojisi büyüklere oranla daha düşüktür. Sektörün gelişmiş bir yan sanayisinin olmaması ve nitelikli işgücü açığı önemli sorunlardır. Bilgisayar vb. malların üretimini içeren büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri imalatı sektöründe ithalatçı bir yapı söz konusudur. Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları sektörünün sorunlarından birincisi Türkiye'nin dijital teknoloji üretememesidir. Bu çerçevede, sektör ara girdi bakımından ithalata bağımlı durumdadır. Bu sorunların

⁴⁶ Oranlar Koca (2008)'de sunulan veriler kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

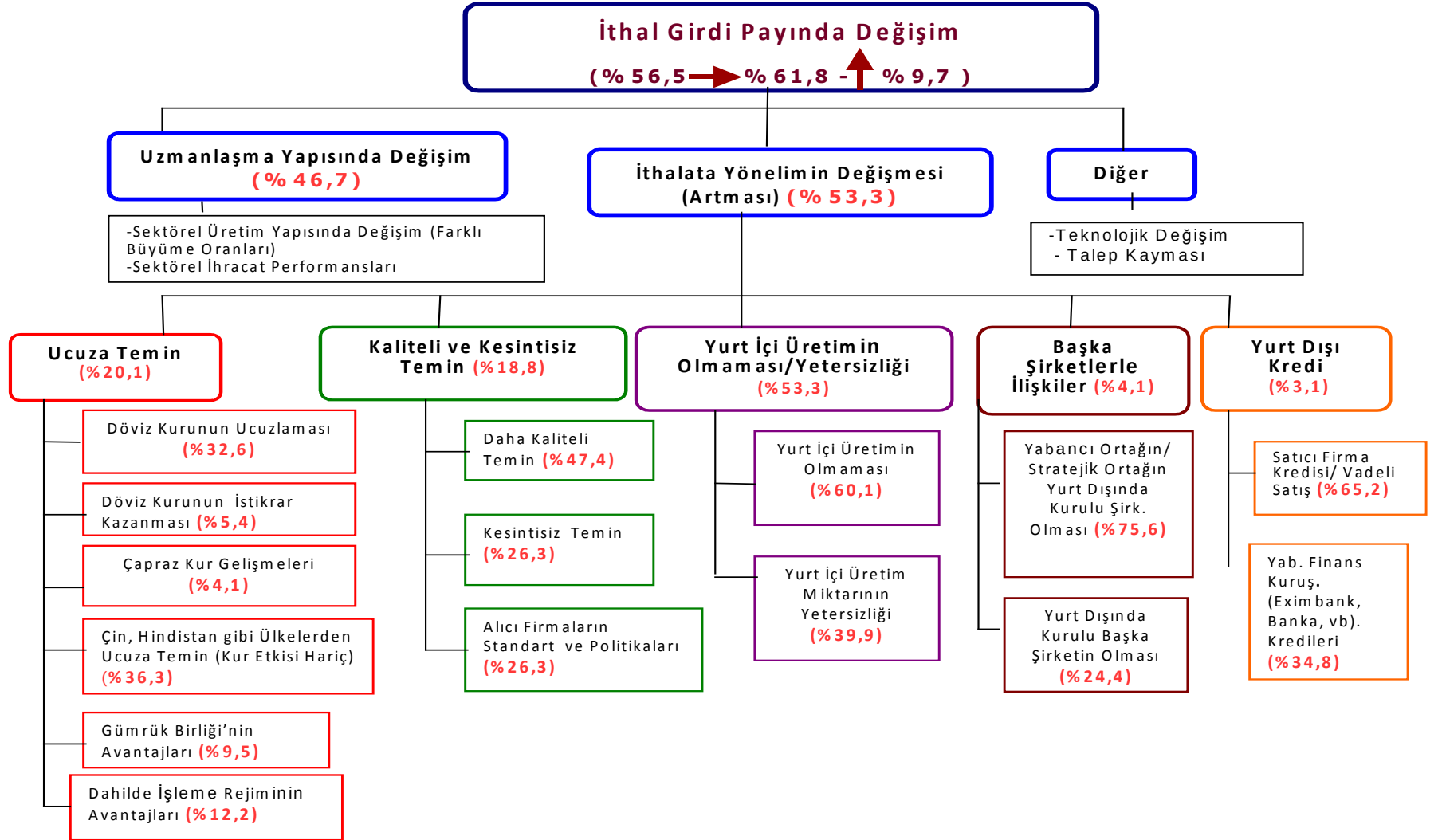
kaynağı Ar-Ge yatırımlardaki yetersizliklerdir. Gelişmiş teknoloji içeren tıbbi araç ve gereçler Türkiye’de üretilmemektedir (Doğruel ve Doğruel (2008: 21-30))⁴⁷.

- Çelik sektörü, uzun ürünlerde Türkiye’nin tüketiminden iki katından fazla üretim yaparken, katma değeri yüksek olan yassı ve vasıflı çelik ürünlerinde, tüketiminin, sırasıyla, %44 ve %32’sini gerçekleştirebilmektedir. Sektörde tek yerli dikişsiz boru üretici firma bulunması sebebiyle, dikişsiz borular önemli ölçüde ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Otomotiv gibi önemli sanayiler tarafından kullanılan özel hassas boruların bazı cinsleri ve özel alaşımlı olanları ithalat ile sağlanmaktadır. Türkiye rafine bakır ithal ederek önemli miktarda filmaşın ve tel ürünleri üreten ve aynı zamanda direkt filmaşın ithal ederek tel ürünleri ihraç eden, sektöründe söz sahibi olan bir ülke konumundadır. Geçmiş yıllarda ortalama %10-15 büyüme gösteren alüminyum sektörünün hammadde ihtiyacının %90’ı ithal edilmektedir. Türkiye’de sıcak hadde teknolojisine sahip üretim tesisleri olmadığından, savunma sanayiinde kullanılan alüminyum yassı ürünler ve ulaştırma sektöründe kullanılan yüksek alaşımlı alüminyum ürünleri AB ülkelerinden ithal edilmektedir (Sanayi Bakanlığı (2009:6-47)).

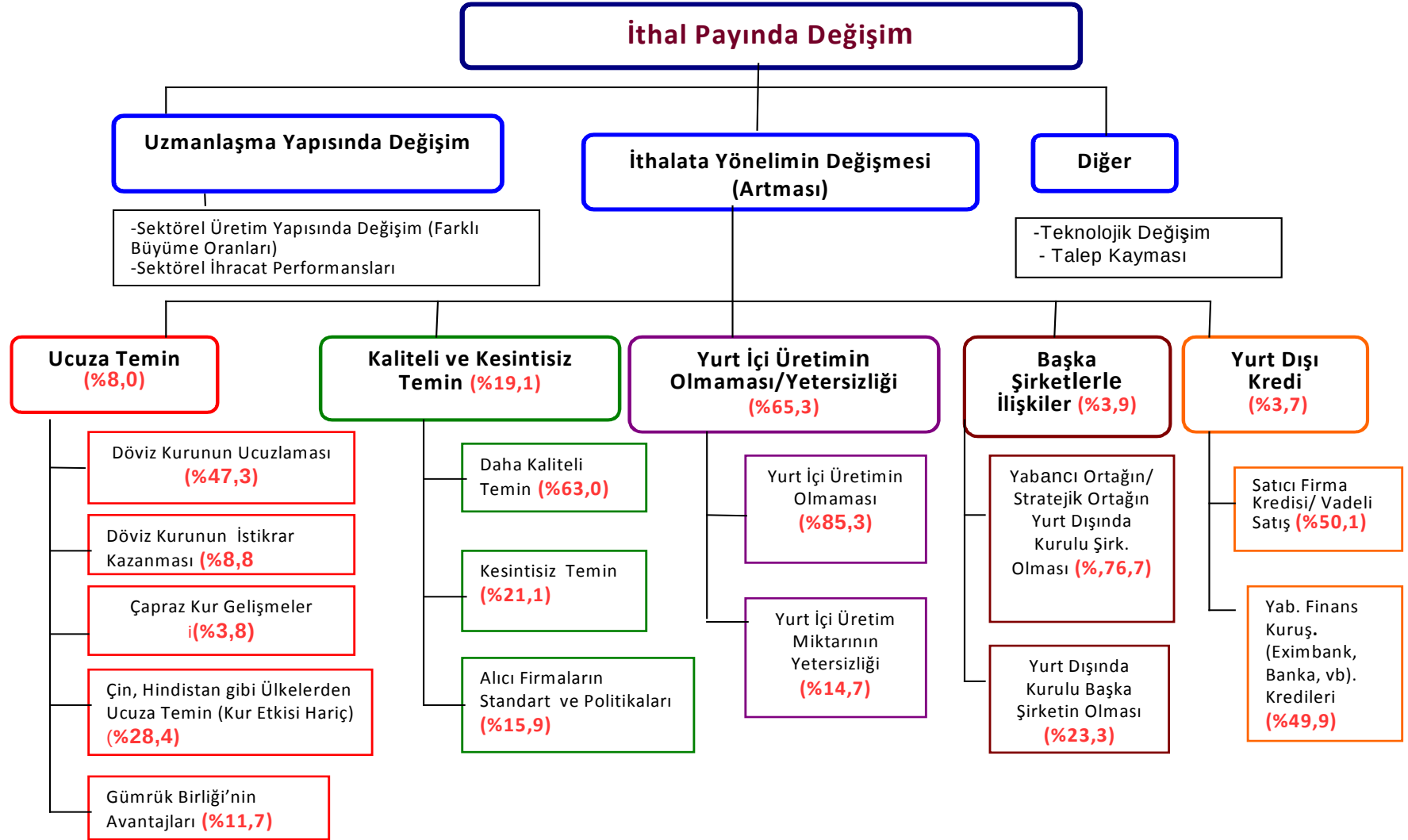
Ankent çalışmamızın sonuçları ve yukarıda aktarılan çalışmaların bulguları Türkiye imalat sanayiinde üretimin yüksek oranda ithal girdiye gereksinim duymasının temel nedeninin ara ve yatırım mallarındaki arz kapasitesinin sınırlı olmasıyla ilişkili olduğunu, iç ve dış talep gelişmelerine bağlı olarak oluşan ara ve yatırım malı ihtiyacının ithalatla karşılanmasının önem taşıdığını göstermektedir.

⁴⁷ S. Doğruel ve F. Doğruel tarafından yapılan çalışmadaki değerlendirmeler sektör dernekleri ile yapılan görüşmelere dayanmaktadır.

Şekil 7.17: Hammadde ve Malzemede İthalata Yönelimi Etkileyen Faktörler

Şekil 7.18: Makine-Teçhizatı İthalata Yönelimi Etkileyen Faktörler

7.6 Dış Ticaret Açığının Orta-Uzun Vadeli Görünümü

Esas itibarıyla, dış ticaret açığının oluşmasında (nihai) tüketim malı ithalatı yanında, ithalat bağımlılığı yüksek ve ağırlıkla iç piyasaya üretim yapan sektörlerin gelişimi (ara ve yatırım malı ithalatı) ile dış ticaret hadleri büyük önem taşımaktadır. Türkiye ekonomisinde iç piyasaya üretimin ağır bastığı sektörlerde (ilaç, kozmetik ve temizlik ürünleri, kağıt-basım, petrol, kauçuk-plastik, boya, bilgisayar, vb.), doğrudan ve/veya dolaylı olarak, ithalata bağımlılık oranı oldukça yüksektir. Yakın dönemde hızla büyüyen inşaat sektöründe de, çimento, seramik ve cam dışındaki hammadde ve malzeme (demir, çelik, plastik, boya, vb.) yönünden ithal girdi kullanımı oldukça güçlüdür.

Dış ticaret açığının giderilmesinde ihracat performansı büyük önem taşımaktadır. Ancak, ihracata dönük sektörlerde ithal girdi kullanım oranının yüksek olması durumunda, dış ticaret açığının kapatılmasına bu sektörlerin yaptığı katkı sınırlı olacaktır. Zira, artan ihracat ithalat artışını da beraberinde getirecektir.

Kısa-orta dönemde, üretimin ithalata bağımlılık oranında önemli bir değişim olmaması ve bu çerçevede küresel krizin etkisinin hafiflemesiyle birlikte dış ticaret açığı sorununun yeniden gündeme gelmesi beklenebilir. İç ve dış talebin gelişimi, dış ticaret hadlerinin seyri, sanayide sektörel uzmanlaşma yapısı, teknolojik gelişmelerin hızı ve yönü, doğal kaynak potansiyelinin değerlendirilmesi, yan sanayinin gelişimi ve ana sanayi ile bağın güçlendirilmesi, firmaların katma değer üretme yeteneği, özellikle arz açığı bulunan alanlarda yurt içi üretim kapasitesi gibi konjonktürel ve yapısal unsurlar üretimdeki ithal girdi payını ve dış ticaret açığının gelişimini belirlemeye devam edecektir.

Enerji alanında yapılan yeni yatırımlara rağmen, mevcut koşullarda kısa dönemde önemli bir iyileşme beklenmemelidir. Dış ticaret dengesinde yaşanmakta olan iyileşmenin ekonomik faaliyetlerin daralması ve hammadde fiyatlarının gerilemesiyle yakından ilişkili olduğu, küresel durgunluğun sona ermesiyle birlikte artacak büyüme oranının (iç ve dış talebin) ithalatı tekrar hızlandıracağı ve dış ticaret açığı sorununu yeniden gündeme getireceği düşünülmektedir.

BÖLÜM 8

Genel Değerlendirme

1980’li yıllarla birlikte ivme kazanan küreselleşme süreci dış ticaretin hem küresel hem de ulusal ekonomik faaliyetler içerisindeki payının hızla artmasına neden olmuştur. Bir yandan serbestleşme yönünde uygulamaya konulan politikalar, diğer yandan bilişim-iletişim teknolojilerinde meydana gelişmeler ve ulaştırma maliyetlerinin hızla düşmesi sonucunda dış ticaret hacmi üretim hacminden çok daha hızlı bir oranda yükselmiştir. Bu süreçte üretim faaliyeti artan ölçüde uluslararasılaşmış, ülkelerin küresel ekonomik sistemdeki konumları yeniden şekillenmiştir.

Dış ticaret teorisindeki yeni yaklaşımlar ve diğer ülkeler üzerine yapılan uygulamalı çalışmalar dış ticaret hacmi ve yapısındaki değişimin büyük ölçüde küresel ekonomik sisteminin yeniden yapılanmasından kaynaklandığını öne sürmektedir. Nitekim, çok sayıda çalışma, özellikle son çeyrek asırlık dönemde gelişmiş ülkelerin ara ve yatırım mallarında, gelişmekte olan ülkelerin ise tüketim mallarında uzmanlaşmaya yöneldiğini; gelişmiş ülke firmalarının örgütlenme yapılarını dikey uzmanlaşma yönünde değiştirerek ve/veya doğrudan yabancı sermaye yatırımları yoluyla üretimin emek yoğun bölümlerini gelişmekte olan ülkelere kaydardığını; bu durumun da özellikle ara malı ticaretinin küresel ölçekte önemli boyutlara ulaşmasına neden olduğunu ortaya koymaktadır.

Küreselleşme süreciyle birlikte doğal kaynak yönünden zengin ve/veya işgücü maliyetinin düşük olduğu çok sayıda ülkenin dünya ekonomik sistemiyle hızla bütünleşmesi bir taraftan bazı nihai ve ara mallarına diğer ülkelerin daha ucuza ulaşmasına imkan vermiş, diğer taraftan bu ülkelerle benzer üretim desenine sahip ülkelerde (özellikle emek yoğunluğu yüksek sektörler üzerinde baskı oluşturarak) sektörel üretim yapısının değişmesine ivme kazandırmıştır.

Küresel ölçekte dış ticaret hacminin artması, dış ticaret dengesi sorununu daha öncelikli bir konuma getirmiştir. Nitekim, artan dış ticaret hacmiyle birlikte kimi ülkeler daha fazla dış ticaret fazlası verirken, kimi ülkelerin dış ticaret açığı daha büyük boyutlara ulaşmıştır. Dış ticaret açığı veren ülkelerin bu açığı hizmet ticareti yoluyla kapatamaması durumunda büyüme veya dış ticaretin finansmanı sorunu gündeme gelebilmektedir.

Son 10 yıllık dönemde Türkiye ekonomisinin dış ticaret yapısı kapsamlı bir değişim geçirmiştir. Bu dönemde ihracat ve üretim hacmi önemli oranda artış göstermesine rağmen

ithalat miktarındaki artış daha büyük boyutlara ulaşmış, ithalatın ihracat ve üretim miktarına oranı yükselmiştir. Çok sayıda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede de yaşanmakta olan bu sürecin kapsamlı bir şekilde incelenmesi Türkiye ekonomisinin sürdürülebilir büyüme yapısına kavuşması açısından önem taşımaktadır. Zira, bu süreçte (birim) üretim ve ihracatın yarattığı katma değer ve istihdam azalmakta, dış ticaret açığının boyutu genişleyebilmektedir.

Bu çalışmada, dünya ekonomisinde meydana gelen gelişmeler ışığında, Türkiye ekonomisinin ithalat yapısı incelenmiş ve bu kapsamda, özellikle son 10 yıllık dönemde, sanayi üretiminde artan oranda ithal girdi kullanmasına yol açan nedenler araştırılmıştır. Bu amaçla, sanayi sektörlerinde faaliyet gösteren, ağırlıkla ölçekleri büyük, kurumsallaşma düzeyi yüksek, küresel ekonomik sisteme entegrasyonu üst aşamada olan 145 firmayla yüz yüze görüşerek ve bu firmaların muhasebe kayıtlarını kullanarak hangi gerekçelerle ara ve yatırım malı ithalatına yöneldikleri incelenmiştir. Bu bilgi kaynağının yanında, başta Girdi-Çıktı Tabloları olmak üzere, sanayi sektörlerine yönelik diğer sayısal verilerden de yararlanılmıştır.

Yaptığımız analizler sanayi sektörlerinin büyük çoğunda üretimde kullanılan ithal girdi oranında artış meydana geldiğini, imalat sanayii genelinde 2002 yılında %56,5 olan toplam hammadde ve malzeme içerisindeki ithalat payının 5 yıl gibi kısa bir dönemde %10 dolayında artış göstererek 2007 yılında %61,8'e ulaştığını göstermiştir. İthal girdi kullanım oranındaki bu artışın iki temel kaynağının bulunduğu ortaya konulmuştur. İthal girdi payındaki artışa katkısı benzer düzeyde olan bu faktörlerden birincisi firmaların ithal ara ve yatırım malı kullanımına yönelik eğilimlerinin artması, ikincisi ise ekonominin dış ticaretteki uzmanlaşma yapısındaki değişimdir.

Anket çalışması, temel ara ve yatırım mallarında yurt içi üretim miktarındaki yetersizliğin firmaları ithalata yönlendiren en önemli faktör olduğunu göstermiştir. Firmalara göre bu faktör toplam ara ve yatırım malları ithalatının yaklaşık %60'lık bölümünü açıklamaktadır. Firmalar yurt içi üretimin birçok temel ara malında iç talebin ancak %10-20'lik bölümünü, yatırım mallarında ise %5-10 dolayındaki bir bölümünü karşılayabilmesi nedeniyle, ekonomik büyüme oranının ivme kazandığı dönemlerde söz konusu mallarda ciddi düzeyde arz açığı oluştuğunu ve zorunlu olarak ithalata yönelmek durumunda kaldıklarını belirtmiştir. Nitekim, anket çalışması sonucu edindiğimiz bilgilere göre, petrol ürünü yanında, bazı madenler ve metaller, deri, pamuk, ilaç hammadde, selüloz gibi çok sayıda kritik hammadde ve yarı işlenmiş mamüller alanında ülkemizdeki üretim miktarı yetersizdir. Bunların bir bölümü ülkemizin doğal kaynak zenginliğiyle, bir bölümü de bu alanlara yönelik yatırım ve teknoloji birikiminin

sınırlı olmasıyla bağlantılıdır. Ayrıca, yan sanayilerin gelişmişlik düzeyi ve finansman koşulları bir çok sektörde ara ve yatırım mallarının yurt içi arz miktarını sınırlandırabilmektedir.

“Daha kaliteli ara ve yatırım malı kullanma” saiki firmaları ithalata yönlendiren bir diğer önemli faktör olarak karşımıza çıkmıştır. Görüşme yapılan firmalar toplam ara ve yatırım malı ithalatının yaklaşık %20’lik bölümünü bu faktörle ilişkilendirmiştir. Son yıllarda firmaların artan ölçüde “kalite kaygısıyla” ithalata yöneldikleri tespit edilmiştir. Ulusal ve uluslararası düzeylerde yapılan düzenlemeler, küresel alıcıların ve üretim zincirlerinin belirledikleri standartlar, yeni üretim teknolojilerinin daha kaliteli ara malı kullanımını gerektirmesi, firmaların artan oranda kalite duyarlılığı yüksek dış pazarlara odaklanması söz konusu yönelimin başlıca sebepleridir. Öte yandan, ara ve yatırım malı ithalinin gelişmiş ülkelerde ortaya konulan yeni teknolojilerin transferinde önemli bir araç olarak görülmesi, verimlilik artışı sağlama ve rekabet gücü kazanma amacıyla firmaların bir çok ara ve yatırım malında ithalatı tercih etmelerine neden olmaktadır.

Üretim maliyetini azaltmak amacıyla “daha ucuz ara ve yatırım malını kullanmak” firmaları ithalata yönlendiren diğer bir önemli etkidir. Anket kapsamındaki firmaların ortalaması dikkate alındığında, bu faktör toplam ara malı ithalatının %20, yatırım malı ithalatının ise %8 dolayındaki bölümüne karşılık gelmektedir. Özellikle emek-yoğun sektörlerdeki firmalar Türk Lirasının değerlenmesiyle birlikte artan oranda ithalata yöneldiklerini belirtmiştir. Fakat, bunun yanında Çin, Hindistan gibi ülkelere daha ucuza temin imkanı, dahilde işleme rejimi, Gümrük Birliği gibi faktörlerin de ithal malların daha ucuza elde edilmesinde önem taşıdığı görülmüştür.

Birçok sektörde önemli bir yer tutan küresel üretim zincirleri ve yabancı sermayeli şirketlerin, farklı organizasyon yapıları nedeniyle, ithalata yönelimi artırdığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda, yabancı sermayeli ana şirketin dikey uzmanlaşma yapısına geçmesi neticesinde yurt içinde bulunan birimin işbölümündeki konumu değişmiş, önceleri yurt içinden temin edilen bazı girdiler ana şirketinin başka ülkelerdeki birimlerinden temin edilmeye başlanmıştır (endüstri-içi ticaret). Diğer yandan, yabancı sermayeli şirketin ara ve yatırım malı temin sürecini etkinleştirmek amacıyla ana şirket bünyesinde oluşturduğu merkezi satınalma yapılanmasının yurt içinde ara ve yatırım malı üreten özellikle küçük ve orta ölçekli firmaları olumsuz etkilediği gözlenmiştir.

Yabancı ülke firmaları ve finansman kuruluşları tarafından sunulan vadeli satış ve kredi imkanlarının da ithalata yönelimi desteklediği görülmüştür.

İthal ara ve yatırım malı kullanımını artıran diğer bir önemli dinamik, yeni uzmanlaşma yapısında öne çıkan sektörlerin ithal girdi kullanım oranlarının geleneksel emek-yoğun sektörlerden daha yüksek olmasıdır. Doğrudan veya dolaylı olarak daha fazla ithal hammadde ve malzeme kullanan motorlu kara taşıtları, diğer ulaşım araçları, elektrikli makine (dayanıklı tüketim malları), ana metal gibi sektörlerin geçmiş dönemde yüksek büyüme hızlarına ulaşması, ekonomi genelindeki ithal girdi kullanım oranının artmasına katkı yapmıştır. Nitekim, önceki dönemin lokomotif sektörleri olan tekstil-giyim-deri sektörlerinin temel ara malları olan pamuk, iplik gibi ürünler önemli ölçüde yurt içinde üretilmekte iken imalat sanayiinin üretim ve ihracatındaki payını ciddi düzeyde artıran sektörler açısından önem taşıyan maden cevheri, metal, motorlu kara taşıtlarının motorları, elektronik aksam ve parçaları, aktarım mekanizmaları gibi ara mallarının yurt içi üretimi bulunmamakta veya büyük bölümü doğrudan veya dolaylı olarak ithalatla karşılanmaktadır.

Üretimde kullanılan ithal girdi oranındaki artışla ilgili olarak bazı firmaların dile getirdiği bir tespit oldukça dikkat çekicidir. Buna göre, Türkiye ekonomisinin küresel ekonomik sistemdeki (işbölümündeki) konumunun yeniden şekillenmesi sürecinde özellikle nihai mal üreten çok sayıda firma kaliteleriyle ve verimli çalışmalarıyla oldukça hızlı bir büyüme performansına ulaşmasına rağmen, bu firmalara girdi sağlayan bazı firma veya sektörlerin aynı oranda büyüyememesi sonucu, ortaya çıkan ara ve yatırım malı ihtiyacının bir bölümü ithalatla karşılanmak durumunda kalmıştır. Anket çalışması sonucunda ulaştığımız sayısal bilgiler bu tespiti doğrulamaktadır. Öte yandan, bu sonuç Aydın ve diğ. tarafından yapılan araştırmanın bulgularıyla örtüşmektedir. Nitekim, bu araştırmanın sonuçlarına göre, gelişmiş ülkelerin ara mallarında, gelişmekte olan ülkelerin ise nihai mallarda uzmanlaşmaya yöneldikleri küresel dış ticaret yapısı söz konusudur. Türkiye ekonomisinin de nihai mallardaki rekabet gücü daha yüksek, ara mallarındaki rekabet gücü ise sınırlıdır (Aydın ve diğ. (2009)). Dolayısıyla, Türkiye ekonomisinin bu iki katmanı arasındaki performans farklılığının ithalatı destekleyici etkide bulunduğu düşünülmektedir.

Diğer yandan, 2002-2007 döneminde imalat sanayiinin geneli ve araştırma kapsamındaki sektörlerin büyük bir bölümünde ithal girdi kullanım oranı artmasına rağmen motorlu kara taşıtları, savunma sanayi ve makine imalat sektörlerinde bu oranının gerilediği, diğer bir ifadeyle yerli ara ve yatırım malı kullanımının arttığı hesaplanmıştır. Bu gelişmede ana ve yan

sanayiler arasındaki bağıın güçlenmesinin etkili olduğu görölmüştür. Diğer yandan, bir çok firma yakın zamanda yurt içinde üretilen bazı ara ve yatırım mallarının kalitesinde iyileşme olduğunu belirtmiştir.

Türkiye ekonomisindeki ara malı ithalatının kaynaklarını somutlaştırmaya yönelik olarak yaptığımız analizin sonuçlarına göre, 2002-2007 döneminde bu mal grubunda meydana gelen ithalat artışının yaklaşık %80'lik bölümü ekonomik büyümeden kaynaklanmış, firmaların artan oranda ithalata yönelimi ve üretimin sektörel yapısındaki değişim ise ara malı ithalatındaki artışın %20 oranında daha yüksek bir düzeyde gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu ek artışın (%20) yaklaşık yarısı sektörel üretim yapısındaki değişimden, diğer yarısı ise firmaların ithalata yöneliminin artmasından kaynaklanmıştır. Çok sayıda sektörde 2002 yılı sonrasında ithal girdi kullanım oranlarında meydana gelen artışın da önemli nedenlerinden birisinin bazı temel girdilerdeki arz yetersizliği olduğu dikkate alındığında, ithalat miktarındaki artışta ekonomik büyümesinden kaynaklanan etkinin %80'in üzerine çıktığı görölmektedir.

Firma düzeyindeki farklılıklar incelendiğinde, ithal girdi kullanım oranının oldukça yüksek olduğu firmalarda (ilaç, kağıt, kimya, petrol, vb.) söz konusu oranın 2002-2007 döneminde önemli bir değişim göstermediği hesaplanmıştır. Anket kapsamındaki firmaların yaklaşık yarısı için geçerli olan bu durum, söz konusu firmaların ihtiyaç duyduğu temel hammadde ve malzemelerin yurt içi üretiminin olmadığına veya çok sınırlı bir düzeyde olduğuna işaret etmektedir. Bu gruptaki firmaların yapısal olarak ithal ara malına bağımlı olduğu söylenebilir. Öte yandan, anket kapsamındaki firmaların diğer yarısını oluşturan ve ithal girdi kullanım oranının görece düşük olduğu firmalarda bu oranının incelenen dönem içerisinde ekonomik faaliyetlerin canlanmasına bağılı olarak önemli artış gösterdiği tespit edilmiştir. Söz konusu firmaların ihtiyaç duyduğu temel hammadde ve malzemelerin yurt içi üretim miktarının sınırlı olduğu, ekonomik faaliyetlerin (talebin) belirli bir eşik değeri aşması durumunda iç piyasada arz açığı oluştuğu ve firmaların ithalata yöneldiği görölmüştür. Diğer yandan, her iki firma grubunda da ara ve yatırım malı ithalatına etki eden ana faktör ekonomik büyüme oranıdır.

Yukarıdaki sonuçlar, Türkiye ekonomisinde üretimin yüksek oranda ithal girdiye ihtiyaç duymasının temel nedeninin özellikle ara mallarındaki arz kapasitesinin sınırlı olmasıyla ilişkili olduğunu, iç ve dış talep gelişmelerine bağılı olarak oluşan ara ve yatırım malı ihtiyacının ithalatla karşılandığını göstermektedir. Buna ek olarak, Türkiye ekonomisinin küresel ekonomik sistemde daha yüksek oranda hammadde ve malzeme kullanımı gerektiren sektörlerde uzmanlaşmaya başlaması üretimin ithalat gereksinimini daha da artırmıştır. Diğer

bir ifadeyle, ülkemizin doğal kaynak yapısı, hammadde ve ara malı üretimine yeterli kaynak ayrıl(a)maması, bazı ara ve yatırım mallarının yüksek kalitede ve kesintisiz olarak teminindeki güçlükler gibi nedenlerle ithal ara ve yatırım malı kullanım oranının yüksek olduğunu, dış ticaretteki uzmanlaşma yapısında meydana gelen değişimin de bu oranı daha yüksek bir düzeye taşıdığını düşünmekteyiz. Bu çerçevede, Türkiye ekonomisinde üretim ve ihracat ile ithalat arasındaki ilişkinin güçlenmesinin esas itibarıyla yapısal faktörlerden kaynaklandığı söylenebilir.

Yapısal bir nitelik taşıması nedeniyle, küresel krizle birlikte düşen ithal girdi kullanım oranı ve daralan dış ticaret açığının, iç ve dış talebin güçlenmesiyle birlikte tekrar kriz öncesi düzeylerine yükselmesi beklenmektedir. Bu itibarla, sorunun kalıcı olarak çözülmesi orta-uzun vadeli politikaların geliştirilmesine bağlıdır.

Dış ticaret açığı tüketim malı ithalatı ve ağırlıkla iç pazara üretim yapan sektörlerin ara ve yatırım malları ithalatından kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede, ara ve yatırım mallarındaki yurt içi arz kapasitesi değişmediği takdirde dış ticaret açığının sergileyeceği eğilimi ihracatçı sektörlerin veya firmaların performansı belirleyecektir. Üretimin daha yüksek oranda yerli girdi kullanması veya yüksek oranda katma değer yaratması durumunda ihracat dış ticaret açığının kapatılmasına güçlü bir şekilde katkı yapacak, aksi takdirde bu katkı sınırlı kalacaktır.

Orta-uzun vadede, nihai mallar yanında, özellikle ara mallarında yurt içi üretim kapasitesinin geliştirilmesi dış ticaret açığının seyrinde önem taşıyacaktır. Ara ve yatırım mallarındaki arz kapasitesinin artırılması için farklı boyuttaki politikaların etkin bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Bu çerçevede, tarım, ormancılık ve hayvancılık gibi geleneksel sektörlerin hızla modern bir yapıya dönüştürülmesi, madencilik başta olmak üzere doğal kaynak zenginliğinin en üst seviyede değerlendirilmesi, makine-teçhizat, elektronik, kimya, ilaç gibi alanlarda ise büyük ölçekli yatırımlar ve teknolojik bilgi birikiminin hızla artırılması önem taşımaktadır. Diğer yandan, ana ve yan sanayi arasındaki bağın güçlendirilmesi ekonomi genelinde üretim kapasitesinin artırılmasında önem arz etmektedir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan çok sayıda ülkede ithal girdi oranında artış yaşanmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye ekonomisinde ithal girdi oranında meydana gelen artışı ülkemize özgü bir eğilimden ziyade küresel ekonomideki değişimin de önemli payının olduğu bir sürecin sonucu olarak ele almak daha uygun olacaktır. Bu itibarla, ithal girdi kullanımındaki artışı bütünüyle kendi başına bir sorun olarak değerlendirmek yerine, bu artışa etki eden faktörlerin kapsamlı bir şekilde ortaya koyulmasının ve, bunun da ötesinde, bazı sektörlerde söz konusu ithal

girdileri kullanarak daha yüksek katma değer yaratan bir ekonomik yapıya dönüşümün nasıl sağlanacağını sorgulayan bir yaklaşımın önem taşıdığı düşünülmektedir.

Özellikle emek yoğun sektörlerdeki birçok firma geçmiş dönemde Türk Lirasında yaşanan değerlenmenin hem ithal girdi kullanım oranının artmasında hem de dış pazarlardaki rekabet gücünün zayıflamasında önem taşıdığını belirtmiştir. Söz konusu firmalar, Türk Lirasındaki değerlenmenin firmaların karlılık oranını gerileterek üretim ve yatırım kararlarını olumsuz etkilediğini öne sürmüştür. Ancak, üretim ve yatırım kararlarında karlılık oranı önemli bir rol oynamakla birlikte, ekonomik ve siyasi istikrar, nitelikli insangücü, etkin bir rekabet ortamı, finansmana erişim, enerji, ulaştırma-haberleşme gibi fiziki altyapı unsurlarının kalitesi, hukuki, kurumsal ve teknolojik altyapı gibi yapısal faktörlerin orta-uzun dönemde yatırım ve üretim kararlarında belirleyici olduğu unutulmamalıdır. Diğer bir ifadeyle, kısa dönemde, gerileyen döviz kuru, yükselen işgücü ve enerji maliyeti, artan vergi oranı gibi nedenlerle firmaların kar marjı daralabilmekle birlikte, orta-uzun dönemde daha fazla önem taşıyan husus firmaların verimli çalışmasını, daha kaliteli ürünler üretmesini ve yüksek katma değerli ürünlere odaklanmasını sağlayarak kar marjlarının kalıcı olarak yükseltilmesidir. Açıktır ki, bu alanda sağlanacak başarı sadece emek yoğun sektörlerde yaşanan sorunun aşılmasında değil, aynı zamanda Türkiye ekonomisinin yüksek oranlı ve sürdürülebilir büyüme hızına ulaşmasında da büyük önem taşımaktadır.

Son olarak, bu çalışmada aktarılan bulguların ağırlıkla anket kapsamındaki 145 sanayi firmasının değerlendirmelerini yansıttığını belirtmek isteriz. Bu firmalar ağırlıkla ölçekleri büyük, kurumsallaşma düzeyi yüksek, küresel ekonomik sisteme entegrasyonu üst aşamada olan firmalardır. Söz konusu firmalar imalat sanayiinin üretim ve ihracatında önemli bir paya sahip olup sanayi sektörünün yapısının dönüşümünde öncü rolü oynama potansiyeline sahiptir. Bu itibarla, anket yoluyla elde edilen ve rapora yansıtılan değerlendirmeler özellikle küçük ve orta ölçekli imalat sanayii firmalarının bakış açılarını yansıtmayabilecektir. Diğer yandan, rapora yansıtılan değerlendirmeler anket kapsamındaki firmalara ait değerlendirmelerin ortalamasını esas almaktadır. Ancak, firmaların değerlendirmeleri arasında sektörler itibarıyla ve hatta sektörlerin içinde önemli farklılıklar bulunabilmektedir. Örneğin, bazı firmalar ithalat kararlarında tümüyle döviz kurunun gelişimini etkili görürken, bazı firmalar bu faktörün hiç etkili olmadığını düşünmektedir. Benzer şekilde, kalite boyutunun ithalat kararlarında etkisi olmadığının belirten firmalar yanında, bu faktörün büyük önem taşıdığını belirten çok sayıda firma da bulunmaktadır. Dolayısıyla, araştırma sonuçlarının bu hususları dikkate alınarak yorumlanması önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Almeida, R., Fernandes, A. M., 2008. Openness and Technological Innovations in Developing Countries: Evidence from Firm-Level Surveys. *Journal of Development Studies*, Cilt 44(5), 701-27.
- Amiti, M., Konings, J., 2007. Trade Liberalization, Intermediate Inputs, and Productivity: Evidence from Indonesia. *American Economic Review*, Cilt 97(5), 1611-38.
- Aydın, F., Saygılı, H., Saygılı, M., 2007. Empirical Analysis of Structural Change in Turkish Exports. TCMB Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği, No: 07/08.
- Aydın F., Saygılı, H., Saygılı, M., Yılmaz, G., 2009. Dış Ticarete Küresel Eğilimler ve Türkiye. TCMB Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü, Çalışma Tebliği, No: 10/01.
- Bayraktutan, Y., 2003. Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4(2), 175-186.
- Biesebroeck, J. V., 2003. Revisiting Some Productivity Debates. NBER Working Paper Series, Working Paper No. 10065.
- Breda, E., Capariello, R., Zizza, R., 2008. Vertical Specialization in Europe: Evidence from the Import Content of Exports. Bank D'Italia Working Paper, No. 682.
- Doğruel, A. S., Doğruel, F., 2008. Türkiye Sanayiine Sektörel Bakış. TÜSİAD, Yayın No: TÜSİAD-T/2008 – 05/466, İstanbul.
- Dollar, D., 1992. Outward-Oriented Developing Countries Really Do Grow More Rapidly: Evidence from LDCs, 1976-1985. *Economic Development and Cultural Change*, Cilt 40(3), 523-44.
- Dowrick, S., 1997. Trade and Growth: a Survey, içinde: J. Fagerberg ve diğ. (der.) *Technology and International Trade*, Edvard Elgar Publishing Limited, Cheltenham, İngiltere, sf. 107-126,.
- DPT, 2001. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Tekstil ve Giyim Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Yayın No: 2549 – ÖİK: 565, Ankara.
- DPT, 2007a. Dokuzuncu Kalkınma Planı, Tekstil, Deri ve Giyim Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Yayın No: DPT: 2715 – ÖİK. 668, Ankara.
- DPT, 2007b. Dokuzuncu Kalkınma Planı, Elektronik ve Elektrikli Makinalar Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Yayın No: DPT: 2722 – ÖİK: 675, Ankara.
- DPT, 2007c. Dokuzuncu Kalkınma Planı, Makina ve Metal Eşya Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Yayın No: DPT: 2756 – ÖİK: 700, Ankara.
- DPT, 2007d. Dokuzuncu Kalkınma Planı, İlaç Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Yayın No: DPT: 2747 – ÖİK: 694, Ankara.

- DPT, 2008a. Dokuzuncu Kalkınma Planı, Kimya Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Araç Lastiği – Plastik Ürünler Çalışma Grubu Raporu. Yayın No: DPT: 2778 – ÖİK: 707, Ankara.
- DPT, 2008b. Dokuzuncu Kalkınma Planı, Kimya Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Sabun-Deterjan- Kozmetik- Boya Çalışma Grubu Raporu. Yayın No: DPT: 2777 – ÖİK: 706, Ankara.
- DPT, 2008c. Dokuzuncu Kalkınma Planı, Kimya Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Gübre-Tarım İlaçları Çalışma Grubu Raporu. Yayın No: DPT: 2775 – ÖİK: 704, Ankara.
- Emmanuel, A., 1972. Unequal Exchange: A Study of the Imperialism of Trade, Montly Review Press, New York..
- Eşiyok, A., 2008. Türkiye Ekonomisinde Üretimin ve İhracatın İthalata Bağımlılığı, Dış Ticaretin Yapısı: Girdi-Çıktı Modeline Dayalı Bir Analiz. Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları, Cilt 3(1-2), 117-160.
- Fagerberg, J., 1997. Competitiveness Scale and R&D, içinde: Fagerberg, J. diğ. (der.) Technology and International Trade, Edvard Elgar Publishing limited, Cheltenham, İngiltere, sf. 38-55.
- Feenstra, R. C., 1998. The Integration of Trade and The Disintegration of Production. Journal of Economic Perspectives, Cilt 12(4), 31-50.
- Feenstra, R. C., Hanson, G. H., 2003. Global Production Sharing and Rising Inequality: A Survey of Trade and Wages, içinde: Choi E. K., Harrigan J. (der.), Handbook of International Trade, Blackwell, Malden, MA, sf. 146-185.
- Goldberg, P. K., Khandelwal, A., Pavcnik, N., Topalova, P., 2008. Imported Intermediate Inputs and Domestic Product Growth: Evidence from India. NBER Working Paper Series, Working Paper No. 14416
- Goldberg, P. K., Khandelwal, A., Pavcnik N., Topalova, P., 2009. Trade Liberalization and New Imported Inputs. American Economic Review, Cilt 99(2), 494-500.
- Grossman G. M., Helpman, E., 1993. Innovation and Growth in the Global Economy, Cambridge, Mass., MIT Press.
- Gustavsson, P., Hansson, P., Lundberg, L., 1997. Technical Progress, Capital Accumulation and changing International Competitiveness, içinde: Fagerberg, J. ve diğ. (der.) Technology and International Trade, Edvard Elgar Publishing limited, Cheltenham, İngiltere, sf. 20-37.
- Halpern L., Koren, M., Szeidl, A., 2006. Imports and Productivity. CeFiG Working Papers, No. 8.
- Hanson, G. H., 1996. Localization Economies, Vertical Organization, and Trade. American Economic Review, Cilt 86(5), 1266-78.
- Hanson, G. H., Mataloni, R. J., Slaughter, M. J., 2005. Vertical Production Networks in Multinational Firms. The Review of Economics and Statistics, Cilt 87(4), 664-78.
- Hayashi, M., 2005. Structural Changes in Indonesian Industry and Trade: An Input-Output Analysis. The Developing Economies, Cilt 43(1), 39-71.

- Helpman, E., Krugman, P., 1986. Market Structure and International Trade, Cambridge, Mass., MIT Press.
- Helpman, E., Krugman, P., 1986. Market Structure and Foreign Trade: Increasing Returns, Imperfect Competition and International Economy, Cambridge, Mass., MIT Press.
- Hummels, D., Rapoport, D., Yi, K-M., 1998. Vertical Specialization and The Changing Nature of World Trade. Federal Reserve Bank of New York Policy Review, Cilt 4(2), 79-99.
- Hummels, D., Ishii, J., Yi, K-M., 2001. The Nature and Growth of Vertical Specialization in World Trade. Journal of International Economics, Cilt 54(1), 75-96.
- İSO, Çeşitli Yıllar. Türkiye'nin İlk 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, İstanbul (<http://www.iso.org.tr/tr/web/besyuzbuyuk/gecmisyillar/500buyukgecmisyillar.htm> adresinden ulaşılabilir).
- İSO, Çeşitli Yıllar. Türkiye'nin İkinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, İstanbul (<http://www.iso.org.tr/tr/web/besyuzbuyuk/gecmisyillar/500buyukgecmisyillar.htm> adresinden ulaşılabilir).
- İMKB, Çeşitli Yıllar. Şirketler Yıllığı (<http://www.imkb.gov.tr/Data/StocksData.aspx> adresinden ulaşılabilir)
- Kasahara, H., Rodrigue, J., 2005. Does the Use of Imported Intermediates Increase Productivity? Plant Level Evidence. RBC Financial Group Economic Policy Research Institute Working Paper, No. 2005-7.
- Kasahara, H., Rodrigue, J., 2008. Does the Use of Imported Intermediates Increase Productivity? Plant-level Evidence. Journal of Development Economics, Cilt 87(1), 106-18.
- Keesing, D. B., 1966. Labour Skills and the Structure of Trade in Manufactures, içinde: Kenen, P.B., Lawrence, R. (der.) The Open Economy, Colombia University Press, New York.
- Keller, W., 2004. International Technology Diffusion. Journal of Economic Literature, Cilt 42(3), 752-82.
- Kleinert, J., 2003. Growing Trade in Intermediate Goods: Outsourcing, Global Sourcing, or Increasing Importance of MNE Networks?. Review of International Economics, Cilt 11(3), 464-82.
- Koca, M. A., 2008. Türk Demir Çelik Sanayii İçin Strateji Önerileri: Bütünleşme ve Ortak Girdi Temini, DPT Uzmanlık Tezleri, Yayın No: 2785, Ankara.
- Koukouritakis, M., 2004. EU Accession Effects on Trade Flows: The Case of Greece. South Eastern Europe Journal of Economics, Cilt 2(2), 61-79.
- Krugman, P., 1979. Increasing Returns, Monopolistic Competition and International Trade. Journal of International Economics, 9, 469-479.
- Krugman, P., 1980. Scale Economies, Product Differentiation, and the Pattern of Trade. American Economic Review, 70, 950-959.

- Krugman P., 1990. Strategic Trade Policy and the New International Economics, Cambridge, Mass., MIT Press.
- Krugman P., 1994. Rethinking International Trade, Cambridge, Mass., MIT Press.
- Krugman P., 2000. Technology, Trade and Factor Prices. Journal of International Economics, 50, 51–71.
- Lee, J-W., 1995. Capital Goods Imports and Long-Run Growth. Journal of Development Economics, 48, 91-110.
- Linder, S. B., 1961. An Essay on Trade and Transformation, John Wiley, New York.
- Loschky, A., Ritter, L., 2006. Import Contents of Exports. OECD National Accounts and Economic Statistics-International Trade Statistics Meeting, 11-14 Eylül 2006.
- Miroudot, S., Ragoussis A., 2009. Vertical Trade, Trade Costs and FDI. OECD Trade Policy Working Papers, No: 89, OECD Publishing.
- McDonald, S., Miller, C., 1997. A Comparison of Specialisation Gains from Trade in Final and Intermediate Goods. Scottish Journal of Political Economy, Cilt 44(3), 298-315.
- Muendler, M-A., 2004. Trade, Technology, and Productivity: A Study of Brazilian Manufacturers, 1986-1998. UCSD, mimeo.
- Posner M. V., 1961. International Trade and Technical Change. Oxford Economic Papers, 13, 323-341.
- Prebisch, R., 1950. The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems, Economic Commissions for Latin America, Birleşmiş Milletler, New York.
- Romer P., Rivera-Batiz, L.A., 1991. International Trade with Endogenous Technological Change. European Economic Review, 35, 971-1004.
- Sachs, J., Warner, A., 1995. Economic Reform and The Process of Global Integration. Brookings Papers on Economic Activity, 1, 1-118.
- Sanayi Bakanlığı, 2009. Demir ve Demirdışı Metaller Sanayi Strateji Belgesi Taslağı, Sanayi Genel Müdürlüğü, Mart, Ankara.
- Saygılı, Ş., Cihan, C., 2008. Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri: 1987-2007 Döneminde Büyümenin Kaynakları, Temel Sorunlar ve Potansiyel Büyüme Oranı, TÜSİAD-TCMB Ortak Yayını, Yayın No: TÜSİAD-T/2008-06/462, Haziran, İstanbul.
- Saygılı, Ş., Cihan, C., Yavan, Z., 2006. Eğitim ve Sürdürülebilir Büyüme: Türkiye Deveyimi, Riskler ve Fırsatlar, TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No:7, İstanbul.
- Seyidoğlu, H., 2001. Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama, Güzem Yayınları, Geliştirilmiş 14. Baskı, İstanbul.
- Singer, H., 1950. The Distribution of Gains Between Investing and Borrowing Countries. American Economic Review, Mayıs, sf. 473-485.

- Sönmez, M., 2005. Türkiye İhracatının İthalata Bağımlılığı: 2000-2004. (http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/SonmezOct05.pdf adresinden ulaşılabilir)
- Stern, S., Porter, M. E., 2000. Measuring The Ideas Production Function: Evidence From International Patent Output. NBER Working Paper, Sayı: 7891.
- Şenesen, G., 2005. Türkiye'nin Üretim Yapısı: Girdi-Çıktı Modeliyle Temel Bulgular, TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No:3.
- Taymaz, E., Yılmaz, K., 2008. Integration with the Global Economy: The Case of Turkish Automobile and Consumer Electronics Industries. Commission on Growth and Development, Working Paper, No: 37.
- TCMB, Çeşitli Yıllar. Sektör Bilançoları, yayınlanmamış sektörel veri tabanı.
- Temel A., Tanrıku, K., Yener, N., Yalçın, C., 1995. Türk Ekonomisi'nin Rekabet Gücündeki Gelişmeler, DPT Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- TÜİK, Çeşitli Yıllar. Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri, (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=4173> adresinden ulaşılabilir).
- TÜİK, Çeşitli Yıllar. Dış Ticaret İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara.
- TÜİK, 2009. NACE Rev. 2. Ekonomik Faaliyetler Sınıflaması, (<http://tuikapp.tuik.gov.tr/DIESS/SiniflamaSurumDetayAction.do?surumId=191&turl=1&turAdi=%201.%20Faaliyet%20Sınıflamaları> adresinden ulaşılabilir).
- TÜİK, 1998. 1998 Girdi - Çıktı Tablosu, (http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=58&ust_id=16 adresinden ulaşılabilir)
- TÜİK, 2002. 2002 Yılı Girdi-Çıktı Tablosu, (http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=58&ust_id=16 adresinden ulaşılabilir)
- Türkan, E., 2006. Türkiye'de Üretimin İthalat ve İhracat Bağımlılığı, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kitaplar-Çalışmalar, Ankara
- U.S. Bureau of Economic Analysis, 2002. Direct Investment Abroad: Preliminary Results from the 1999 Benchmark Survey, U.S. Government Printing Office, Washington, DC.
- Vernon R., 1966. International Investment and International Trade in the Product Cycle. Quarterly Journal of Economics, sf. 190-207.
- Wolff, E. N., 1997. Productivity Growth and Shifting Comparative Advantage on Industry Level., içinde: Fagerberg, J. ve diğ. (der.) Technology and International Trade, Edvard Elgar Publishing limited, Cheltenham, İngiltere, sf. 1-19.
- Yılmaz, K., Mody, A., 2002. Machinery Imports for Export Competitiveness. World Bank Economic Review, Cilt 16 (1), 23-48.
- Yükseler, Z., Türkan, E., 2008. Türkiye'nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar. TCMB-TÜSİAD-EAF ortak yayını, No: TÜSİAD-T/2008-02/453, İstanbul.

EK-1: ÜRETİM VE İHRACATIN İTHALAT GEREĞİ KATSAYISI

Girdi-Çıktı (Input-Output) analizinde sektörel üretim fonksiyonu, neoklasik üretim fonksiyonunun aksine emek ve sermayeye ek olarak ara girdileri de içermektedir. Başka bir ifadeyle, bu analizde üretim için ihtiyaç duyulan ara girdilerin sabit katsayıları Leontief üretim fonksiyonunun içerisinde yer almaktadır.

Örneğin, “i” sektörünün ürettiği ürünler için “j” sektöründen kullandığı ara girdi miktarı “i” sektörünün toplam üretiminin (çıktısının) sabit bir oranına eşit olduğu varsayılmaktadır.

$$X_{ij} = a_{ij}X_j \text{ ve } 0 < a_{ij} < 1 \quad (1)$$

Sektörel üretim vektörü (X) söz konusu sektörlerin kullandığı ara girdiler ile nihai tüketimleri (Y) toplamından oluşmaktadır;

$$X = AX + Y \quad (2)$$

X vektörünü elde etmek için (2) eşitliği aşağıdaki gibi ifade edilerek çözülmektedir.

$$\begin{aligned} X - AX &= Y \text{ ve } X(I - A) = Y \\ X &= (I - A)^{-1}Y \end{aligned} \quad (3)$$

Burada X; n tane sektörün çıktısını kapsayan n satırlı bir vektördür. I; n*n elemanlı bir birim matristir. Y; n tane sektörün nihai talebini kapsayan n satırlı bir vektördür. A ise sektörler için girdiler ve çıktılar arasında sabit oranı gösteren Leontief teknik katsayılar matrisidir. A matrisi sektörlerin birbirlerinden doğrudan (dolaysız) girdi alım yapısını göstermektedir. $(I-A)^{-1}$ matrisi ise Leontief ters matrisi olarak adlandırılmaktadır. Leontief ters matrisinin sütun toplamaları her sektör için geriye bağ etkisini vermektedir. i sektörünün nihai talebinde (tüketim, yatırım veya ihracat) bir birim artışın bütün sektörlerde yarattığı dolaysız ve dolaylı üretim artışının bir ölçüsü olarak düşünülmektedir. A girdi katsayıları matrisi (teknoloji katsayıları matrisi), yerli (A_d) ve ithal (A_m) girdi katsayıları matrisi şeklinde ayrıştırılabilir:

$$A = A_d + A_m \quad (4)$$

Buna göre ithalat ters matrisi şöyle yazılabilir:

$$R = A_m (I - A_d)^{-1} \quad (5)$$

Denkleimde R matrisi doğrudan ve dolaylı ithalat gereği katsayılarını göstermektedir. İthalat ters matrisinin sütun toplamlarından her biri ilgili sektöre ilişkin yurt içi nihai talep veya ihracattaki değişmelerin uyardığı talebin gerektirdiği ithalat oranlarını vermektedir (Tablo Ek 6.1).

Buna göre toplam talepteki (Y) değişimin gerektirdiği ithalat aşağıdaki gibi yazılabilir.

$$M = RY \quad (6)$$

Burada toplam talep yurt içi (tüketim ve yatırım) ve yurt dışı talebin (ihracat) toplamından oluşmakta ve $Y=Y_d+Y_f$ şeklinde ifade edilmektedir. Yurt içi ve ihracatın gerektirdiği ithalat ayrı ayrı yazılabilir.

$$M_d=RY_d \text{ ve } M_f=RY_f \quad (7)$$

Yukarıdaki ifadede $M=M_d+M_f$ dir.

EK-2: TABLOLAR

Tablo Ek 5.1: Sektörel Üretim Yapısı ve Büyüme Oranları-Anket Kapsamındaki Firmalar
(Yüzde)

Sektörler	Sektörel Pay			2002-2007	2002-2007
	2002	2005	2007	Döneminde Ort. Büyüme Oranı	Dönemindeki Pay Değişimi
Tekstil-Giyim-Deri	3,8	3,1	2,7	4,5	-1,1
Kağıt Ürünleri ve Basım	1,2	1,1	1,0	9,5	-0,1
Petrol-Kimya	48,1	36,9	37,5	6,4	-10,6
Kauçuk-Plastik	2,8	2,8	2,6	10,9	-0,1
Metal Dışı Mineraller	2,3	1,9	1,8	7,0	-0,4
Ana Metal ve İşl. Metal Ür.	9,7	11,0	11,1	14,7	1,4
Makine İmalat	1,3	2,2	2,2	24,1	0,9
Elektrikli Makine	7,6	8,6	9,5	17,1	2,0
Elektronik	5,9	5,6	3,8	2,1	-2,2
Motorlu Kara Taşıtları	16,3	25,5	26,4	23,1	10,1
Diğer Ulaşım Araçları	0,8	0,9	1,0	16,2	0,2
Mobilya	0,4	0,4	0,4	10,9	0,0
İMALAT SAN.	100,0	100,0	100,0	11,8	-

Kaynak: Anket sonuçları.

Tablo Ek 6.1: Doğrudan ve Dolaylı İthalat Gereği Katsayıları

Sektörler	1998	2002
Tarım	0,0754	0,0642
Madencilik	0,0546	0,1219
İmalat Sanayi	0,2215	0,2665
Gıda	0,1216	0,1168
Tütün	0,1650	0,2252
Tekstil	0,2072	0,2667
Giyim	0,2185	0,2417
Deri ürünleri ve ayakkabı	0,2554	0,3673
Ağaç ve mantar ürünleri	0,1424	0,2831
Kağıt ve kağıt ürünleri	0,2035	0,2952
Basım ve yayım	0,1905	0,2257
Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ür.	0,2410	0,5664
Kimyasal madde ve ürünler	0,3066	0,2839
Plastik ve kauçuk ürünleri	0,3076	0,3346
Metalik olmayan diğer mineral ürünler	0,1219	0,1787
Ana metal sanayii	0,3617	0,3662
Makine ve teçhizatı hariç; metal eşya	0,2587	0,2983
Makine ve teçhizat	0,2344	0,2770
Büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri	0,2216	0,2736
Elektrikli makine ve cihazlar	0,3034	0,3135
Radyo,TV, haberleşme teç. ve cihazları	0,2902	0,4713
Tıbbi aletler; hassas ve optik aletler ile saat	0,2865	0,3642
Motorlu kara taşıtları	0,2436	0,3371
Diğer ulaşım araçları	0,1803	0,2204
Mobilya ve diğer imalat	0,3008	0,4097
Enerji	0,1581	0,2981
Hizmetler	0,0755	0,0982
TOPLAM	0,1258	0,1511

Kaynak: TÜİK ve kendi hesaplamalarımız.

Tablo Ek 7.1: Yerli Hammadde ve Malzeme Kullanımının Gelişimi-Anket Sonuçları (Yüzde)

Sektörler	Toplam Hammadde ve Malzeme İçerisindeki Pay			Toplam Üretim Maliyeti İçerisindeki Pay		
	2002	2005	2007	2002	2005	2007
Tekstil-Giyim-Deri	54,5	51,6	49,5	41,2	39,6	37,3
Kağıt Ürünleri ve Basım	31,0	29,3	23,1	25,4	23,9	18,8
Petrol-Kimya	14,3	14,2	13,0	13,3	13,1	12,1
- Kimya	36,5	33,3	32,0	29,7	27,5	26,8
Kauçuk-Plastik	42,0	30,4	32,7	33,3	24,9	27,0
Metal Dışı Mineral Ürünler	77,1	71,2	67,8	40,2	37,6	36,6
Ana Metal ve İşlenmiş Metal	23,1	20,6	19,2	16,1	16,2	15,7
Makine İmalat	61,3	64,0	63,6	43,9	52,5	52,6
Elektrikli Makine	39,2	36,3	34,8	32,4	30,5	30,4
Elektronik	17,7	14,2	16,6	15,6	12,6	14,1
Motorlu Kara Taşıtları	38,2	41,7	41,4	33,6	37,8	37,8
Diğer Ulaşım Araçları	23,2	13,6	17,0	12,2	8,8	10,6
Mobilya	81,0	77,9	74,8	73,2	71,5	68,0
Anket Kap. Firmalar Ortalaması	25,0	27,7	27,4	21,5	24,2	24,2
Anket Kap. Firmalar Ort.(Petrol Sek. Hariç)	36,6	35,9	36,2	29,3	30,2	30,8
İMALAT SAN. (*)	39,2	37,1	34,9	30,1	30,1	28,5
İMALAT SAN.-Petrol Hariç (*)	43,6	40,5	38,2	33,2	32,7	31,0

Kaynak: Anket sonuçları ve TÜİK Sanayi Hizmet İstatistiklerin kullanılarak hesaplanmıştır.

(*) İmalat sanayii ortalaması, ilgili sektörün TÜİK tarafından Türkiye imalat sanayii geneli için açıklanan üretim düzeyi içerisindeki payı esas alınarak hesaplanmıştır.

Tablo Ek 7.2: Hammadde ve Malzeme Kullanımında Yerli Payının Gelişimine Yönelik Finansal Tablo Bilgileri (%)

Sektörler	Arttı	Azaldı	Değişmedi	Toplam	Toplam Firma Sayısı (Adet)
Tekstil-Giyim-Deri	11,8	58,8	29,4	100	17
Kağıt Ürünleri ve Basım	0,0	66,7	33,3	100	6
Petrol-Kimya	16,7	33,3	50,0	100	18
Kauçuk-Plastik	11,1	66,7	22,2	100	9
Metal Dışı Mineraller	0,0	42,9	57,1	100	7
Ana Metal ve İşlenmiş Metal	20,0	20,0	60,0	100	15
Makine İmalat	7,7	15,4	76,9	100	13
Elektrikli Makine	25,0	41,7	33,3	100	12
Elektronik	25,0	25,0	50,0	100	8
Motorlu Kara Taşıtları	25,0	33,3	41,7	100	12
Diğer Ulaşım Araçları	0,0	33,3	66,7	100	6
Mobilya	0,0	50,0	50,0	100	4
TOPLAM	14,2	38,6	47,2	100	127

Kaynak: Anket sonuçları.

Not: Finansal tablolardan hesaplanan değer 2 puan veya üzerinde değişim göstermesi durumunda yerli payının azaldığı veya arttığı kabul edilmiştir.

Tablo Ek 7.3: Hammadde ve Malzeme Alımında Firmaları İthalata Yönlendiren Faktörler- Sektör-İçi Ağırlıklı Ortalama- (Yüzde)

Sektörler	Daha Ucuza Temin	Daha Kaliteli ve Kesintisiz Olarak Temin	Yurt İçi Üretimin Yetersizliği	Başka Şirketlerle İlişkiler	Yurt Dış. Sağlanan Kredi	Toplam
Tekstil-Giyim-Deri	35,7	15,8	43,0	0,1	5,5	100,0
Kağıt Ürü. Ve Basım	8,9	17,0	69,7	3,5	0,8	100,0
Petrol-Kimya	5,3	2,1	90,0	1,7	1,0	100,0
Kauçuk-Plastik	18,0	18,8	58,2	5,0	0,0	100,0
Metal Dışı Min.	31,7	15,7	47,9	4,1	0,6	100,0
Ana Metal	8,2	34,8	56,3	0,0	0,7	100,0
İşlenmiş Metal	8,6	16,0	71,9	0,0	3,5	100,0
Makine İmalat	18,9	29,5	46,1	3,4	2,1	100,0
Elektrikli Makine	16,4	20,4	50,9	10,1	2,2	100,0
Elektronik	12,0	15,5	68,3	3,5	0,7	100,0
Motorlu Kara Taş.	14,2	20,3	37,3	27,3	0,9	100,0
Diğer Ulaşım Araç.	4,3	6,4	87,9	0,0	1,5	100,0
Mobilya	55,9	12,2	24,1	3,9	3,9	100,0
<i>İMALAT SANAYİİ</i>	<i>18,0</i>	<i>18,3</i>	<i>56,6</i>	<i>4,9</i>	<i>2,2</i>	<i>100,0</i>

Kaynak: Anket sonuçları.

Tablo Ek 7.4: Makine-Teçhizat Alımında Firmaları İthalata Yönlendiren Faktörler- Sektör-İçi Ağırlıklı Ortalama- (Yüzde)

Sektörler	Daha Ucuza Temin	Daha Kaliteli ve Kesintisiz Olarak Temin	Yurt İçi Üretimin Yetersizliği	Başka Şirketlerle İlişkiler	Yurt Dış. Sağlanan Kredi	Toplam
Tekstil-Giyim-Deri	5,1	14,7	71,6	1,9	6,7	100,0
Kağıt Ürü. Ve Basım	0,0	16,1	69,5	1,8	12,6	100,0
Petro-Kimya	6,4	4,5	86,8	1,3	1,1	100,0
Kauçuk-Plastik	3,1	23,7	57,5	14,6	1,1	100,0
Metal Dışı Min.	11,7	15,2	69,8	3,0	0,2	100,0
Ana Metal	8,3	34,8	52,0	0,0	4,9	100,0
İşlenmiş Metal	3,7	7,8	81,5	0,0	7,0	100,0
Makine İmalat	6,6	28,1	59,4	3,8	2,1	100,0
Elektrikli Makine	11,7	26,1	53,4	6,6	2,1	100,0
Elektronik	18,5	23,2	56,8	1,6	0,0	100,0
Motorlu Kara Taş.	8,9	11,1	48,3	19,1	8,3	100,0
Diğer Ulaşım Araç.	1,5	3,7	93,1	0,2	1,5	100,0
Mobilya	12,2	23,2	64,4	0,0	0,1	100,0
<i>İMALAT SANAYİİ</i>	<i>6,9</i>	<i>17,6</i>	<i>66,0</i>	<i>4,6</i>	<i>4,4</i>	<i>100,0</i>

Kaynak: Anket sonuçları.

Tablo Ek 7.5: Sektörler İtibarıyla Makine-Teçhizat Alımında Firmaları İthalata Yönlendiren Faktörler (Basit Ortalama)-1

Daha Ucuz Temin		Daha Kaliteli ve Kesintisiz Olarak Temin		Yurt İçi Üretimin Yetersizliği	
Sektör	Pay(%)	Sektör	Pay(%)	Sektör	Pay (%)
Kağıt Ür. Ve Basım	0,0	Diğer Ulaşım Araç.	9,2	Kauçuk-Plastik	51,5
Diğer Ulaşım Araç.	1,7	Motorlu Kara Taş.	13,3	Elektrikli Makine	55,4
İşlenmiş Metal	4,2	Petrol-Kimya	14,5	Ana Metal	56,5
Tekstil-Giyim-Deri	6,5	Metal Dışı Min.	15,0	Mobilya	57,5
Makine İmalat	6,5	İşlenmiş Metal	15,0	Motorlu Kara Taş.	58,8
Motorlu Kara Taş.	6,7	Tekstil-Giyim-Deri	15,7	Elektronik	62,2
Kauçuk-Plastik	7,0	Elektronik	17,2	Makine İmalat	65,0
Petrol-Kimya	8,0	İMALAT SAN.	19,1	İMALAT SAN.	65,3
İMALAT SAN.	8,0	Kağıt Ür. ve Basım	19,2	Metal Dışı Min.	70,6
Elektrikli Makine	8,6	Ana Metal	22,0	Kağıt Ür. ve Basım	70,8
Metal Dışı Min.	10,0	Mobilya	23,8	Petrol-Kimya	71,3
Ana Metal	14,0	Makine İmalat	24,6	Tekstil-Giyim-Deri	71,5
Elektronik	16,1	Elektrikli Makine	26,4	İşlenmiş Metal	72,5
Mobilya	16,3	Kauçuk-Plastik	34,5	Diğer Ulaşım Araç.	85,8

Kaynak: Anket sonuçları.

Tablo Ek 7.5: Sektörler İtibarıyla Makine-Teçhizat Alımında Firmaları İthalata Yönlendiren Faktörler (Basit Ortalama)-2

Başka Şirketlerle İlişkiler		Yurt Dışından Sağlanan Kredi	
Sektör	Pay (%)	Sektör	Pay (%)
Ana Metal	0,0	Elektronik	0,0
İşlenmiş Metal	0,0	Kauçuk-Plastik	1,0
Mobilya	0,0	Metal Dışı Min.	1,1
Makine İmalat	1,5	Diğer Ulaşım Araç.	1,7
Kağıt Ür. Ve Basım	1,7	Makine İmalat	2,3
Diğer Ulaşım Araç.	1,7	Motorlu Kara Taş.	2,5
Petrol-Kimya	2,0	Mobilya	2,5
Tekstil-Giyim-Deri	2,4	İMALAT SAN.	3,7
Metal Dışı Min.	3,3	Tekstil-Giyim-Deri	3,9
İMALAT SAN.	3,9	Petrol-Kimya	4,3
Elektronik	4,4	Elektrikli Makine	5,0
Elektrikli Makine	4,6	Ana Metal	7,5
Kauçuk-Plastik	6,0	Kağıt Ür. ve Basım	8,3
Motorlu Kara Taş.	18,8	İşlenmiş Metal	8,3

Kaynak: Anket sonuçları.

Tablo Ek 7.6: Hammadde ve Malzeme İthalatına Etki Eden Faktörler- Firma Önceliklendirmeleri (Sektör-İçi Ağırlıklı Ortalama)-1

İthalat Kararına Etki Eden Faktörler	Tekstil- Giyim- Deri	Kağıt - Basım	Petrol- Kimya	Kauçuk- Plastik	Metal Dışı Mineral Ürünler	Ana Metal	İşlenmiş Metal
Anket Kapsamındaki Firma Sayısı	24	6	20	10	9	10	6
1) Yurt Dışından Ucuza Temin							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	20	5	16	10	6	6	3
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	35,7	8,9	5,3	18,0	31,7	8,2	8,6
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Döviz Kurunun Ucuzlaması	30,4	37,9	17,5	30,8	68,0	11,6	25,6
-Çapraz Kur Gelişmeleri	1,0	0,8	0,0	15,2	5,2	3,8	0,0
-Döviz Kurunun İstikrar Kazanması	0,0	8,9	14,0	2,1	0,0	0,0	0,0
-Çin ve Hindistan Gibi Ülk.Ucuza Temin İmkânı (Döviz kurunun etkisi hariç)	55,6	29,2	36,4	21,3	19,5	44,9	14,7
-Gümrük Birliğinin Avantajları	2,2	23,1	19,8	15,4	2,6	9,4	18,3
-Dahilde İşleme Rejiminin Avantajları	10,9	0,0	12,3	15,0	4,7	30,2	41,4
2) Yurt Dışından Kaliteli ve Kesintisiz Temin							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	16	4	11	10	5	9	6
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	15,8	17,0	2,1	18,8	15,7	34,8	16,0
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Diğer Ülk. Daha Kaliteli Nitelikte Temin	50,2	50,4	41,0	49,4	93,0	57,0	38,1
-Yurt Dış. Sürekli (kesintisiz) Temin	20,7	36,5	42,3	33,9	3,3	39,1	25,9
-Alıcı Firm. Standart ve Politikaları	29,1	13,1	16,7	16,7	3,6	3,9	36,0
3) Yurt İçi Üretim Mik. Yetersizliği							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	20	6	20	10	9	10	6
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	43,0	69,7	90,0	58,2	47,9	56,3	71,9
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Yurt İçi Üretimin Olmaması	62,0	53,4	37,2	60,9	46,9	5,4	56,1
-Yurt İçi Üretimin Yetersizliği	38,0	46,6	62,8	39,1	53,1	94,6	43,9
4) Başka Şirketlerle İlişkiler							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	2	2	4	2	2	0	0
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	0,1	3,5	1,7	5,0	4,1	0,0	0,0
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Yabancı Ortağın ve/veya Stratejik Ort. Yurt Dış.Kurulu Şirketinin Olması	5,3	100,0	100,0	49,2	100,0	-	-
-Firmayla Mülkiyet Bağı Bulunan Yurt Dışında Faaliyet Göş. Başka Şirketin/Birimin Olması	94,7	0,0	0,0	50,8	0,0	-	-
5) Yurt Dışından Sağlanan Kredi							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	9	1	7	0	1	1	1
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	5,5	0,8	1,0	0,0	0,6	0,7	3,5
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Satıcı Firmaların Sunduğu İthalat Kredisi ve/veya Vadeli Satış İmkânı	78,7	67,0	28,1	-	0,0	100,0	78,9
-Yabancı Eximbank, Banka veya Diğer Finan. Şirketlerinin Sunduğu Kredi	21,3	33,0	71,9	-	100,0	0,0	21,1

Kaynak: Anket sonuçları.

Tablo Ek 7.6: Hammadde ve Malzeme İthalatına Etki Eden Faktörler- Firma Önceliklendirmeleri (Sektör-İçi Ağırlıklı Ortalama)-2

İthalat Kararına Etki Eden Faktörler	Makine İmalat	Elektrikli Makine	Elektronik	Motorlu Kara Taşıtları	Diğer Ulaşım Araçları	Mabilya	İMALAT SANAYİ
Anket Kapsamındaki Firma Sayısı	13	15	9	13	6	4	145
1) Yurt Dışından Ucuza Temin							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	11	12	4	9	4	3	109
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	18,9	16,4	12,0	14,2	4,3	55,9	18,0
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Döviz Kurunun Ucuzlaması	37,0	14,2	22,4	9,7	8,9	4,0	25,4
-Çapraz Kur Gelişmeleri	5,5	2,0	0,0	0,0	16,6	0,0	2,5
-Döviz Kurunun İstikrar Kazanması	6,6	2,9	13,0	19,9	0,0	32,8	6,0
-Çin ve Hindistan Gibi Ülk.Ucuza Temin İmkânı (Döviz Kuru Etkisi Hariç)	30,6	39,3	37,8	13,4	36,5	63,2	42,8
-Gümrük Birliğinin Avantajları	6,1	28,1	17,7	32,5	37,6	0,0	9,4
-Dahilde İşleme Rejiminin Avantajları	14,2	13,5	9,0	24,6	0,4	0,0	14,0
2) Yurt Dışından Kaliteli ve Kesintisiz Temin							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	12	11	7	11	5	2	109
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	29,5	20,4	15,5	20,3	6,4	12,2	18,3
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Diğer Ülk. Daha Kaliteli Nitelikte Temin	49,4	39,4	20,1	34,2	24,1	33,0	47,9
-Yurt Dış. Sürekli (kesintisiz) Temin	22,4	24,1	32,0	27,5	24,9	48,8	29,6
-Alıcı Firm. Standart ve Politikaları	28,2	36,5	47,9	38,3	51,0	18,2	22,5
3) Yurt İçi Üretim Mik. Yetersizliği							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	13	15	9	13	6	3	140
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	46,1	50,9	68,3	37,3	87,9	24,1	56,6
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Yurt İçi Üretimin Olmaması	60,0	44,2	95,8	78,7	62,3	54,5	48,2
-Yurt İçi Üretimin Yetersizliği	40,0	55,8	4,2	21,3	60,6	45,5	51,8
4) Başka Şirketlerle İlişkiler							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	2	4	3	9	0	1	31
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	3,4	10,1	3,5	27,3	0,0	3,9	4,9
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Yabancı Ortağın ve/veya Stratejik Ort. Yurt Dış.Kurulu Şirketinin Olması	78,4	27,7	100,0	88,1	-	33,0	78,6
-Firmayla Mülkiyet Bağı Bulunan Yurt Dışında Faaliyet Göş. Başka Şirketin/Birimin Olması	21,6	72,3	0,0	11,9	-	67,0	21,4
5) Yurt Dışından Sağlanan Kredi							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	3	6	1	3	1	1	36
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	2,1	2,2	0,7	0,9	1,5	3,9	2,2
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Satıcı Firmaların Sunduğu İthalat Kredisi ve/veya Vadeli Satış İmkânı	87,1	57,1	0,0	24,0	-	33,0	67,4
-YabancıEximbank, Banka veya Diğer Finansman Şirketlerinin Sunduğu Kredi	12,9	42,9	100,0	76,0	-	67,0	32,6

Kaynak: Anket sonuçları.

Tablo Ek 7.7: Makine-Tekhizat İthalatına Etki Eden Faktörler –Firma Önceliklendirmeleri (Sektör-İçi Ağırlıklı Ortalama)-1

İthalat Kararına Etki Eden Faktörler	Tekstil-Giyim-Deri	Kağıt - Basım	Petrol- Kimya	Kauçuk- Plastik	Metal Dışı Mineral Ürünler	Ana Metal	İşlenmiş Metal
Anket Kapsamındaki Firma Sayısı	24	6	20	10	9	10	6
1) Yurt Dışından Ucuza Temin							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	9	0	12	4	4	5	2
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	5,1	0,0	6,4	3,1	11,7	8,3	3,7
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Döviz Kurunun Ucuzlaması	61,9	-	78,0	41,1	56,8	16,5	46,4
-Çapraz Kur Gelişmeleri	2,6	-	0,1	12,6	19,1	0,0	0,0
-Döviz Kurunun İstikrar Kazanması	0,0	-	2,7	15,8	14,3	8,5	0,0
-Çin ve Hindistan Gibi Ülk.Ucuza Temin İmkânı (Döviz Kuru Etkisi Hariç)	34,7	-	18,0	23,6	9,8	56,3	30,7
-Gümrük Birliğinin Avantajları	0,7	-	1,3	6,9	0,0	18,7	22,9
2) Yurt Dışından Kaliteli ve Kesintisiz Temin							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	16	4	13	9	7	9	4
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	14,7	16,1	4,5	23,7	15,2	34,8	7,8
Faktörün Alt Unsurları (%)							
-Diğer Ülk. Daha Kaliteli Nitelikte Temin	84,4	66,3	61,5	66,4	84,0	71,1	95,3
-Yurt Dış.Sürekli (kesintisiz) Temin	2,8	11,4	14,8	27,6	8,0	25,3	4,7
-Alıcı Firm. Standart ve Politikaları	12,7	22,2	23,7	6,0	8,0	3,6	0,0
3) Yurt İçi Üretim Mik. Yetersizliği							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	23	6	20	9	9	10	6
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	71,6	69,5	86,8	57,5	69,8	52,0	81,5
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Yurt İçi Üretimin Olmaması	94,5	88,8	95,7	93,5	79,2	69,8	73,7
-Yurt İçi Üretimin Yetersizliği	5,5	11,2	4,3	6,5	20,8	30,2	26,3
4) Başka Şirketlerle İlişkiler							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	1	1	3	2	1	0	0
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	1,9	1,8	1,3	14,6	3,0	0,0	0,0
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Yabancı Ortağın ve/veya Stratejik Ort. Yurt Dış.Kurulu Şirketinin Olması	94,5	100,0	100,0	88,0	100,0	-	-
-Firmayla Mülkiyet Bağı Bulunan Yurt Dışında Faaliyet Göş. Başka Şirketin/Birimin Olması	5,5	0,0	0,0	12,0	0,0	-	-
5) Yurt Dışından Sağlanan Kredi							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	6	3	5	1	1	3	4
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	6,7	12,6	1,1	1,1	0,2	4,9	7,0
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Satıcı Firmaların Sunduğu İthalat Kredisi ve/veya Vadeli Satış İmkânı	49,8	49,2	13,0	33,0	0,0	30,0	63,7
-Yabancı Eximbank, Banka veya Diğer Finan. Şirketlerinin Sunduğu Kredi	50,2	50,8	87,0	67,0	100,0	70,0	36,3

Kaynak: Anket sonuçları.

Tablo Ek 7.7: Makine-Tec̢izat İthalatına Etki Eden Faktörler –Firma Önceliklendirmeleri (Sektör-İçi Ağırlıklı Ortalama)-2

İthalat Kararına Etki Eden Faktörler	Makine İmalat	Elektrikli Makine	Elektronik	Motorlu Kara Taşıtları	Diğer Ulaşım Araçları	Mabilya	İMALAT SANAYİ
Anket Kapsamındaki Firma Sayısı	13	15	9	13	6	4	145
1) Yurt Dışından Ucuza Temin							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	7	9	5	6	1	2	66
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	6,6	11,7	18,5	8,9	1,5	12,2	6,9
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Döviz Kurunun Ucuzlaması	54,4	10,8	17,7	33,4	17,0	18,9	40,3
-Çapraz Kur Gelişmeleri	2,3	25,8	22,7	0,0	33,0	0,0	5,3
-Döviz Kurunun İstikrar Kazanması	6,9	15,6	20,1	33,7	0,0	31,8	12,4
-Çin ve Hindistan Gibi Ülk.Ucuza Temin İmkânı (Döviz Kuru Etkisi Hariç)	28,0	5,9	4,9	1,6	0,0	49,4	26,1
-Gümrük Birliğinin Avantajları	8,4	41,8	34,5	31,3	50,0	0,0	16,0
2) Yurt Dışından Kaliteli ve Kesintisiz Temin							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	9	13	6	9	2	4	105
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	28,1	26,1	23,2	11,1	3,7	23,2	17,6
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Diğer Ülk. Daha Kaliteli Nitelikte Temin	48,1	35,4	19,0	45,7	26,6	40,1	63,3
-Yurt Dış.Sürekli (kesintisiz) Temin	26,2	26,6	32,1	26,6	46,7	44,6	21,0
-Alıcı Firm. Standart ve Politikaları	25,6	38,1	48,9	27,7	26,7	15,3	15,6
3) Yurt İçi Üretim Mik. Yetersizliği							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	13	13	9	12	6	4	140
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	59,4	53,4	56,8	48,3	93,1	64,4	66,0
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Yurt İçi Üretimin Olmaması	86,5	79,8	99,0	85,4	96,3	83,8	87,8
-Yurt İçi Üretimin Yetersizliği	13,5	20,2	1,0	14,6	3,7	16,2	12,2
4) Başka Şirketlerle İlişkiler							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	2	3	1	8	1	0	23
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	3,8	6,6	1,6	19,1	0,2	0,0	4,6
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Yabancı Ortağın ve/veya Stratejik Ort. Yurt Dış.Kurulu Şirketinin Olması	100,0	68,3	100,0	77,4	100,0	-	83,5
-Firmayla Mülkiyet Bağlı Bulunan Yurt Dışında Faaliyet Göş. Başka Şirketin/Birimin Olması	0,0	31,7	0,0	22,6	0,0	-	16,5
5) Yurt Dışından Sağlanan Kredi							
Ağırlık Veren Firma Sayısı	2	4	0	1	1	1	32
Faktörün Genel Ağırlığı (%)	2,1	2,1	0,0	8,3	1,5	0,1	4,4
Faktörün Alt Unsurları (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
-Satıcı Firmaların Sunduğu İthalat Kredisi ve/veya Vadeli Satış İmkânı	100,0	43,9	-	33,0	67,0	67,0	43,6
-YabancıEximbank, Banka veya Diğer Finansman Şirketlerinin Sunduğu Kredi	0,0	56,1	-	67,0	33,0	33,0	56,4

Kaynak: Anket sonuçları.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
Son Dönemde Yayınlanan Çalışma Tebliğleri
Çalışma Tebliğlerinin tamamına Banka İnternet sitesinden (<http://www.tcmb.gov.tr>) ulaşılabilir.

Dış Ticarete Küresel Eğilimler ve Türkiye Ekonomisi
(Faruk Aydın, Hülya Saygılı, Mesut Saygılı, Gökhan Yılmaz Çalışma Tebliğ No. 10/01, Mart 2010)

Dayanıklı Tüketim Malı Fiyat Dinamikleri
(Fethi Ögünç Çalışma Tebliğ No. 09/08, Aralık 2009)

Wealth Distribution and Social Security Reform in an Economy with Entrepreneurs
(Okan Eren Working Paper No. 09/07, September 2009)

Monetary Shocks and Central Bank Liquidity with Credit Market Imperfections
(Pierre-Richard Agénor, Koray Alper Working Paper No. 09/06, July 2009)

Para Politikası, Parasal Büyüklükler ve Küresel Mali Kriz Sonrası Gelişmeler
(K. Azim Özdemiş Çalışma Tebliğ No. 09/05, Temmuz 2009)

Financial Market Participation and the Developing Country Business Cycle
(Hüseyin Murat Özbilgin Working Paper No. 09/04, April 2009)
(Published in: Journal of Development Economics (2009),doi:10.1016/j.jdevco.2009.03.005)

Design and Evaluation of Core Inflation Measures for Turkey
(Oğuz Atuk, Mustafa Utku Özmen Working Paper No. 09/03, March 2009)

Sticky Rents and the Stability of Housing Cycles
(Erdem Başçı, İsmail Sağlam Working Paper No. 09/02, February 2009)

Inflation Targeting and Exchange Rate Dynamics: Evidence From Turkey
(K. Azim Özdemiş, Serkan Yiğit Working Paper No. 09/01, February 2009)

Türkiye'de Para Politikasının Aktarımı: Para Politikasının Mali Piyasalara Etkisi
(Zelal Aktaş, Harun Alp, Refet Gürkaynak, Mehtap Kesriyeli, Musa Orak Çalışma Tebliğ No. 08/11, Aralık 2008)

On the Stability of Domestic Financial Market Linkages in the Presence of time-varying Volatility
(Thomas J. Flavin, Ekaterini Panopoulou, Deren Ünalı Working Paper No. 08/10, September 2008)

İşlenmiş Gıda Fiyatlarını Belirleyen Faktörler
(Yusuf Soner Başkaya, Tuğrul Gürgür, Fethi Ögünç Çalışma Tebliğ No. 08/09, Ağustos 2008)

Monetary Pressures and Inflation Dynamics in Turkey: Evidence from P-Star Model
(K. Azim Özdemiş, Mesut Saygılı Working Paper No. 08/08, August 2008)

Tangos, Sambas or Belly Dancing? Or, do Spreads Dance to the Same Rhythm? Signaling Regime Sustainability in Argentina, Brazil and Turkey
(Santiago Herrera, Ferhan Salman Working Paper No. 08/07, August 2008)

Can Central Bank Interventions Affect the Exchange Rate Volatility? Multivariate GARCH Approach Using Constrained Nonlinear Programming
(Tolga Çaşkurlu, Mustafa Ç. Pınar, Aslıhan Salih, Ferhan Salman Working Paper No. 08/06, August 2008)